

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKADEMIEN

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

UPPLAND

BAND III. HÄFTE I.
LÅNGHUNDRA HÄRAD
NORRA DELEN
AV
ANDERS BILLOW

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM, MED STÖD AV KUNGL. VITTERHETS-,
HISTORIE- OCH ANTIKVITETSAKADEMIEN UTGIVET AV
SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Detta bokverk om vårt lands kyrkliga minnesmärken är i sitt slag ett av de förnämsta i världen. Dess betydelse för vår historiska forskning och även för utlandets har betecknats såsom utomordentlig. Utgivarnas avsikt vid verkets startande var att beträffande kyrkorna och deras ägodelar säkerställa vad vi så länge behövt, nämligen en enhetligt utförd och i enhetliga former utgiven vetenskaplig beskrivning över alla vårt lands kyrkliga konstminnen. Emellertid betonades redan från början, att vid sidan av sin konstvetenskapliga gärning verket även borde fylla den stora uppgiften att berätta varje enskild kyrkas och därigenom också grunddragen av den omgivande bygdens kulturhistoria till gagn för den hembygdsintresserade inom varje ort. Såsom folkbok har Sveriges Kyrkor hittills allt för litet beaktats. Därför önska vi särskilt framhålla de egenskaper hos verket Sveriges Kyrkor, som berättiga oss att rekommendera det såsom källa för hembygdskunskap.

Vår avsikt är även att i möjligaste mån tillmötesgå församlingar, föreningar och enskilda, vilka hysa intresse för det lokalhistoriska innehållet, genom att tillhandahålla både enskilda volymer liksom även hela verket till avsevärt rabatterade priser. Församlingar eller föreningar kunna även, om beställning göres i god tid, till billigt pris erhålla separattruck av en viss kyrkas beskrivning. Prospekt, proutryck och subskriptionsvillkor erhållas efter anmodan hos förlaget, adr. Postfack 644, Stockholm I. Verket finnes till salu och subskription kan tecknas hos alla välsorterade bokhandlare i riket.

Stockholm i maj 1921.

A.-B. SVENSKA
TEKNOLOGFÖRENINGENS FÖRLAG

K Y R K O R
I
L Å N G H U N D R A H Ä R A D

N o r r a d e l e n

K O N S T H I S T O R I S K T I N V E N T A R I U M

u t a r b e t a t a v

A N D E R S B I L L O W

M e d s t ö d a v

K U N G L. V I T T., H I S T. O C H A N T. A K A D E M I E N

u t g i v e t a v

S I G U R D C U R M A N o c h J O H N N Y R O O S V A L

A - B S v e n s k a T e k n o l o g f ö r e n i n g e n s F ö r l a g

S T O C K H O L M 1 9 2 1

F Ö R O R D

Härmed utsändes det första häftet av SVERIGES KYRKOR i förändrat format. Denna förändring har beslutats först efter noggrant övervägande med anledning av de vunna erfarenheterna under utgivande av tidigare delar. Huvudanledningen till ändringen har varit utgivarnas önskan att kunna giva ett större format åt viktigare illustrationer, varjämte antalet sidovända avbildningar tack vare det bredare formatet kan inskränkas. Formatet är ändrat endast genom större bredd, under det att dess höjd är densamma som förut, varför ändringen icke kommer att göra sig gällande i bokhyllan. — Givetvis skola redan påbörjade band i det tidigare formatet även fullföljas i detsamma.

Undersökningsarbetet för här föreliggande häfte är huvudsakligen utfört vid besök i kyrkorna under hösten 1912 och fullbordat efter förnyade besök under åren 1917 och 1918. Under arbetet med de olika kyrkornas undersökning har häftets författare erhållit det välvilligaste bistånd och åtnjutit den största gästfrihet i Lagga hos kyrkoherden P U Källström, i Östuna hos friherre Johan W Stjernstedt å Tislinge samt i Husby-Långhundra hos kyrkoherden Sigfrid Andersson, f. kantorn C. P Andersson och folkskolläraren Isidor Åvall. Till dessa personer, som sålunda underlättat författarens arbete, uttala utgivarna sitt värdsamma tack.

Artisten John Österlund i Uppsala har på ett kraftigt sätt främjat arbetet för detta häfte genom att till utgivarna överlämna av honom utförda uppmättningsritningar av Östuna och Lagga kyrkor. Utgivarna äro honom stor tack skyldiga för detta verkligt handgripliga stöd av arbetet.

Sakkunniga, vilka välvilligt bidragit med specialupplysningar, äro doktor Gustaf Upmark om silverföremål, ingenjör Albert Löfgren om tennföremål, friherre Rudolf Cederström och fröken Agnes Branting om textilier samt amanuensen Sigurd Wallin om medeltida kalkmålningar — Till alla dessa, som åter givit vårt arbete prov på sin välvilja, uttala vi ett varmt tack.

Stockholm i maj 1921.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL.

FÖR KORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA HÄFTE

- AFRITNINGAR = Johan Hadorphs resor. Afritningar af kyrkor och kyrkovapen i Uppland 1676—1685. Utg. av Erik Vennberg. Arkiv för svensk konst- och kulturhistoria, Vol. I, 1—2. Stockholm 1917
- ANT. TIDSKR. = Antikvarisk Tidskrift för Sverige, utg. av. V H. A. AKAD. Stockholm 1864—.
- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet i Statens Historiska Museum, Stockholm.
- B. St. = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Stockholm.
- IHRFORS = Ihrfors, Uplandia Sacra. 5 Bd. 1894—99. Ms hos V H. A. AKAD., Stockholm.
- inv. = inventarieförteckning.
- ka = kyrka.
- K. B. = K. Biblioteket, Stockholm.
- L. A. = Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm.
- Ms = Manuskript.
- NORDIN = Nordin fol. 39: 5. Uppbörd 1531. Ms, Sign. S. 23, i U. B.
- R. A. = Riksarkivet, Stockholm.
- SVERIGE = Sverige. Geografisk-topografisk-statistisk beskrifning Utg. av K. Ahlenius m. fl. Stockholm 1908—.
- Sv K. = Sveriges Kyrkor, konsthistoriskt inventarium utgivet av Sigurd Curman och Johnny Roosval.
- TILAS = Daniel Tilas, Sokne-Skrifware eller Svenske Rese-Samlingar Tom I. Ms i K. B.
- U. B. = Uppsala Universitetsbibliotek, Uppsala.
- U. F. T. = Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. Uppsala 1871—.
- Upps. utst. 1918 = Utställningen av äldre kyrklig konst i Uppsala 1918.
- Upps. utst. kat. nr = Föremålet exponerat vid Upps. utst. 1918 och i utställningskatalogen upptaget under det uppgivna numret.
- V H. A. AKAD = Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademien.
-

L Å N G H U N D R A
H Ä R A D

AV

A N D E R S   B I L L O W

FOTOGRAFIERNA FRÅN LÅNGHUNDRA HÄRADS KYRKOR ÄRO,
DÄR EJ ANNORLUNDA ANGIVES, TAGNA AV FÖRFATTAREN

UPPSALA 1921. ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Fig. 1. Lagga kyrka från nordväst. Foto. 1918.

Die Kirche von Nordwesten. — The church from the north-west.

LAGGA KYRKA

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, LÅNGHUNDRA HÄRAD

UPPSALA ÄRKESTIFT, VAKSALA KONTRAKT

TRYCKTA KÄLLOR. AFRITNINGAR I, pl. 53, 72. OLOF GRAU, Hushålds anmärkningar under resan igenom Upsala och Stockholms län år 1748, utg. av S. T. Kjellberg i U. F. T., VIII, Bil. 1. C. A. KLINGSPOR i U. F. T. II, s. 33—34, beskrivning över kyrkan och inventarier, bl. a. begravningsvapen och runsten. H. HILDEBRAND i ANT. TIDSKR. II, s. 391, om valvmålningar och järndörr med medeltidsmålningar. J. ROOSVAL i Upsala Nya Tidning 1907 ⁷/₅, om målningar och medeltidsinventarier.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR. R. A. Kgl. brev 1737 ²⁷/₇ till landshöv. o. konsist. ang. beviljad kollekt över stiftet och Stockholms stad till klockans omgjutande och reparation av kyrkan. IHRFORS innehåller följ. teckningar: ext. av kyrkan från S, stapeln, plan av kyrkan, funt och runsten. A. T. A.: 5 foto. (ext. fr. S, int. mot Ö, valv); 1829 års inv.; H. HILDEBRAND, Östra Uppland, 1868, S. 36—38, avb. av dopfunt och järnkrona, text om äldre inventarier; skrivelser om kyrkans järndörr 1872. B. St.: 1 bl. ritn. till orgelfasad av C. G. Blom 1834, kopia. L. A.: A VI, s. 147, ägokarta av år 1639 med schematisk ritning av kyrkan och prästgården fr. S. U. B.: NORDIN 39: 5, p. 22, uppbörd 1531 (förteckningen upptager utom penningar 3 klockor och 5 mark 6 lod silver); S. 23, p. 215 och 216, begravningsvapen; PALMSKIÖLD nr 275, p. 544, sägnen om »Lagga-gubben»; TOPOGR. PLANSCHSAML. nr 48017, ritn. till orgelfasad, kopia efter Blom.

KYRKANS ARKIVALIER. I Landsarkivet, Uppsala: protokoll 1745—1810 (KI, 1, 2); huvudräkenskapsbok 1635—1773 (LI, 1); specialer från och med år 1771 (LI, 2—5); inventariet (N. 2) innehåller inv. 1720, 1757, 1805 och 1829; visitationsprotokoll 1760, 1774 och 1787; div. kontrakt och lösa räkenskapsuppgifter rörande nyanskaffningar och reparationer under 1700-talet. (Visitationsprotokollen samt ovanstående lösa handlingar kvarlägo 1917 bland div. makulatur i kyrkans vapenhus.) I kyrkan (och pastorsexpeditionen) förvaras fullständiga serier av protokoll och räkenskaper för senare tid.

KYRKO- GÅRD OCH KLOCKSTAPEL

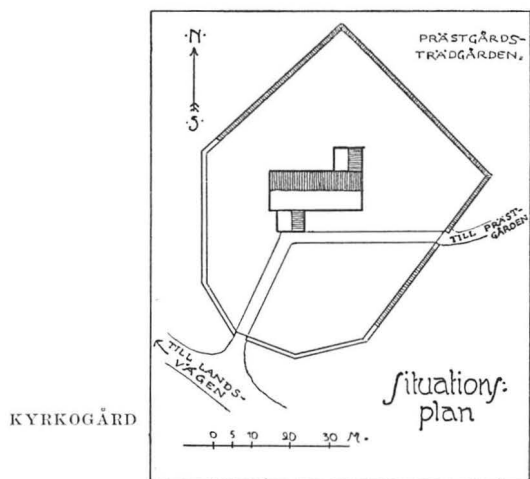

Fig. 2. Lagga. Situationsplan.
Delin. J. Österlund 1912.

Lagga kyrka är byggd nederst på norra sluttningen av Lagga-berget. Detta, som till stor del är täckt av flyttblock, reser sig på sydöstra delen av ett 4 km. långt och 1 km. brett höjdparti, beläget längst ned i den sydliga förträngningen av Uppsalaslätten. Ännu under den tidigare medeltiden var detta höjdparti helt kringflutet av vatten, som torde stått i segelbar förbindelse med Mälaren via Fyrisåleden och med Östersjön genom en segelled, vilken direkt eller med förgreningar berört alla häradets socknar och haft sin mynning i Öster åkers socken i södra Roslagen.¹

Kyrkogårdens läge kring kyrkan visas på situationsplanen (fig. 2). Norr och öster om kyrkan sänker sig terrängen starkt, så att den ursprungliga, medeltida kyrkogårdsmuren (svart på planen) mot NV, NO och SO på utsidan reser sig omkr

2 m. över markytan, men på insidan, där även någon fyllning påförts, endast $1\frac{1}{2}$ —1 m. Större delen av det sydvästra partiet av kyrkogården är senare tillagt och kringgärdat av en lägre och smalare mur, lagd som kallmur dels med stenar från den rivna, som låg närmare kyrkan, dels med ny sprängsten. Denna utvidgning fullbordades 1864, då även huvudingången (södra) försågs med smidda järngrindar mellan huggna gråstensstolpar (fig. 3). Grindarna äro förfärdigade av smeden Hjort i Morby, Lagga, för 127 Rdr.

MEDELTIDA KYRKO- GÅRDSMUR De nyssnämnda medeltida murarna äro av samma tjocklek och byggnadssätt som murarna i kyrkans långhus, skalmurar lagda i bruk med mellanfyllning av mindre stenar i bruk och utvändigt fogstrukna. Dylika murar fordra tak² till

¹ Jfr sägnen om »Laggagubben», som, besvärad av den nybyggda kyrkans klocka, drog sig tillbaka i berget försäkrande sig ej ärna framkomma, förrän Laggasjön¹ blivit åker och Östunafjärden äng. Numera existera dessa vatten endast som tidtals översvämmade sankmarker. OLOF GRAU (se tryckta källor) har vid sin resa genom socknen 1748 antecknat, att i Lagga sjö »förr fängats rudor och kräftor». Den forna segelleden är omtalad i RUDBECK, Atlantica I (1681), s. 175, WJENBLAD, General-Planer till Tio Sätessgårdar, Sthlm 1765, s. 6 samt i UPPLAND I, s. 425—26.

² Som regel torde medeltida kyrkogårdsmurar av detta slag varit försedda med sadeltak av trä. Vid Vendels och Knuthby kyrkor i Uppland underhållas fortfarande dylika s. k. bogårdstak. Att de icke allmännare bibehållits bör tillskrivas en kungl. förordning av d. 28/s 1764, genom vilken vid 100 dr. Smt:s vite förbjöds, dels att bygga nya kyrkogårdsmurar lagda i bruk, vitlimmade eller täckta med bräder eller spån, dels ock att underhålla dylika, som redan funnos. Förordningen blev ej allestädes efterlevd, varför den förnyades 17/s 1804.

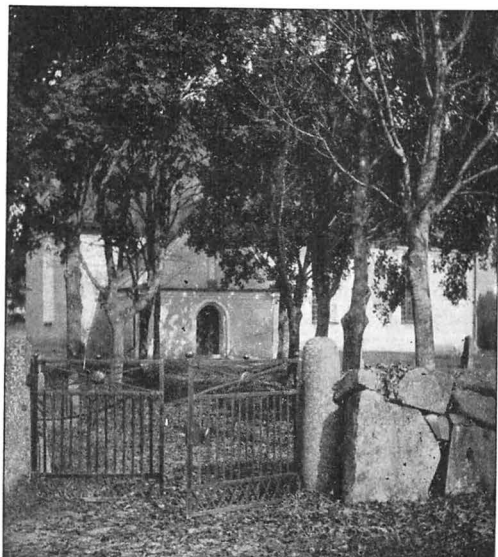

Fig. 3. Lagga. Södra ingången till kyrkogården.
Foto 1912.
Südlicher Kirchhofseingang.
South entrance of the churchyard.

Fig. 4. Lagga. Klockstapeln på Laggaberget.
Foto 1912.
Glockenturm aus d. J. 1736.
Belfrey, built in 1736.

skydd mot nederbörd, eljest intränger vatten och stenarna lossna, när det genomfuktade bruket fryser och utvidgar sig. På ett par ställen vittna stora ras härom. De fordom med stort besvär underhållna »bogårdstaken» lämnades tyvärr att förfalla efter 1782, då några tolfter bräder beviljades till takets botande, ty 1809 antecknas om »Bogårds Tak och Hufwar», att de äro »aldeles förlorade» 1757 undergingo de en välbehörlig reparation, varvid åtgick bl. a. 1400 spån, som församlingsborna fingo låna ur kyrkans förråd. Ur protokollet från sockenstämman 1755, då åtgärden beslöts, må anföras emedan »underbräderna med största delen spån äro så bortrutnade at ei kan spik mera fästas på många ställen, må hela kvarteret på Norra sidan mot Prästgårds Hummelgård brädas såsom mångestädes brukel. är, äfwen så mot Prästgårds Ladugård, emedan eljest faller för kostsamt at både bräda och spåna äfwanpå, och synes mindre angeläget på de båda sidor och ställen» När träarbetet var färdigt, överströks taket med tjära och rödfärg blandade jämte tillsats av »1 fl. victriol, til dessto mera förswar emot röta».

Kyrkogårdsmuren har nu liksom före utvidgningen två ingångar. Båda voro STIGLUCKOR tidigare överbyggda med stigluckor, om vilkas utseende upplysningar saknas. Den södra var säkerligen uppförd av gråsten eller tegel redan under medeltiden. 1682 uppmurades södra stigluckan ånyo med tegel »af grunden» och fick 1685 ny port, dubbel med »porthållare, Skotbom af Jern och låås» I inv 1757 uppgives den vara nyspånad och rödfärgad. Den »östra» eller »lilla» stigluckan

(fig. 14) har under 1800-talet blivit ersatt av en trägrind. »1673 Täcktes den östre stijglukan som till prestegården weter med bräder spijk och arbetzlön alt af kyrkians penningar» Den fanns således före 1673. Dess tak, som troligen var ospånat, överströks 1757 med rödfärg. Bägge stigluckorna tjäras 1686 och 1765 och förses 1777 med stocklås. 1812 repareras den södra och 1814 den östra. Rivning av den södra omnämnes i samband med kyrkogårdens utvidgning 1864.

PLANTE-
RINGAR

Under senare hälften av 1700-talet föranstaltas vid ett par tillfällen om trädplantering på kyrkogården. På förekommen anledning påminnes vid sockenstämma 1757, »at Spälwärket kringom Trän wid kyrkan blifwer til slut fulbordat, och at ingen må ofreda eller skada sådant, som är planterat eller bygt til prydnad wid kyrkan, hwilket i Sweriges Lag Missg. b. 20 cap. § 11 förbiudes wid tio dr. Smt. för hwart thera» Nuvarande trädbestånd av lönn, ask och alm utmed kyrkogårdsmuren och huvudgången planterades till ersättning för de äldre träd, som fälldes 1864, endast trenne äldre askar kvarstå.

TIMSTEN

På kyrkogården har fordom stått en »timsten», omnämnd 1750 och 1787

KLOCK-
STAPEL

Klockstapeln uppe på Laggaberget (fig. 4), av bockkonstruktion, helt inklädd och tjärad, med spånklädd, karnissvängd huv och flöjel i form av ett drakhuvud, torde erhållit sitt nuvarande utseende 1736 enl. uppgift i inv. 1720, vari bl. a. läses, att stapeln står på en hög backe mitt emot stigluckan samt (senare tillagt) »är uti godt stånd upbygd år 1736 på Sochnens kostnad» Av räkenskaperna inhämtas, att stapel funnits sedan gammalt. Sålunda påträffas 1642 utgiftsposter för spåning, hydring och tjärning av densamma samt 1681 för nya långsyllar och tvärsyallar från Almunge socken och sågbräder till deras täckande. Denna äldre stapel, vilken till sina huvuddelar troligen ingår i den nybyggda av år 1736, var ej inklädd, utan hade till skydd mot nederbörden endast huv samt, enligt bruket på 1600-talet, spån- och brädklädsel på strävor och syllar. Först 1771 anskaffades luckorna, vilket förklarar, att golvet under huven är lagt i form av ett lågt åstak med bräderna på lock. Följande utdrag ur ett sockenstämmoprotokoll från 1757 lämnar ytterligare bidrag till stapelns historia. »Sidst beslöts at den länge sedan nedfallna Flögen af klockstapelen måtte åter upsättias, samt i stället för den stege som stådt utan på klockstapelen och nu bortrutnat, må göras en trappa in uti klockstapelen och en dörr med Lås och gångjern, at ingen skada kan af resande och wanartiga tilfogas klockan eller de som skola ringa falla sig förlorade wid upp eller nedgående.» — Klockorna omtalas på s. 45.

BÅRHUS

1673 byggdes »Ett bårhus på Norre sijdan om kyrkian, stockarna der till förde bönderna, och timbrade huset med bräder; spijk och arbetzlönen betaltes af kyrkians medel» Vid sockenstämma 1757 är fråga om vapenhusgolvet, som beskrives med »några Tegelstenar på ena sidan där bårarna i många år stådt, sedan Bårhuset förföll, och altså må nu Likbårar ställas uti den inbygda klockstapelen sedan där wid gångjern och lås dit kommit, som kostat mindre än å nyo bygga Bårhus»

En materialbod byggdes 1760 »10 aln. lång och 4 d:o Bred» men fanns ej vid inventeringen 1809. Diverse redskap för kyrkogårdens skötsel samt brandspruta förvaras nu i vapenhuset.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkobyggnaden är, bortsett från sakristian och vapenhuset, enkelt rektangulär till sin plan och utan särskild sockel ända från marken upp till gavelröstenas spetsar uppbyggd av ur de närmaste omgivningarnas rika förråd utvalda kluvna eller okluvna gråstenar. Förband existerar ej mellan själva kyrkan och det på södra sidan tillbyggda vapenhuset. Däremot ligga sakristians murar i förband med kyrkan. Tegel är använt till valv, portalomfattningar och fönster. Murarna äro skalmurar, omkr. 1,5 m. tjocka (jfr kyrkogårdsmuren) och utvändigt spritputsade. Stenarna ligga i jämna skift av 30—35 cm:s höjd (i västra gavelröset synnerligen regelbundet och med endast 25 cm. höga skift, i sakristians röste och långhusmuren mot sakristian i något ojämna skift med olikstora stenar). På öst- och västgavlarnas rösten inåt vinden samt på yttre långhusmuren, där denna döljes av vapenhusets vind, iakttages ytter- och innersidornas forna utseende oputsad mur tämligen noggrant fogstruken med rikligt bruk ett stycke utöver de smala fogarna. Någon ristning i bruket för att imitera mur av reguljära kvadrar har ej iakttagits. Murarna, som sålunda under medeltiden varit oputsade, blevo ut- och invändigt rappade 1747, beträffande det yttre troligen för första gången, vilket sedermera upprepades 1815, 1836 och 1870.

PLAN OCH
MATERIAL

På konceptteckningen i AFRITNINGAR (fig. 6), gjord 1684, ses alla nuvarande fönster på sydfasaden samt östgaveln, dock samtliga av mindre dimensioner. Det västligaste strax intill vapenhuset är betydligt mindre och smalare än de övriga, vilka, om de icke redan före 1684 blivit utvidgade, efter medeltida förhållanden äro anmärkningsvärt stora. På den ej så tillförlitliga renritningen i AFRITNINGAR ha de dock betydligt mindre mått. Av räkenskaperna framgår, att även västgaveln haft fönster. 1655 blev där »bygt» fönster, 1682 och 1714 insattes ett nytt (det torde dessa gånger endast varit fråga om ramverk och glas till ett mindre fönster), och 1740 finnas poster för upphuggning, murning, fönsterbågar, ramar och glasmästeriarbete för »Wästra gafwelfönstret». Vid sistnämnda tillfälle insattes även ny ram och murades på »predikstolsfönstret», det mellersta på södra sidan. Alla eller de flesta fönsterna försågos 1747 med järngaller, vilka 1815 försåldes i anledning av den då företagna förstoringen av alla fönster till nuvarande dimensioner, varvid ock tvenne nya upphöggos på norra sidan, som förut varit fönsterlös. Dessa stora fönster, i och för sig mycket vackra med sina i bly dragna grönskiftande glas och goda proportioner på träbågarna, förtaga exteriören dess medeltida karaktär.

FÖNSTER

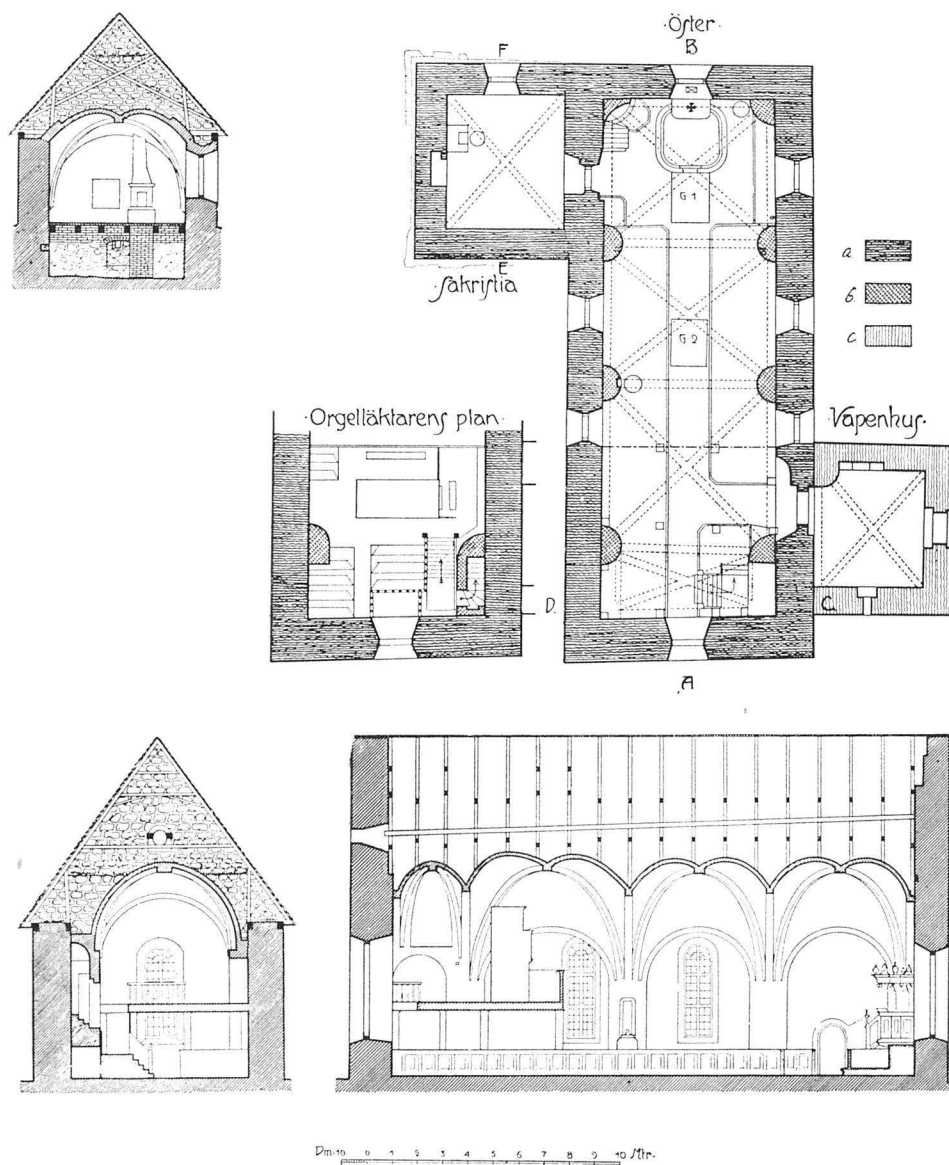

Fig. 5. Lagga. Plan, längdsektion mot N, tvärsektion mot V samt sektion mot N genom sakristian.
Uppmätning av J. Österlund 1912. Skala 1:300.

Plan sowie Schnitte gegen Norden und Westen. Querschnitt der Sakristei gegen Norden.
Plan and sections towards the north and the west. Section towards the north through the sacristy.

SYDPORTAL Södra långhusportalen, helt av tegel, ter sig i plan oregelbunden (fig. 5) beroende på det i vapenhusets nordöstra hörn år 1685 uppmurade valvstödet och

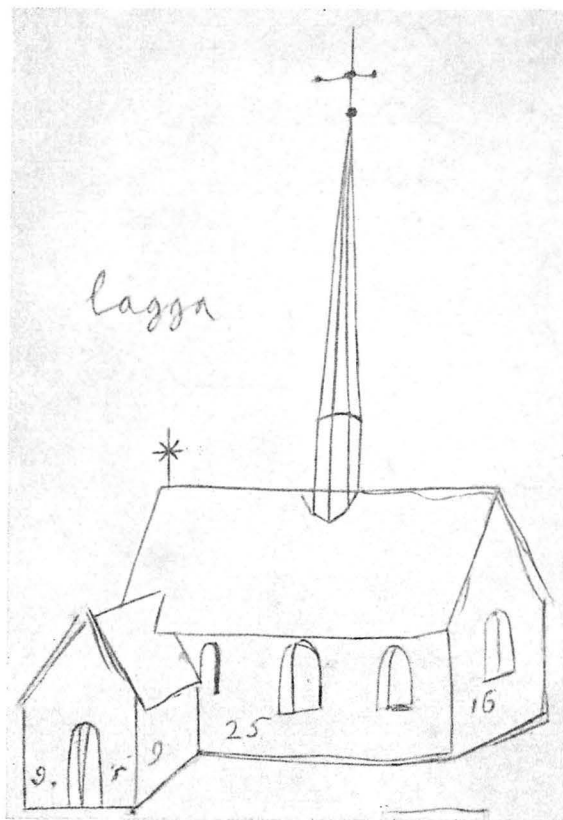

Fig. 6. Laggå kyrka från SO. Konzeptteckning till AFRITNINGAR (1684).

Die Kirche von Südosten. Handzeichn. aus d. J. 1684. — The church from the south-east. Pencil drawing (1684).

den för en läktartrappa år 1757 gjorda urtagningen på östra innersmygen. Den är rundbågig med stickbågig inre nisch, avsedd för en stor dörr. Tegelomfattningen har på yttersidan, åtminstone delvis, varit målad, så att varannan sten lyst vit och varannan röd. På en del av bågen (fig. 7), i orört skick bevarad ovan vapenhusvalvet, kan detta iakttagas. Fogarnas puts är rödfärgad och vit kalkfärg täcker varannan sten i bågen, under det att de övriga stenarna i bågen jämte alla i det yttre följskiftet äro omålade.

Sydportalens medeltida järndörr, som före en restaurering 1870 hängde på de å västra innersmygen kvarsittande gångjärnen, såldes och nedskrotades 1872 på grund av vederbörandes bristande kunskap om dess stora värde. I berättelse till Kungl. V. H. A. A. 1868 yttrar Hans Hildebrand om denna dörr följande »Å den med rödmålad jernplåt beslagna dörren mellan vapenhuset och kyrkan äro målade tvenne bilder, Petrus med röd rock och röd bok, grön mantel och svart

MEDELTIDA
MÅLAD
JÄRNDÖRR

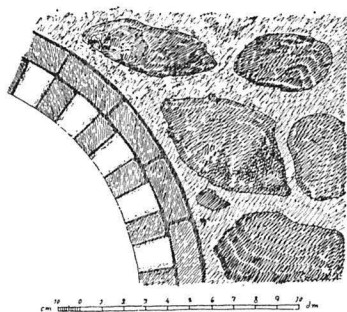

Fig. 7 Lagga. Sydportalens målade tegelbåge. Uppmättn. av A. Billow 1917

Gemalter Bogen des Südportals.
Painted arch of the southern porch.

nyckel, samt S. Martin i kort röd rock och grön mantel, af hvilken han skär af en flik åt en knäböjande svart tiggare. Förmodligen voro de två kyrkans skyddshelgon.» I en inlaga av d. $10/6$ 1872 skriver han efter erhållen kännedom om ovannämnda vandalism »Äfven om hvarenda kyrkodörr i Sverige vore prydd med medeltidsmålningar, hade Akademien svåriligen kunnat medgifva Lagga-dörrens förstöring. Men nu äro allenast tvenne jernplåtsdörrar med medeltidsmålningar kända i hela Sverige, nämligen en mycket stor tillhörig Vesterås domkyrka, och den andra, bättre bevarade i Lagga. — — — Tilläggas må, att äfven i utlandet, såväl i kyrkor som museer, äro jerndörrar med medeltidsmålningar ytterst sällsynta.» I infordrat yttrande från de ansvariga i församlingen lämnas en nödtorftig beskrivning, varur inhämtas, att dörren bestått av ett antal 6—8 tum breda, 12—14 tum långa och $1/9$ tum tjocka järnplåtar. Vidare. »ofvanpå dessa med hvarandra fastnaglade plåtar, till stärkande af deras inbördes sammanhållning, å den omålade sidan som var vänd inåt kyrkan voro, jämte de begge öfver hela bredden af dörren gående gångjärnen, trenne järnband fastnaglade, ett lagdt uteder dörrens alla kanter, och de andra begge lagda korsvis öfver hvarandra, det ena öfver dörrens bredd och det andra öfver dörrens längd, så att de, hvar för sig, delade henne i tvenne ungefär lika stora hälfter» Kring nyckelhålet fanns ett beslag. Överst på den åt vapenhuset vända sidan voro figurerna målade och vid ifrågavarande tidpunkt »affallna, delvis kvar men knappt synliga»

Av ovanstående beskrifningar kan givetvis icke dragas någon bestämd slutsats om dörrens ålder. Antagligast är väl, att den är ursprunglig på sin plats och samtidig med kyrkan. Målningen, Petrus och S. Martin, behöver ej vara jämnårig med dörren, vilket dock är det troliga, utan kan hava utförts exempelvis vid något av de tillfällen under 1400-talet, då kyrkans inre dekorerades. Man måste livligt beklaga, att ett så oblitt öde skulle drabba den märkliga Lagga-dörren blott några få år efter besök på platsen av en av de främsta representanterna för landets fornminnesvård. Slutligen må påpekas, att de nya dörrar, ekådrade med glastrutor i grälla färger, vilka man satte i stället, äro synnerligen simpla och ovärdiga i jämförelse med den gamla järndörren.

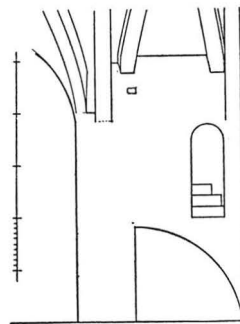
GOLV

Det nuvarande golvet i långhus och kor, inlagt 1870, består av plansten (grå och röd kalksten) samt trä under bänkkvarteren. Golvet har förr, i likhet med vad ännu är fallet i västra hälften av vapenhuset, varit av tegel överallt utom i sakristian, där för källarutrymmets skull trægolv funnits från början. 1682 »lades Tegelgolf af gammalt tegel i Coreth och hela kyrckiogolfwet» och 1757

på sockenstämma 3 Sönd. i Adv »beslöts tingas tegel i Frötuna at medan föret påstår kunna köpas, och hemföras til Wapenhusgålfwet, som är odugeligt och oanständigt med sneda och murkna Tiljor til en del, och en del gro-piga gråstenar, dels några Tegelstenar på ena sidan där bårarna i många år stådt» 1784 »uphögdes och stenlades kyrkogålfwet öfver alt äfwen i Choret», vartill åtgick 2,000 tegel. De i golvet liggande gravstenarna omtalas på s. 41.

Kyrkan är välvd med fyra enkla kryssvalv av tegel, burna av halvrunda väggpelare, från vilka sköld- och gördelbågar samt valvribbor uppstiga utan förmedlande kapitäl. Gördelbågarna samt sköldbågen längst i öster äro spetsbågiga, under det att alla övriga sköldbågar hava rund form. De oprofilerade valvribborna hava rektangulär genomskärning med dimensionerna $30 \times$ omkr. 24 cm. Iakttagna tegelmått äro $29-30 \times 13-15 \times 8-9$ cm. Valvkapporna äro av halvtens tjocklek, slagna på stick samt försedda med »skvallerhål». Det västligaste valvet är något lägre och betydligt kortare än de övriga samt stöder på södra sidan mot ett i kyrkorummet inbyggt trapphus (fig. 8 och 5) förmedlande tillträdet till vindarna. Dess ingång ligger med sin tröskel 2 m. över golvet nuvarande nivå. (1757 förfärdigades och uppsattes dörr till »hwalfgången».) Hela detta valvsystem, uppfört utan förband med kyrkans murar, är icke ursprungligt, utan har efterträtt ett äldre innertak av trä. Valvens form jämte förekomsten av kalkmålningar i två olika lager, de äldsta av stilen att döma från mitten eller förra hälften av 1400-talet, berättiga till en datering av valven till förra hälften av 1400-talet. Målningarna behandlas i ett särskilt kapitel (se s. 17 f).

Innan tegelvalven tillkommit, utgjordes långhusets innertak av ett trätunnvalv med »klöverbladsformad» genomskärning, vilket hade sin hjässlinsje omkr. 2 $\frac{1}{2}$ m. högre än de nuvarande valvens högsta punkter. Detta trävalvs konstruktion kan noggrant fastställas med ledning av på vissa takstolar kvarsittande rester av det skelett, varpå panelen varit spikad. Fullständigast bevarade finnas dylika delar av träskelett på den östligaste av långhusets takstolar (jfr fig. 9). På denna äro dock alla de delar, som ha sitt fäste på sparrar och hanbjälke, enkelt under-spikade och ej ordentligt infällda som på de övriga kvarstående gamla takstolarna (på längdsektionen, fig. 5, utmärkas de gamla takstolarna genom högre belägen hanbjälke). Vad den västligaste takstolen beträffar, vilken även är ursprunglig (fig. 5, tvärsnitt mot V), befinnes den till sina nedre delar — nedanför språnget i muren — inmurad i röstet, varav framgår, att man redan när man började uppförandet av västra röstet avsåg att förse långhuset med trätunnvalv av den

NUVARANDE
TEGELVALV

Fig. 8. Lagga. Trapphus i kyrkans SV hörn. Uppmät. av J. Österlund 1912. Treppenhaus in d. südwestlichen Ecke. Staircase in the south-western corner.

ÄLDRE
TRÄTUNN-
VALV

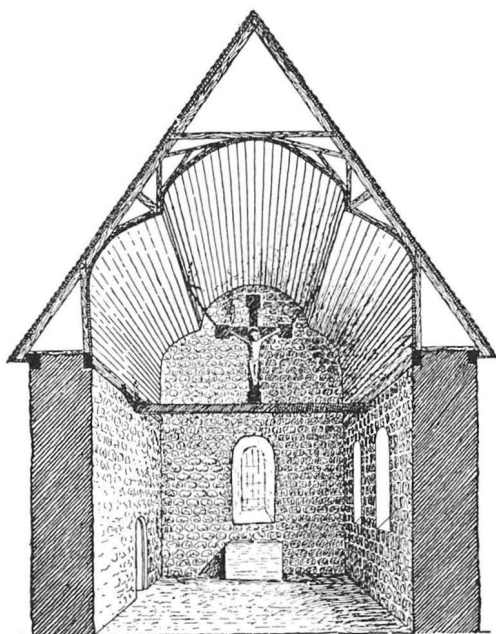
TRIUMF-
BJÄLKAR

Fig. 9. Lagga. Rekonstruktion av kyrkans inre med trätunnvalv. Delin. Alb. Flink 1918.

Rekonstruktion der Kirche mit hölzernem
Tonnengewölbe.

Wooden barrel-vault of the church. Reconstruction.

insläende måst kapas, och endast stumparna finnas nu kvar, framstickande ur muren strax under remstyckena och 30 cm väster om nuvarande triumfbågens (= gördelbågen mellan de båda östligaste valven) mittlinje. Dimensioner 25×11 cm (på högkant), material fur. Även den välvda kyrkan har varit försedd med tvärbjälke. I murlivet på väggpelarna mellan kor och långhus synas under putsen de avsågade stumparna av en dylik, belägna på endast 290 cm:s höjd över golvets nuvarande nivå rakt under resterna av den äldre bjälken. Dimensionerna äro 29×10 cm (på högkant) och materialet fur.

YTTERTAK

Kyrkans yttertak äro nyspånade under 1800-talet med tvärskurna spån, vapenhusets senast 1870, och samtliga tjärade. På sakristians vind ha påträffats gamla, rundskurna spån (fig. 11), vilka stamma från föregående spånslagningar. Sådana av större omfattning ägde rum 1727—31 och 1772—73. Profilerade vindskidor av obekant ålder förekomma på alla gavlar utom på vapenhuset, vilket har nytt tak.

TAK-
RYTTARE

På bilden i AFRITNINGAR (fig. 6) reser sig från mitten av långhustakets ås en hög, åttasidig takryttare, helt spånklädd. Den förefinnes även på en schematisk bild av kyrkan, ritad 1639 (fig. 12), men är på Olof Graus teckning från år 1748 (fig. 10) ersatt av en flöjel. Med all sannolikhet var den av medeltida ur-

å fig. 9 efter skelettresterna rekonstruerade formen. (Infällningarna i denna västra takstol för det nu till större delen bortbrutna skelettvirket kunna ej vara sekundära.) Själva innerpanelen är ingestädes bibehållen. Möjligen äro plankor från densamma vid omläggningar och reparationer överförda till yttertaket. Kvar sittande smidda spikar på undersidan av skelettet giva vid handen, att panelvirket varit 20—25 cm. brett och omkr. 18 mm. tjockt. Takstolarna stå på de falsade och med särskilda laxade tvärband förenade remstyckena, som i allmänhet äro av ek. Där materialet är fur, synes en äldre stock vara ersatt. Virket både i de äldre och de yngre takstolarna är genomgående barrträ.

I det av ett enda långt tunnvalv täckta kyrkorummet har gränsen mellan kor och långhus markerats bl. a. genom en bjälke, troligen fäste för triumfkrucifixet. Denna tvärbjälke, »trabes», har vid tegelvalvens

Fig. 10. Lagga kyrka och klockstapel från söder. Teckning av Olof Grau 1748.
Ur U. F. T. Bd VIII.

Die Kirche von Süden. Handzeichn. aus d. J. 1748. — The church from the south. Pencil drawing (1748).

sprung. 1672 får »Byggningsmannen» — möjligen inkallad från annan ort — 5 dr. för att han botade tornet »som stodh på fall» 1725 finnes en stor post på 114 dr »För Tornets nedtagande och takets lagande» Detta slopande av den för kyrkans utseende så viktiga takryttaren får delvis sin förklaring i de höga underhållskostnaderna, men är icke desto mindre att beklaga.

Långhustakets nockar prydas av smidda järnspiror (fig. 13), vilka äro bekostade av kyrkoherde Westrin¹ och uppsatta omkr. 1770 (prost. visit. prot. 1774). Dessa bära enkla plåtfjöljar med årtal — den östra 1725 (detta år togs takryttaren ned), den västra 1836.

FLÖJLAR

Sakristian (fig. 5, 14—16) är byggd i förband med kyrkan och torde vara helt samtidig med byggnaden i övrigt. Den är uppförd på hög grund, varigenom erhållits en rymlig källare, nu vedbod, med nedgång genom en lucka i sydvästra hörnet av golvet. Sakristian äger fönster på östra sidan, rundbågigt, med blyinfattade rutor i träbågar samt gallerförsett. Sakristians ingång från kyrkan är rundbågig, utåt ensprångig och inåt med stickbågig dörrnisch. Den är sålunda lik sydportalen och stänges av en enkel oornerad järndörr (fig. 16) med dörring och plåtbeslag kring denna samt nyckelhålet. Dörrens konstruktion överensstämmer med beskrivningen på sydportalens förlorade medeltida dörr (jfr s. 10). Förmodligen är den även gjord samtidigt med denna och jämnårig med kyrkan i dess helhet. Målade omramning (kalkfärg på puts) i två olika lager har konstaterats genom avtäckning av vitlimningen. I norra väggen (se plan och sektion) har utsparats en större nisch med ekbjälkar som överliggare, försedd med hylla av ekplankor. Detta förvaringsrum, i kyrkböckerna kallat »murskåpet», är en ursprunglig medel-

SAKRISTIA

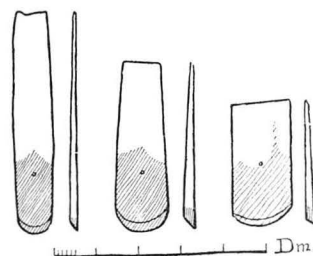

Fig. 11. Lagga. Gamla takspån. Delin. A. Billow 1917
Ältere Dachschindeln.
Old roofing-shingles.

¹ NILS WESTRIN, kyrkoherde i Lagga och Östuna, f. 1709, † 1776.

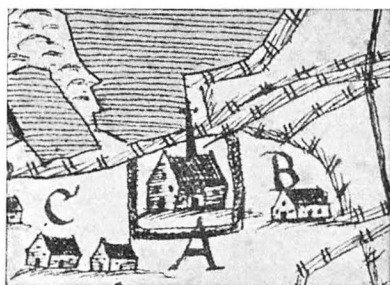

Fig. 12. Lagga kyrka och prästgård
(B) på en ägokarta från 1639.

Kirche und Pfarrhof 1639.
The church and parsonage (B) in 1639.

tida anordning, nu försett med ny dörr¹ Nere i källaren ävenledes på norra väggen finnes en annan troligen medeltida nisch med stickbågig tegelövertäckning, vilken nu döljes av en avlastningsbåge tillhörande ett senare vederlag av tegel för golvbjälkarna. Sakristians kryssvalv, av tegel, vilar direkt på väggarna, vilka till sina övre inre delar äro tegelklädda — väggen mot koret har tegel ända från golvet. Valvribborna hava kvadratisk genomskärning, 15×15 cm. Tegelmåttan äro genomgående $30 \times 15 \times 9$ cm. I valvsvicklarna finnas »skvallerhål» Strax ovan dessa äro järntenar inmurade, försedda med vrid-

bara öglor för bärstänger, på vilka textilier m. m. kunnat förvaras. I gråstensröset är den nordligaste av sakristians takstolar delvis inmurad, liksom fallet är med den västligaste över långhuset, och angiver sig härigenom ursprunglig Konstruktionen på de övriga är densamma (fig. 5) och lämpad efter valvets form, varav framgår, att valv och väggar äro byggda samtidigt.

DATERING

Den ovan beskrivna gråstenskyrkan med rektangulär plan, rundbågiga fönster (inga på norra sidan) och rundbågig portal samt trätunnvalv av klöverbladsform tillhör en typ av landskyrkor, vilken kan dateras till 1200-talets slut och början av 1300-talet.² Sakristian är ursprunglig med sitt tegelvalv inslaget från början. År 1301 nämnes Ecclesie lafgeredi (= Lagga) i ett testamente, 1303 visiterar biskopen i »Laggahæred» m. fl. socknar och 1314 finnes uppgift om att Lagga-hæred är prebende för Upsala-kapitlet. Från 1273 finnes gävobrev till domkyrkan

¹ I kyrkor, där såsom här sakristian är ursprunglig, torde dylika förvaringsrum och även mindre nischer sannolikt i regel förekomma endast i sakristian. Däremot i äldre kyrkor med sekundär sakristia påträffas nische och murskåp även i koret. Vad Lagga kyrka beträffar intygas av kyrkböckerna så långt dessa gå tillbaka, att de befintliga tvenne medeltida förvaringsmöblerna, ett sakramentskåp och ett större kubiskt skåp, haft sin plats i sakristian. Ifrågasättas kan alltså om det är riktigt, att som nyligen skett flytta ut sakramentskåpet i koret. Hade sakristian varit sekundär och skåpet äldre, kunde det bättre försvarat sin plats i koret. (Jfr HENRIK CORNELL, Några medeltida sakristiskåp i Norrland, Fataburen 1916, s. 81—84.)

² Se Svensk konsthistoria, utg. av Romdahl och Roosval, Sthlm. 1913, s. 32—33, där Roosval daterar typen till 1300-talets början. Se även Carl R. af Ugglas, Gotlands medeltida träskulptur etc., Sthlm 1915, s. 13, not 5, där denna tunnvalvsform säges vara icke inspirerad av nederländska förebilder, som Roosval menat, utan snarare en utveckling ur ärvda former från inhemska primitiva träkyrkor.

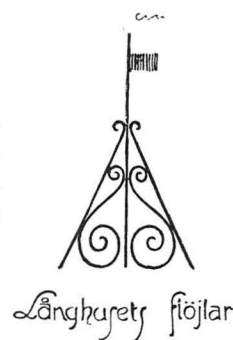

Fig. 13. Lagga. Spiror till flöjlarna.
Omkr. 1770. Delin.
J. Österlund 1912.

Wetterfahne. — Weather-cock.

Fig. 14. Lagga kyrka från öster. Foto 1918.
Die Kirche von Osten. — The church from the east.

på jord i »Husaby in Lagga heredh» (= Husby-Långhundra sn). Ett bevarat triumfkrucifix är från c. 1300 och dopfunten, ehuru för närvarande icke bestämt daterbar, torde kunna hänföras till 1200-talet. På grund härav kan slutas, att kyrkan stått färdig omkr. år 1300.

Vapenhuset är av gråsten, har svagt spetsbågig portal samt valv och röste av tegel. Gråstenssockeln i portalen samt hela röstet och några tegelskift på murarna härstamma från en reparation 1870. Vid denna tillkommo även de slätputsade listerna och pilastrarna samt korset på röstet. Vid dettas fot är en kalkstensplatta inmurad med inskrift. »Af J P Gille Reparerad År 1870» En smal, gallerförsedd glugg på västra väggen är utåt rektangulär med överliggare av gråsten och tegel, och inåt vidare med stickbåge av tegel. Den nuvarande yttre enkeldörren är tillkommen under 1800-talet. I protokoll från en prostvisitation 1774 uppgives en enkel gammal dörr till vapenhuset vara nyligen ersatt av en ny dubbel dörr. På östra väggen är en upptill bred och rundbågig, nedtill smalare tegelnisch (fig. 17), vari en 1673 anskaffad fattigbössa av koppar suttit fastnitad sedan 1759. Valvet är byggt såsom långhusets, men har sköldbåge endast mot kyrkmuren och är följaktligen utfört samtidigt med murarna. Ribborna hava rektangulär genomskärning, 30×15 cm, iakttagna tegelmått $28-30 \times 7-9$ cm. Murklumpen i nordöstra hörnet (fig. 17) uppfördes till stöd för valvet

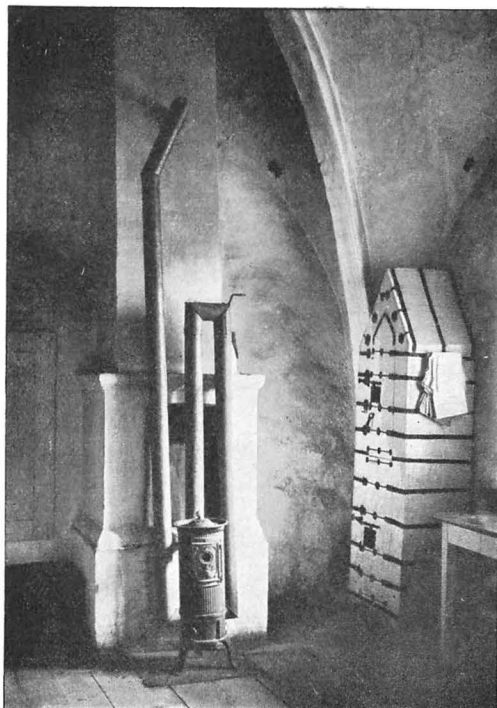

Fig. 15. Lagga. Interiör av sakristian.
Foto 1912.

Ecke der Sakristei.
A corner of the sacristy.

Fig. 16. Lagga. Sakristians järndörr.
Foto 1918.

Eiserne Tür der Sakristei.
Iron-door of the sacristy.

1685. Kalkmålningar äro utförda i valvet och omtalas på s. 17 f. På grund av målningarnas likhet med de i långhusvalven förekommande yngsta målningarna kan slutas, att vapenhuset tillkommit senast 1475—1500. Då emellertid valvets ribbor och konstruktion helt överensstämma med långhusvalvens, torde det få anses samtida med dessa, d. v. s. från 1400-talets tidigare hälft.

UPP-
VÄRMNING Kyrkans uppvärmning sker genom en stor kamin i långhuset och en mindre i sakristian. 1765 uppsattes en kakelugn i sakristian, vilken 1818 ersattes av den kvarstående putsade tegelspiseln (fig. 15).

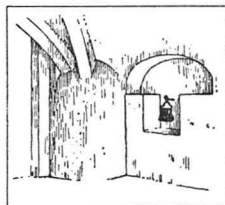

Fig. 17 Lagga. Vapenhuset. Delin. J. Österlund 1912.
Ecke der Vorhalle. — A corner of the vestibule.

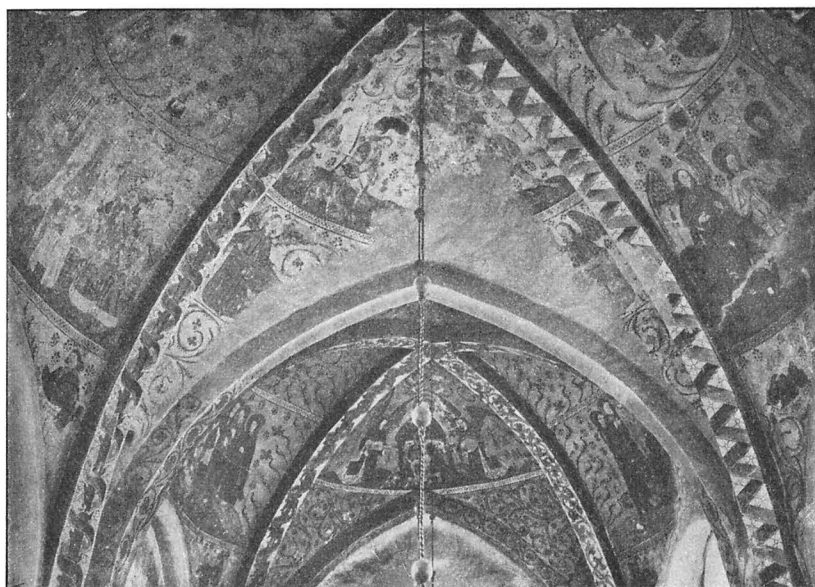

Fig. 18. Lagga. Valv I och II sedda från väster. Foto 1917
Gewölbemalerei, um 1500. — Paintings on the vaulting (abt. 1500).

MEDELTIDA KALKMÅLNING

Kyrkans väggar och valv äro dekorerade med medeltida kalkmålningar i tvenne olika lager. Väggarnas målningar äro numera överkalkade, då däremot valvmålningarna befinna sig i orört skick. Det äldre målningslagret framträder tydligt endast i valv III (jfr fig. 19). Även vapenhuset äger målningar under överkalkning, dock troligen endast i ett lager, samtidigt med det yngre i kyrkan.¹

DE YNGRE MÅLNINGARNA

Målningarna i det yngre lagret äro stilistiskt samhöriga med dylika utförda av Albert målare eller hans skola (jfr Sv K., Uppl., Bd IV, s. 71).² En inskrift

¹ Målningarna beskrivas av HANS HILDEBRAND i Östra Uppland (ms i ATA.) och i ANT. TIDSKR. II, s. 391 samt av O. SYLWAN i ANT. TIDSKR., XIV, s. 146—150.

² Om Albert målare och hans skola se: H. CORNELL och S. WALLIN, Sengotiskt monumental-måleri i Sverige, Herkeberga, Uppsala 1917, samt S. WALLIN, Målaren Peter, Albertus Pictors lärare i Studier i Upplands kyrkliga konst, I, Uppsala 1918.

2 20276. *Långhundra härad.*

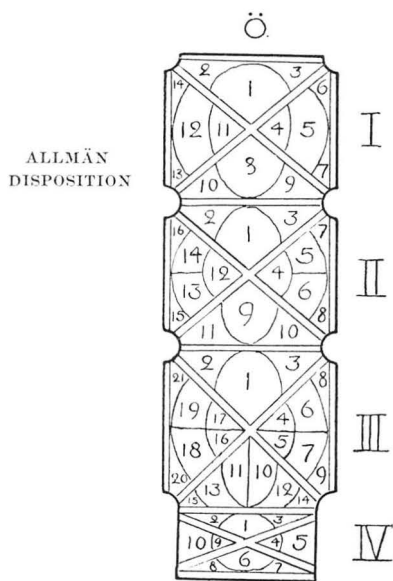

Fig. 19. Lagga. Schema över valvens målningar.

Schema der Gewölbe-malereien.
Scheme of the vault paintings.

på svenska (se vidare om denna på s. 25) gör det sannolikt, att mästaren varit svensktalande och det i inskriften förekommande årtalet, troligen daterande målningarna, kan möjligen läsas till 1498.

De framställda ämnena äro alla hämtade ur den bibliska historien och legenderna — intet profant motiv förekommer — och förtecknas på s. 23—27. Ur Jungfru Marias legend äro målade alla de vanligen förekommande scenerna, och dessa innehåva tydlig rangplats före andra målningar. Sålunda äro tre av de i korvalvet framställda fem scenerna ägnade åt hennes historia. Främsta platsen, i östra kappan, intages med given företrädesrätt av »Treenigheten» (se fig. 18 och 24), mitt emot på den minst bemärkta platsen visas, hur Kristus frestas av djävulen att göra stenar till bröd, och i norra och södra kapporna berättas i bild det viktiga händelseförloppet vid Marias död. Först huru de på övernaturligt sätt anlända apostlarna bevittna hennes sista stunder (fig. 20), vidare hur under likprocessionen straffet drabbar översteprästen och judarna, som våldföra sig på bären, därigenom att deras händer fastna på bårtäcket (fig. 21), och slutligen visas, hur Maria mottages i himmelen av Gud Fader och Kristus (fig. 20). I valv II på den norra kappan förekommer till vänster en scen ur Marias barndomshistoria,

Maria går uppför tempeltrappan. I östra kappan av valv III förekommer Marias kröning av Kristus till himmelens drottning. Den helige Sebastians martyrium i andra valvets östra kappan (fig. 18 och 22) samt Kristoforus bärande Jesusbarnet i fjärde valvets norra kappan äro även legendariska scener. För övrigt upptagas valven av illustrationer till Kristi historia samt några gammaltestamentliga scener — de förras motbilder i Biblia pauperum.

Målningarna äro utförda med kalkfärg på torr grund (al secco). De använda färgerna äro rödbrunt (caput mortuum), grönt (malakit), gult (ockra), svart (bensvart) och grått eller blågrått.

FIGURSTIL

För bildframställningarna karaktäristiskt är figurernas uppradande i högst två plan med ansiktena i samma höjd och i allmänhet intagande vilställning med ett ben framflyttat. Livfulla poser förekomma ej, endast ögonen riktas energiskt mot handlingens centrum. Dräkternas veck falla lodrätt eller i få och summariska brytningar. När en hand lyfter en flik eller vinden blåser ut en tygrik framvåd, markeras kantens mjuka sicksackböjning gärna med vit färg. Gestaltarnas lugna hållning beror kanske mest på en oavsiktligt stel teckning, som dock ej är uteslutande oskicklighet, enär goda proportioner och ett tämligen raskt och

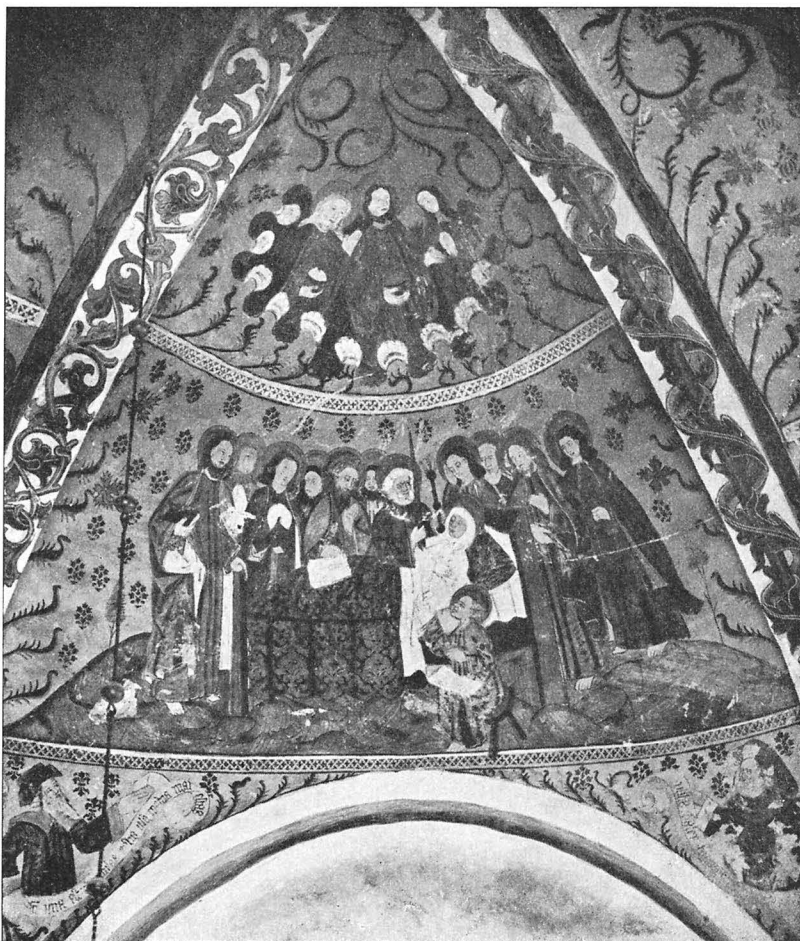

Fig. 20. Lagga. Valvmålning. Jungfru Marias död och mottagande i himmelen.
Foto 1912.

Gewölbmalerei (I: 11, 12). — Painting on the vaulting (I: 11, 12).

säkert utförande känneteckna de flesta figurerna. Ansiktsuttrycken äro dock oftast billigt åstadkomna genom några kraftiga linjer och en föga känslig modellering. Där större omsorg blivit nedlagd såsom på vissa av sveciklarnas profetfysionomier (ex. fig. 21), röjes emellertid en skickligare mästare, ej mycket underlägsen de bästa av Albert-skolans män.

För att karaktärisera Lagga-målningarna rätt må även framhållas den obefärgad och stridligt goda färgkompositionen. De förhärskande färgerna äro gult och grönt, marken är alltid gul, rött framträder ock, särskilt på dräkter. Färgerna balanseras väl, och det rikliga användandet av schablonerade mönster på stofferna synes

FÄRGER OCH
KOM-
POSITION

Fig. 21. Lagga. Valvmålning. Jungfru Marias begravning. Foto 1917

Gewölbmalerei (I: 4, 5). — Painting on the vaulting (I: 4, 5).

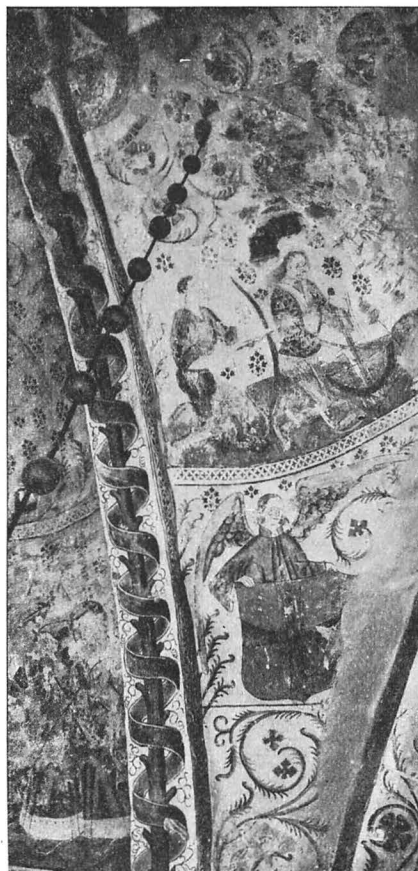
styrt efter konstnärliga principer. Som exempel kan tagas processionsbilden (fig. 21), där de sex personerna på den gula marken hava, från vänster till höger räknat, sina kläder färgade sålunda. 1) grönt mönstrat med svart, 2) rött omönstrat, 3) gult omönstrat (röda hosor), 4) rött omönstrat (gröna hosor), 5) grönt omönstrat, 6) gult mönstrat med svart. De fyra bärande apostlarna hava gula glorior och bårtäcket är vitt med rött mönster. Den goda helhetsverkan är här uppnådd genom användande av tämligen kraftiga färger, som genom den skickliga sammanställningen bragts att harmoniera. En mindre lysande färgskala, där huvudfärgen är ljus blågrå, förekommer även, särskilt på enstaka figurer såsom

exempelvis i fältet över processionsbilden, där den knäböjande ängelns bleka färger väl gå ihop med den omgivande ornamentikens och med hela kompositionens mjuka och graciösa hållning.

Ornamentiken tjänar dels till att fylla ut alla ytor, som ej upptagas av bildframställningar — tomma fält tolereras icke av Albertskolans målare — dels att pryda ribbor och bågar samt att utgöra omramning kring de olika tavlorna. Sålunda inväxa i mån av utrymme från sidorna — ribbor och ramverk — runt tavlorna en art parflikiga blad och bladslingor, till hälften rödbruna, till hälften gröna eller endast rödbruna, och på ribbors och bågars alla sidor löpa regelbundna band och slingor, vad korvalvet beträffar målade i alla förekommande färger samt kraftigt modellerade, i övriga valv enklare. Svarta eller blågrå, schablonerade band med röda kanter begränsa efter behov bildytorna, vilka jämte växtornamentiken till utfyllande av den vita fonden blivit beströdda med starkt stiliserade blommor och blad av fyra typer, målade med schablon, mestadels rödbruna, men även gröna.

Ovan beskrivna målningar tillhöra en i ett sammanhang utförd dekorering av hela kyrkan — även väggarna och vapenhuset, men ej sakristian, hava pryts av målningar av samma slag.

Långhusets väggar samt valv och väggar i vapenhuset överkalkades 1747. Beslutet härom fattades vid sockenstämma d. 19/1 1746. Murarna befunnos utvändigt bristfälliga och »innan til i kiörkan war ock mycket af murarna affallit, men up i taket, der kiörkan war målade befans målningarna wara någorlunda behåldne, ty fant församlingens ledamöter nödigt, at kiörkan borde innan til rappas och hwitlimas up til hwalfwet». I korets och långhusets valv hava sålunda målningarna lämnats orörda ända från medeltiden, och de synas i allmänhet vara synnerligen väl bibehållna. Väggarnas överkalkade målningar, vilkas befintlighet, men icke omfattning konstaterades vid undersökning 1915, torde ha blivit svårt stympade och illa medfarna kring fönsterna, senast vid dessas upphuggning 1815.

ORNA-
MENTIK

UTBREDNING

Fig. 22. Lagga. Valvmålning. S. Sebastians martyrium. Kyrkovapnet. Foto 1917

Gewölbmalerei (II: 1, 2),
Painting on the vaulting (II: 1, 2).

ÖVER-
KALKNING

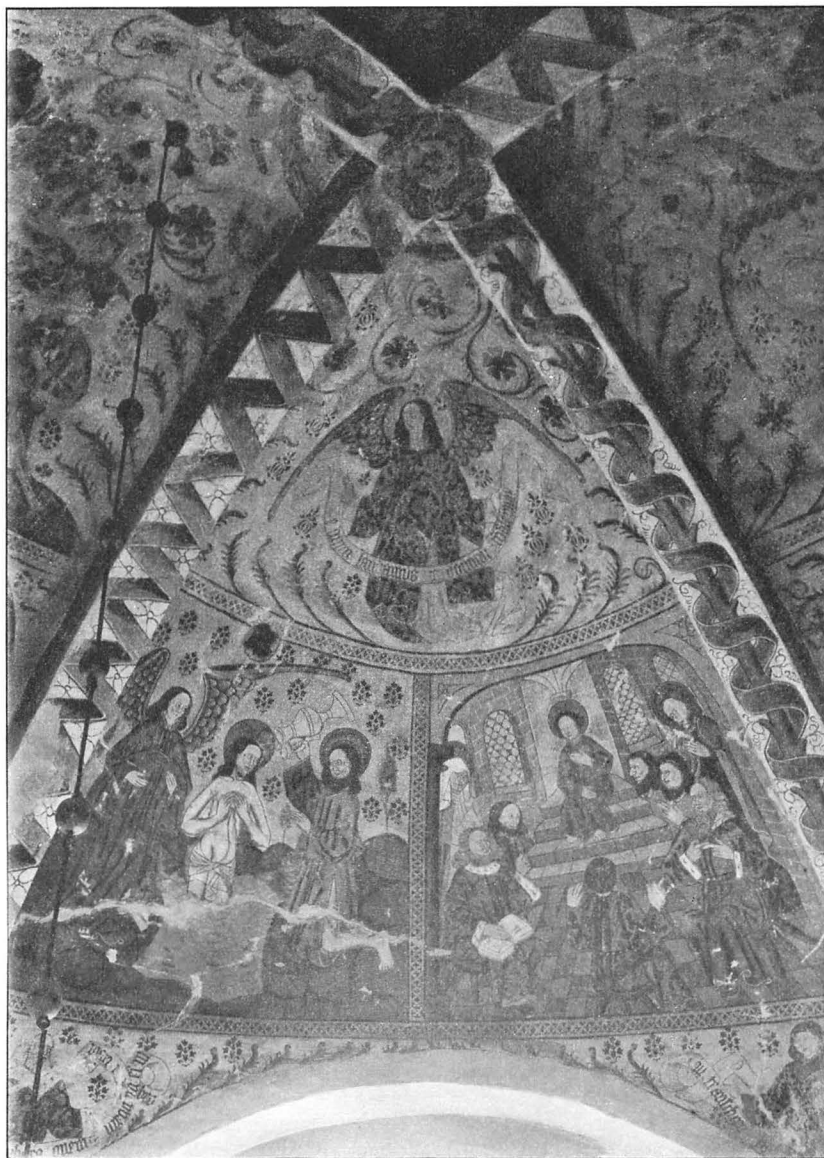

Fig. 23. Lagga. Valvmålning. Kristus döpes. Kristus vid 12 års ålder i templet.
Foto 1917

Gewölbemalerei (II: 4, 5, 6). — Painting on the vaulting (II: 4, 5, 6).

Då någon bestämd likhet med andra närbesläktade och daterade målningar ej kan påvisas, bör en tidsbestämning först och främst byggas på den allmänna stilkaraktären. Denna hänvisar till de sista årtiondena av 1400-talet och det första av 1500-talet. Ärkebiskop Jakob Ulfssons vapen kan ej gärna ha målats efter 1514. Vissa detaljer såsom den starkt perspektiviska arkitekturen i »Kristus vid 12 års ålder i templet» äro drag, som tala för en relativt sen datering, men kännedomen om, huru hastigt konstmodet på kontinenten kunnat fortplanta sig och i vad mån det efterlevdes av denna tids kyrkodekoratörer, är ännu allt för ringa för att kunna tillåta en bestämd datering. Den svenska inskriften på ribborna i valv II (se målningskatalogen s. 25) innehåller ett årtal, som möjligen bör läsas till 1498. En datering av målingarna till detta år mötes icke av några som helst vare sig stilistiska eller andra hinder, men kan givetvis icke säkert fastslås såsom den rätta.

Valvmålningarnas ämnen och inskrifter förtecknas nedan i följd efter numren på valvplanen (fig. 19). Inskrifternas förkortningstecken äro upplösta inom klammer [ ]. Inom parentes förekommande ord eller bokstäver utgöra kompletteringar enligt kända versioner av respektive originaltexter. B. p. = Biblia pauperum.

Valv I.

- I. 1 *Treenigheten*, Gud Fader, sittande, håller den på världsgloben knäböjande Kristus. Över dennes huvud den helige Andes duva. På ömse sidor en ängel spelande, den ena luta, den andra ett stråkinstrument, likt den uppländska nyckelharpan. (Fig. 24.)
- I: 2, 3. Vartdera fältet upptages av en grön vinstock med mörkbruna klasar och gröna blad. (Fig. 24.)

Fig. 24. Lagga. Valvmålning. Treenigheten. Foto S. Curman 1915.

Gewölbemalerei (I: 1). — Painting on the vaulting (I: 1).

Fig. 25. Lagga. Svensk inskrift å ribborna i valv II. Foto 1918.

Schwedische Inschrift der Gewölbemalerei in II. — A Swedish inscription on the vault paintings in II.

- I: 4. *Ängel*, knäböjande med hoplagda händer. (Fig. 21.)
- I: 5. *Jungfru Marias begravning*. Bären bäres av fyra apostlar. Trenne blödande händer på bårtäcket vittna om judarnas bestraffade försök att hindra processionen. (Fig. 21.)
- I: 6. *Profetbröstdbild*. Inskriften utplånad.
- I: 7. *Profetbröstdbild*. Inskrift: (A)lia est en- psena patrie alia filie alia (spiritus) dñ. Till höger vid figurens huvud läses ma. (Fig. 21.)
- I: 8. *Kristus frestas av djävulen att göra stenar till bröd*. B. p. X: 2.
- I: 9, 10. Vinstockar lika dem i fält 2 och 3, men med röda stammar.
- I: 11. *Jungfru Marias mottagande i himmelen*. Gud Fader och Kristus stående i ett moln hålla var sin världsglob i höger hand. Kristus lägger handen på Marias arm. (Fig. 20.)
- I: 12. *Jungfru Marias död*. Apostlarna stå kring sängen stilla sörjande. En sitter framför på en pall med uppslagen bok i knäet, en annan står med ett långt vaxljus och en vigvattenskvast nära den döende. (Fig. 20.)
- I: 13. *Profetbröstdbild*. Inskrift: s- una est ras e setia a maiestas. (Fig. 20.)
- I: 14. *Profetbröstdbild*. Inskrift: (Q)valis pater talis -. (Fig. 20.)

Valv II.

- II: 1. *S. Sebastians martyrium*. Helgonet beskjutes med pilar. Två män rikta sina bågar, en spänner sitt armborst med vev. (Fig. 18 och 22.)
- II: 2. *Kyrkovapnet*, rött kors på gul sköld, hålles av en ängel. (Fig. 22.)
- II: 3. *Ärkebiskop Jakob Ulfssons vapen*, gul örnfot i blått fält, hålles av en ängel. (Fig. 18.)
- II: 4. *Ängel med språkband*. Inskrift: (T)e deum laudamus te dominu[m] co[n]fitemus.
- II: 5. *Kristus döpes*. B. p. IX: 2. Kristus står i Jordan. Johannes, knäböjande, öser vatten ur en stor kanna med lock. En ängel håller Kristi kläder. (Fig. 23.)
- II: 6. *Kristus vid 12 års ålder i templet*. (Luk. 3: 42 ff.). I ett välvt rum med perspektiviskt tecknat golv sitter Kristusbarnet på en trappformad tron, i halveinkel framför sitta lärarna ivrigt gestikulerande på trebenta stolar. Från vänster och höger inträda Maria och Josef förundrade. (Fig. 23.)
- II: 7. *Profetbröstdbild*. Inskrift: excussit pharaonem -r -em ei[us] m mar- e bro.
- II: 8. *Profetbröstdbild*. Inskrift: trans en po h -.
- II: 9. *Ängel med språkband*. Inskrift: (T)e eternum paterem omnis terera uner(atus).
- II: 10, 11. Ornamentala slingor.
- II: 12. *Ängel med språkband*. Inskrift: (Tibi omn)es an potestates.

Fig. 26. Laggå. Fortsättning av inskriften, fig. 25. Foto 1918.

Inscription wie Fig. 25. — The same inscription continued. v. fig. 25.

- II: 13. *Jungfru Marias tempelgång*. Ehuru endast tre år gammal går Maria uppför trappan till översteprästen. Föräldrarna, Joakim och Anna, ses nedanför trappan.
- II: 14. *Arons grönskande stav*. (4 Mos. 17) B. p. II, 3. Scenen innehåller flera figurer, av vilka en till höger med hermelinskantad mantel är Moses. Längst till vänster synes altaret med de 12 stavarna, av vilka en i mitten, Arons, grönskar. (Fig. 18.)
- II: 15. *Profetbröstdbild*. Inskrift: mare rubrum es.
- II: 16. *Profetbröstdbild*. Inskrift: e celuxet isrl -.

Östra sidan av valvribban intill fälten II: 1 och 2. Början av en inskrift på svenska (fig. 25). (Det första ordet, med röd anfang, och det andra utgöra säkerligen tillsammans namnet på en person.) godh[er?] man gud helpe hans [s]y[el?] (fortsättningen utplånad).

Östra sidan av valvribban intill fält II: 13. Fortsättning av föregående inskrift (fig. 26). (Begynnelsen utplånad, nedsotad eller otydlig) maria nam (?) 1498(?) (Av siffrorna äro 9 och 8 ganska säkra, 4 kan möjligen vara 5 och 1, ehuru av mindre vanlig form, är troligen säker.)

Valv III.

- III: 1. *Jungfru Marias kröning till himladrottning*. B. p. XXXVI: 2. Gud Fader till höger och Kristus till vänster hålla kronan över Marias huvud. Övanför sväva två änglar med språkband. Inskrifterna otydliga.
- III: 2. *Abels offer*. Abel knäböjer med hoplagda händer framför offeraltaret. På språkbandet skönjes ett ord: Abel(?).
- III: 3. *Kains offer*. Kain med en åsnekindbåga vid sidan knäböjer vid den brinnande sädskärven. Lågorna slå ned emot honom och hans ansiktsdrag uttrycka ondska (»hans hy förvandlades»). På språkbandet synes ha stått Kain.
- III: 4. *Kristus i fariseens hus*. B. p. XIII: 2. Till vänster vid bordet fariseen, till höger Kristus och framför dem den knäböjande kvinnan. Bilden otydlig på grund av det framlysannde äldre målningslagret.
- III: 5. *Kristus och den samaritiska kvinnan*. Kristus står till vänster framför en brunn med hissgalge. Kvinnan håller i repet, i vars ända ett ämbar är påhakat. Bilden otydlig.
- III: 6. *Mika profeterar om Ahabs död*. (1 Kon. 22: 13—28). B. p. XIX: 1. Förebild till Kristus, lämnande lärjungarna i Getsemane (III: 18). Till vänster Josafat, Juda konung, i rustning hållande en skäggyxa. I mitten Ahab, Israels konung, och till höger om denne Mika i fotsid dräkt. Längst till höger Zedekia, vilkens falska profetia Mika motsagt. Inskrift: Michea(m) ced(unt:) (pro)phe(te) (qui male) credu(nt). (Fig. 27.)
- III: 7. *Kristus tvär lärjungarnas fötter*. En av lärjungarna sitter, de övriga stå. Kristus har fat och handkläde. Bilden otydlig.

Fig. 27 Lagga. Valvmålning. Mika profeterar om Ahabs död. Foto 1912.
Gewölbemalerei (III: 6). — Painting on the vaulting (III: 6).

- III: 8. *Profetbröstdbild*. Inskrift: (Omnes videntes) me deriser(un)t me david. Hänсыftar i B. p XXIII: 1 på Noaks blygd.
- III: 9. *Profetbröstdbild*. Inskrift: pata .
- III: 10. *Kristus instiftar den heliga nattvarden (?)*. Bilden otydlig.
- III: 11. *Mannaregnet*. B. p. XVIII: 3. Förebild till nattvarden (III: 10). Bilden otydlig, inskriften utplånad.
- III: 12. *Josef säljes till de ismaelitiska köpmännen*. B. p. XVII: 1. Förebild till Judas mottager de trettio silverpenningarna. (III: 13).
- III: 13. *Judas mottager de trettio silverpenningarna*. B. p. XVII: 2. På ett bord mellan Judas och tre män ligga penningarna.

- III: 14, 15. Dekorativa slingor.
- III: 16, 17 Tvenne utplånade figurkompositioner. Till höger synas ben, tillhörande tre olika personer.
- III: 18. *Kristus i Getsemane*. B. p. XIX: 2. I förgrunden t. h. Kristus knäböjande, t. v. tre av apostlarna sovande med v. hand vid örat. I bakgrunden Judas visande vägen för tre krigsmän. Örtagården är omgiven av en flätad gärdesgård.
- III: 19. *Kristus förrådes av Judas*. B. p. XXI: 2. Judas kysser Kristus. Till vänster står Petrus stickande svärdet i skidan. Malkus ligger på knä och har tappat lyktan, det blöder från örat. Till höger står en kalk med hostia (»den kalk, som min Fader har givit mig, skall jag icke dricka den?» Joh. 18: 11.).
- III: 20. *Profetbrösts bild*. Inskriften utplånad.
- III: 21. *Profetbrösts bild*. Inskriften utplånad, dock läses: rex.

Valv IV

- IV: 1. *Pelikanen*. Sittande i boet, sticker näbben i sitt bröst för att föda sina två ungar med sitt blod. Pelikanen är en symbol för Kristus, som offrar sig själv
- IV: 2—4. Blommor.
- IV: 5. *Judas hänges*. Exekutionen verkställs av två djävlar. Inskrift: diablous (sic!).
- IV: 6. *Lejoninna med två ungar*. Möjligen en sinnebild för Jungfru Maria (jfr Hesekiel 19: 2—9), eljest för Kristus i hans egenskap av Juda lejon (1 Moseb. 49: 9) eller möjligen framställs lejonet enligt Physiologus såsom förebild till Kristi uppståndelse efter 3 dagar. Även andra tydningar kunna givas.
- IV: 7—9. Blommor.
- IV: 10. *Kristoffer bär Kristusbarnet*. När helgonet, som bar pilgrimer över en flod, utan att veta det tagit Kristusbarnet på sina axlar, vart honom denna börda så tung, att han nätt och jämt rådde med den, beroende på att det lilla barnet trycktes under bördan av hela världens synder.

DE ÄLDRE MÅLNINGARNA

Målningarna i det undre lagret visa till komposition, figurstil och ornamentik överensstämmelse med vissa kyrkmålningar, vilka tillhöra tiden strax innan Albert målare uppträder, och äro utförda efter andra förebilder än den då troligen ännu okända Biblia pauperum. Till dessa målningar räknas de i Norrsunda kyrka (se Sv K. Uppl., Bd IV, s. 34 f.), med vilka de äldre Laggamålningarna kunna jämnställas i flera avseenden. De senare äro emellertid ej i det skick, att tillräckligt goda jämförelser kunna äga rum för deras inordnande på bestämd plats i förhållande till vare sig Norrsundamålningarna eller andra med dessa besläktade verk. Sålunda är det icke möjligt att avgöra huru målningarna disponerats med avseende på ämnen och fördelning i kyrkorummet. Figurstilen och själva inkomponeringen av framställningarna i valvkapporna kunna dock någorlunda bestämmas med led-

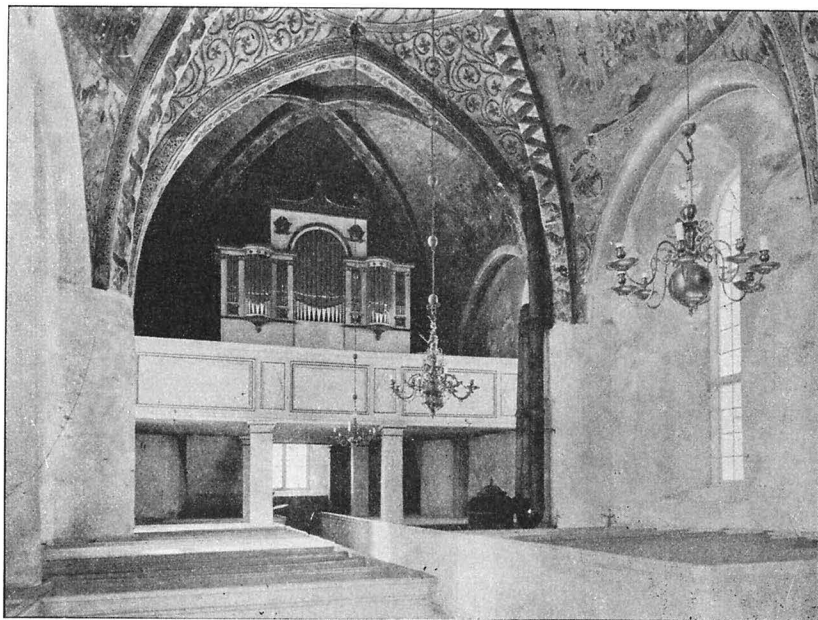

Fig. 28. Lagga. Interiör mot väster. Foto S. Curman 1915.

Innenansicht gegen Westen. — Interior looking west.

ning av vad som skönjes i tredje valvets övre delar, där det yngre lagret är delvis avflagrat eller delvis så tunt, att de äldre målningarna kunna uppfattas. Sylwan¹ antog, att det undre lagret var begränsat till blott detta valv och målats av en oskicklig lärning, vars verk efteråt kasserats och att en ommålning utförts av mästaren till de övriga valvmålningarna. En undersökning 1915 i och för en tillämnad restaurering av kyrkan ådagalade emellertid, att det äldre målningslagret förekommer i alla travéerna, även på väggarna. Kring en ljuspigg på södra korväggen (fig. 30) avtäcktes målade invigningskors i två lager, och på väggpelaren invid fanns en naken figur tillhörande ett undre lager (det övre målningslagret häftar på dessa ställen fast vid putsbetäckningen och medföljer vid dennas avskalande).

De tre skönjbara framställningarna i valv III visa fåfiguriga bibliska scener upptagande större delen av varje kapp. Figurerna äro utförda i mycket stor skala, stela och summariskt tecknade med jämnt pålagd färg utan modellering och schatteringar. De äro klädda i halvlånga rockar och hosor eller fotsida dräkter. Spetsovalt klippt hakskägg samt håret benat i mitten och samlat i en

¹ Jfr not s. 17

Fig. 29. Lagga. Valvmålning (äldre lagret i valv III). Kristus uppväcker Lasarus (?). Foto 1917

Ältere durchleuchtende Kalkmalereien im Gewölbe III. Mitte d. 15. Jhts.
Old underlying paintings on the vault III. Middle of 15th century.

pung vid vardera örat förekomma i ett par fall. De använda färgerna — de flesta starkt blekta — äro grönt, rött, gult, vitt och brunt. Ornamentiken, i den mån denna kan urskiljas (se fig. 29), består av långa, glesa och mjuka slingor, vilka utfylla ytorna mellan figurerna.

Målningarna äro troligen utförda strax efter valvslagningen och kunna på stilistiska grunder dateras till 1400-talets mitt eller något tidigare.

Nedan förtecknas och beskrivas alla numera synliga framställningar tillhörande det äldre målningslagret. (Siffrorna hänvisa till valvschemat fig. 19.)

I o. II. På södra väggpelaren mellan valv I och II. En naken manlig figur, målad i ljust blå-grått med mörkare konturer av samma färg, håller höger hand intill höften och sträcker den vänstra mot en ävenledes naken figur med ljusröd karnation, troligen en kvinna, vilken räcker en hand mot det ställe, där mannens huvud bör ha sin plats (målningen är på detta ställe otydlig). Troligen är detta en framställning av syndafallet. (Fig. 30.)

II: 12—14. Av tvenne mycket stora manliga figurer framträda i vardera av bildfälten 13 och 14 de bägge benen från fot till knä såsom ljusa fläckar i det yngre målningslagret. (Se fig. 18.)

III: 1. Till vänster står en båt på land vilande mot breda stöd, borden med nitar äro tydligt markerade. Till höger befinner sig en man med ett föremål i ena handen, över honom synes ett par vingar tillhörande en ängel eller en fågel. Noak vid arken före syndafloden?

III: 4—7 Tvärs över bildytan står ett stort bord med vit duk nedhängande i kraftiga veck. Vid bordet, vända mot åskådaren, sitta tvenne män. Till höger, även bakom bordet, står en djävul,

Fig. 30. Lagga. Väggmålning (äldre lagret i koret). Invigningsskors med ljuspigg.
Naken figur (Adam?). Foto 1917

Detail der älteren Malereien im Chor. — Detail of the older paintings in the choir.

vilken håller i den närmaste av de sittande. Mannen längst till vänster har höger hand på bordet och den vänstra framför bröstet pekande. Han har gult helskägg och föreställer troligen Kristus.

III: 16—19. En man ligger utsträckt, huvudet åt vänster, högra handen på magen och den vänstra intill huvudet. Bakom honom synes Kristus med gloria och vänstra handen lyftad, pekande uppåt med pek- och långfinger. Till höger står en man med händerna lagda mot varandra, till vänster en annan man, vilken vänder huvudet bakåt och håller höger hand framför bröstet. Scenen föreställer säkerligen Lasarus' uppväckande. (Fig. 29.)

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret av trä med tillhörande altarring (fig. 31), målade vita med gula ränder kring fyllningarna, förfärdigades 1786 av snickarmästaren Svän Malmström från Fundbo, vilken förut arbetat åt Östuna kyrka. 1675 hade uppsatts ett »gallerwerk omkring altaret», och inv 1720 upplyser, att altaret hade skrank omkring och pall. Altarprydnaden består av ett enkelt förgyllt träkors med liandesemblemen, anskaffat i samband med kyrkans reparation 1814—16. Mästare

Fig. 31. Laggå. Interiör mot öster. Foto 1917

Innenansicht gegen Osten. — Interior looking east.

därtill var troligen samme snickare Hyckerström, som gjort ett liknande åt Östuna. Vid prostvisitation 7/7 1760 anmälde pastor »en och annans beslut af de när-

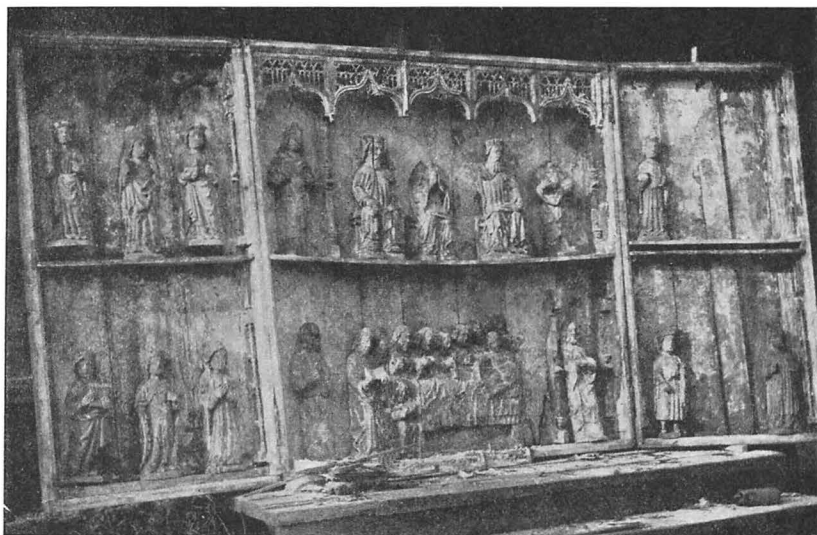

Fig. 32. Lagga. Altarskåp från 1400-talets slut. Foto 1912.

Schnitzaltar, schwedische Arbeit, Ende d. 15. Jhts. — Reredos. Swedish workmanship. End of 15th century.

7.	8.	9.	3.	2.	4.	13.	14.	15.
10.	11.	12.	5.	1.	6.	16.	17.	18.

Fig. 33. Lagga. Schema över altarskåpets figurer.

Schema des Schnitzaltars.
Scheme of the reredos.

ALTARSKÅP

warande at skänka 2:ne Pyramider med wackert skrank, som de wid Chordören wille ställa» (Här torde avsetts ett lägre träskrank mellan kor och långhus över främsta bänkskärmen samt flankerande »pyramider» vid stora gångens mynning.) Efter vidare överläggning kom man ända därhän att betala för »modelleritningen till ny altartafla och nya Piramider, samt resepengar för Bildh. Granlund — 9 dr»¹ Därvid stannade det emellertid.

På högaltaret har fordom stått ett medeltida altarskåp. Detta finnes ännu kvar, ehuru vanvårdat och illa medfaret. Dess nuvarande utseende framgår av fig. 32. Materialet är fur till det konstruktiva ramverket och ek till rygg i korpus och dörrarnas fyllningar. Figurerna äro skulpterade i något lättarbetat träslag och baktill starkt urgröpta. Dörrarnas yttersidor hava säkerligen burit målade framställningar, men sakna nu all färg. Deras insidor samt korpus bära endast spår av polykromi. Av figurerna äro endast 4 relativt oskadade, under det att de övriga jämte baldakinverket äro mer

¹ Bildhuggaren MAGNUS GRANLUND var en vid mitten av 1700-talet av de uppländska landskyrkorna mycket anlitad konstnär, vars specialitet var altarprydnader och predikstolar. Se C. R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund. En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet, Kult och konst 1905, s. 75.

eller mindre i saknad av färg. En av de flankerande statyerna i korpus (dessa äro något högre än de övriga) samt tvenne av flyglarnas figurer saknas. Alla skulpturer äro lösa utom nr 1 och 9. Deras placering på fig. 32, utom vad beträffar scen 2, är därför endast en antaglig eller blott godtycklig. Baldakinverket är till en tredjedel bevarat. Tapphål för en krönande list finnas på korpus. Den högra dörren är lossnad i fogarna. En brandskada, troligen vållad genom ett kullstött ljus eller dylik orsak, förefinnes på ryggen i nedre hörnet av korpus och har botats genom en triangelformig lapp. Möjligen har den saknade statyen i korpus stått här och blivit delvis förtärd samt aldrig ersatts med en ny. Skåpets dimensioner äro med dörrarna slutna H. 159 cm., B. 159 cm. — Inv 1720 och 1757 uppräknas »1 Altare Tafla, Påfwisk, med åtskilliga små Bilder nog söndrig och bofällig, och et gammalt crusifix öfwer Altaretaflan» Troligen har altaret varit dess plats ända till reparationen 1814—16. 1829 uppgives vapenhuset som förvaringsort. Därifrån har altarskåpet vid något senare tillfälle flyttats till klockstapeln, varest Hans Hildebrand 1868 fann detsamma jämte övriga medeltida skulpturer. Härom yttrar han i sin reseberättelse: »I Laggas klockstapel förvaras ett altarskåp och några bilder. De äro nu så förfallna, att intet kan göras med eller för dem» Såsom ett för socknen högst värdefullt minne, i många avseenden ännu besittande sin ursprungliga skönhet (4 av statyerna äro ju nästan oskadade), är nu (1918) själva skåpet bragt under säkrare tak och alla lösa skulpturer uppställda i sakristian.

Huvudframställningarna i korpus behandla samma ämnen, som förekomma målade i korvalvet, Marie död och kröning. Det synes ganska sannolikt, att målningens utförande och anskaffandet av altarskåpet till tiden sammanfalla. På

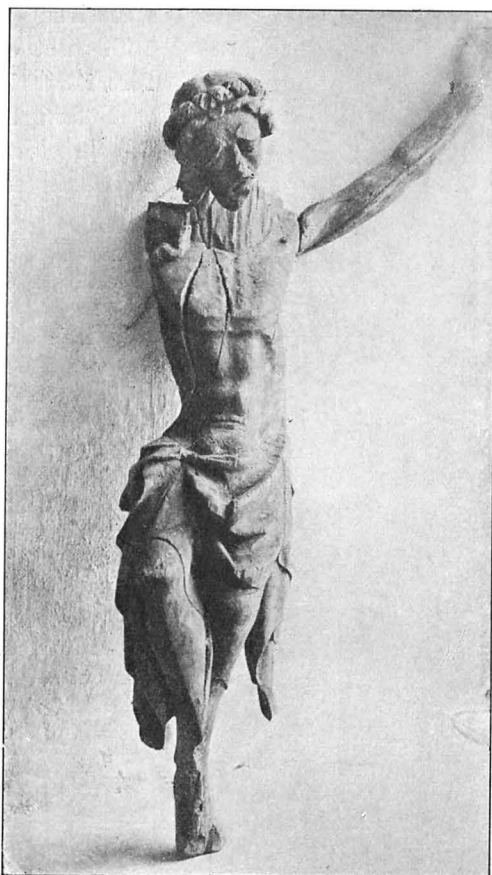

Fig. 34. Lagga. Triumfkrucifix från c. 1300. Foto 1917.

Triumphkruzifix, um 1300. — Rood cross, abt. 1300.

TRIUMFKRUCIFIX

Fig. 35. Lagga. Mariaskåp från 1400-talets slut. Foto 1912.

Maria im Schrank, schwedische Arbeit, Ende d. 15. Jhts.
Screen with B. Virgin. Swedish workmanship. End of 15th century.

stilistiska grunder kan skåpet dateras till slutet av 1400-talet eller omkr. 1500. Arbetet är säkerligen utfört i Sverige.

Nedan förtecknas med hänvisning till schemat (fig. 33) de olika statyerna efter den ordning de intaga på avbildningen, fig. 32.

1. Jungfru Marias död. Maria ligger i en säng med huvudet åt höger. Täck och lakan nedfalla i raka veck. En apostel sitter framför, de övriga stå bakom sängen. (Jfr målningen, fig. 20.)
2. Jungfru Maria krönes till himmelens drottning. I mitten Jungfru Maria med sammanlagda händer (huvudet saknas). På ömse sidor Gud Fader och Kristus, bägge med krona och helskägga (armarna, med vilka de hållit kronan över Marias huvud, saknas).
3. S. Erasmus (möjl. Nikolaus) med grytan. 4. S. Erik i rustning med riksäpple i v. hand (saknar huvud, bör stå i en av dörrarna).
5. Kvinnligt helgon med bok (händerna avslagna). 6. Apostel, med bok, barhuvad och barfota. 7. S. Barbara hållande ett torn.
8. Helig biskop. 9. Kvinnligt helgon med bok i h. hand (v. handens attribut saknas). 10. S. Gertrud hållande en kyrkmodell (tornet saknas). 11. S. Katarina med ett hjul vid sidan. 12. S. Birgitta med uppslagen bok. 13. S. Maria Magdalena med smörjelsekaret. 14. och 15. saknas. 16. S. Martin lyftande en flik av sin mantel (svärdet saknas). 17. saknas. 18. Apostel med bok i v. hand (h. handens attribut saknas).

Kristusbilden till ett triumfkrucifix (fig. 34), rundskulptur av ljust träslag (alm?). Den är av högt konstnärligt värde och besitter stor uttrycksfullhet i de lidande anletsdragen och kroppens ställning. All polykromi är borta, högra armen saknas, den vänstra är lös, ett stycke av bröstet på högra sidan samt huvudet äro också lösa och högra foten är avslagen. Kroppens längd utan huvud är 103 cm. Som mästare till arbetet kan med säkerhet angivas densamme, som skulpterat triumfkrucifixet i Dalby kyrka i Uppland, troligen »en gottländing, verksam omkring år 1300.¹

Detta triumfkrucifix, som från början torde haft sin plats på den förut omtalade »trabes» (jfr s. 12 och fig. 9), var ännu 1757 placerat ovanför altarskåpet, men har senare hamnat i klockstapelh. Det är nu återbördat till kyrkan. Upps. utst. kat. nr 104.

¹ Krucifixet är utförligt behandlat av C. R. AF UGGLAS i »Dalby-mästaren» i U. F. T. Bd 6, s. 24—26 (h. XXVI).

Ett Mariaskåp (fig. 35), ej omnämnt i inventarierna, har även en längre tid varit uppvärkt i klockstapeln. Endast Mariabilden är någorlunda bevarad, ehuru liksom skåpet i övrigt utan färg. På grund av det vackra veckfallet på dräkten visar den sig vara ett relativt gott arbete. Kristusbarnet är defekt och sönder i flera bitar, skåpet saknar dörrar, bilden är utan händer och hårt angripen av trämask. På skåpets baksida är bevarad en direkt på den bilade träytan målad, kraftig växtslinga av röd och grön kalkfärg (?), starkt erinrande om dylika slingor ingående i valvmålningarnas ornamentik i kyrkan. Denna dekorering synes tala för att skåpet varit uppställt synligt även bakifrån. Verket är troligen av inhemskt ursprung. På stilistiska grunder kan skåpet dateras till slutet av 1400-talet. Skåpets H. 242 cm., B. 82 cm. Figurens H. 167 cm.

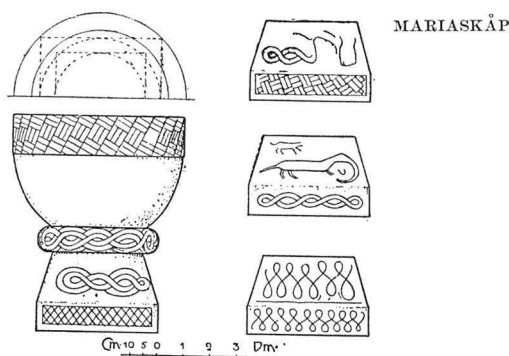

Fig. 36. Lagga. Dopfunt av sandsten från 1200-talet. Delin. J. Österlund 1912.

Taufstein aus dem 13. Jht.
Font 13th century.

Predikstolen (fig. 31), uppställd i korets nordöstra hörn, är gjord i Stockholm av bildhuggaren Carl Spaak och levererad 1718. Den blev senast 1835 vitmålad, varvid även de i fyllningarna pålagda, skulpterade ornamenten förgylldes. (Den var vit redan 1829, men säkerligen från början målad i mörkare färger med marmorering.) Före 1835 lästes på »omkretsen» (av baldakinen el. korgen?) »Herrans Namn är ett fast Slott, then rättfärdige löper thit och varder beskärmad» Enligt arkivaliska upplysningar har predikstolen flyttats först år 1774 från den ursprungliga platsen på södra sidan vid »Predikstohlfönstret» till hörnet i koret på samma sida och sedan år 1815 »ifrån Karlsidan dit der den nu står» Genom dessa flyttningar förklaras trappans starkt beskurna tillstånd.

På predikstolen står ett timglas. De fyra glasen i plåthållare inköptes 1734 och försågos med ny förgylld ståndare, den nuvarande, år 1756.

Bänkinredningen (fig. 28 och 31), till konstruktionen slutet, med dörrar av enkelt fyllningsverk, utfördes 1784 av ovannämnde Malmström, mästare till altaranordningen. Den är numera, troligen sedan 1800-talets början, helt vitmålad. 1675 byggdes »prestestohlen» i koret och 1691 en »Ny prestebenk widh Sacristie dören» 1720 funnos i koret 2 inbyggda bänkar och utom koret 4 inbyggda på manfolkssidan och 5 på kvinnfolkssidan. 1762 sättes en list mellan varje kvinnfolksbänk, såsom uppgives förut vara gjort på manssidan, till ryggstöd samt för böckerna. I inv 1720 och ännu 1829 nämnas »4 st. pallar som gässarna sitta på i Choret», numera obefintliga.

Nummertavlor, ett par, med förgyllda ramar i empirstil, inköpta 1816, av snickare Hyckerström, hänga på ömse sidor om altarfönstret. H. 76 cm. B. 59 cm.

LÄKTARE

ORGEL

DOPFUNT

Fig. 37 Lagga. Oblatask av silver. 1600-talets senare hälft. Foto 1918.
Silberne Hostienkapsel. 17 Jht.
Wafer-box of silver. 17th century.

Läktaren i kyrkans västra del (fig. 28) ombyggdes 1816. Den erhöj då den nuvarande bröstningen, vitmålad med förgyllda lister kring fyllningarna. 1643 utbetalades arbetslön för läktare i kyrkan med målning. Om någon sådan fanns förut är ej känt. 1757 gjordes en ny uppgång till läktaren, där denna var lägst, nämligen vid kyrkdörren, och i anledning härav gjordes en större uthuggning i muren, allt till bekvämlighet för »en hop ålderstigne Torpare» 1762 gjordes en tillbyggnad för utrymmes vinnande.

Orgelverket (fig. 28) med dess av förgyllda empirornament prydda fasad, ritad av arkitekt C. G. Blom, uppsattes 1835. Dessförinnan ägde kyrkan ingen orgel.

Kyrkans dopfunt (fig. 36) är av sandsten med hål genom kupa och fot för dopvatt-

nets avrinnande inom den vigda grunden. Den svagt inhuggna orneringen av olika flätverk och »djuornamentik» är så okänsligt utförd, att den möjligen kan förklaras såsom efterbildning av äldre ornamentsmotiv. Funtens tillkomsttid kan därför ej ligga längre tillbaka än 1200-talet. H. 84 cm. Kuppans yttre D. 65—69 cm., inre D. 48—51 cm. och Dj. 33 cm. — »1 stenfund med gammalt söndrigt öfwerskrank» stod enl. inv. 1720 i koret. »Skranket», troligen ett lock av trä, är förlorat. Ännu 1805 nämnes den i inv., men är måhända redan då utflyttad på kyrkogården, varifrån den enl. Hildebrand i 1868 års reseberättelse genom ärkebiskopens försorg blivit återinflyttad i kyrkan. Dess plats är nu i koret söder om altaret. Upps. utst. kat. nr 16.

NATTVARDSS-
KÄRL

Kalk, helt förgylld, med ciselerad nod och pärlstav kring foten, på vars undersida är graverat: »Lagga kiörckiokalk Bestelt af Kiörkioherden Thuro Åckerblad¹ A:o 1717 Veger 46 $\frac{1}{8}$ lo» Stämplat: åldermansranka, Stockholms stadsstämpel (krona) och mästarinitialerna IB. H. 22 cm. Tillhörande paten är helt förgylld och bär samma stämplat. D. 15 cm. — 1644 betalades för »Kyrkioness kallek i arbetslönen 5 dr» Den nuvarande förfärdigades av denna äldre kalk samt av en liten kalk, inköpt från Östuna kyrka.

Kanna av silver med enkel förgylld ornering på handtag, fot och lock, på locket ett lamm. Stämplat: kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, YTTREUS², års-

¹ THURE ÅKERBLAD blev komminister i Lagga 1686, kyrkoherde 1711, † 1719.

² YTTREUS var mästare i Uppsala guldsmedsämbe från 1775 till 1810.

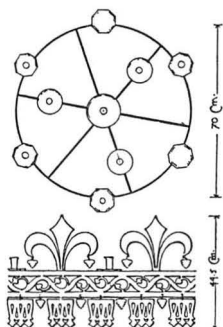

Fig. 38. Lagga. Järnljuskrona från medeltiden. Delin. J. Österlund 1912.
Mittelalterlicher Kronleuchter aus Eisen.
Medieval chandelier of iron.

Fig. 39. Lagga. Ljuskrona av malm. Delin. J. Österlund 1912.
Kronleuchter aus Bronze, 17. Jht.
Chandelier of bronze; 17th century.

bokstav N 2 (= 1795). H. 33 1/2 cm. — Denna kanna erhöjls med tillagd mellan-gift i utbyte mot en äldre kanna i stopform »med förgyllning och driffuit arbete», som i sin tur 1658 hade förfärdigats av »Den gamble kannan»

Oblatask av silver (fig. 37), åttkantig, avlång, med driven ciselerad ornering på locket. Stämplat. Stockholms stadsstämpel (krona), initialerna NB (anonym mästare). L. 12,5 cm. B. 9,5 cm. H. 5 cm. Från senare hälften av 1600-talet.

I inv 1805 antecknas såsom bortkommen hos en reparatör i Upsala en oblatask av paj (försilvrad kopparlegering), skänkt 1679 av Anders Danielsson Öring och Brita Dominicidotter. På locket hade den ett förgyllt riksäpple. En annan dylik ask från 1696 saknas även.

Sked av förgyllt silver, begagnad att avlägsna korksmulor m. m. ur vinet. Stämplat. Kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, G. Fahlborg (guldsmid i U.), årsbokstav P (= 1773). Inköpt 1774. L. 15 cm.

Sockenbudstyg av förgyllt silver, bestående av kalk, paten, dosa för oblater samt glasflaska för vinet, allt i svart läderfodral med kyrkans namn i guldtryck. Stämplat. kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, YTTREUS (jfr not s. 36), årsbokstav I 2 (= 1791). H. 16 cm. — Sockenbudstyg fanns redan 1677 och förnyades genom inköp 1774.

En medeltida ljuskrona av järn (fig. 38) hänger bakom orgeln. Den består LJUS- av ett genombrutet plåtband med hängen och liljor, buret av trenne vridna tenar, KRONOR upptill samlade i en trearm. På krysset inom ringen sitta 4 ljuspiggas och på

Fig. 40. Lagga. Ljusarm av mässing från 1600-talets mitt. Foto 1918.

Wandarm aus Messing. Mitte d. 17. Jhts. — Brass sconce. Middle of the 17th century.

själva bandet 6 pipor. Plåten är delvis förtent. Total H. 109 cm. Övriga mått framgå av ritningen. Upps. utst. kat. nr 661.

Ljuskrona av malm (se fig. 31), med 8 armar i en krans, dubbelörn som krön, hänger i koret. Troligen den krona, som enligt inv skänkts av någon ägare till Lagga Husby under senare hälften av 1600-talet. H. 62 cm. B. 72 cm.

Ljuskrona av malm med 8 armar i en krans, kvinnlig figur som krön (fig. 39), hänger i valv II. Troligen den krona, som enligt inv skänkts av kapten Gustaf Svinhufvud, † 1689 (jfr s. 41). H. 87 cm. B. 85 cm.

Ljuskrona av malm (se fig. 31) med 6 armar i en krans, dubbelörn som krön, trepassformig ring, hänger i valv III. Skänkt av Fru Cath. Gyllenkloo på Örby H. 56 cm. B. 68 cm.

LJUSARM Ljusarm, tvåarmad, av driven mässing (fig. 40), på östväggen vid predikstolen. I inv 1720 och 1805 uppgives den fastslagen på muren vid predikstolen, vilken den sålunda följt på dess flyttningar. Den hade förr enligt inv en inskriftssköld med året 1631. Möjligen föreligger felläsning så att året i stället varit 1651. Ljusarmar av denna typ stamma nämligen i allmänhet från tiden närmare århundradets mitt. L. 42 cm. B. 58 cm.

LJUSSTAKAR Ljusstakar, ett par, av försilvrad mässing (paj) i drivet och genombrutet ar-

A

B

C

Fig. 41. Lagga. Ljustakar av försilvrade mässing och fajans (Rörstrand).
Foto 1917

Leuchter aus getriebenen, versilbertem Messing und Fayence (Rörstrand).
Candlesticks of chased silver-plated brass and faience (Rörstrand).

Fig. 42. Lagga.
Lykta av plåt.
1765. Foto 1918.

Eiserne Laterne aus
d. J. 1765.
Iron lantern (1765).

bete (fig. 41, A) stå på altaret. De äro enligt inskrift skänkta av Abraham Lamoreör (?) och Johanna Diurman 1695. H. 27 cm.

Ljustakar, ett par, av försilvrade mässing (paj) i drivet arbete (fig. 41, B) stå på altaret. Upptagna i inv 1720 och samtida med föregående, omkr. 1700. H. 42 cm. Ovanstående fyra stakar omförsilvrades 1769.

Armstakar, ett par, tvåarmade, tvåpipiga, liksom ovanstående av paj i rik rokokoform. Skänkta 1835 av prosten Annerstedt¹ Stämplade ASF (?). H. 31 cm. B. 29 1/2 cm.

Fajansstake (fig. 41, C) med två armar av mässing, fordom försilvrade, i en tennpip, fastgjuten vid foten. Blå dekor på vit fond. Rörstrands tillverkning, signerad Stockholm IHB = målaren Johan Hedberg (svensk), vilken anställdes 1730 och fanns kvar vid fabriken 1748. H. 29 1/2 cm.

FAJANS-
STAKE

Lykta av järnplåt (fig. 42), cylindrisk med koniskt tak och med ljusöppningar bestående av små hål. Inköpt 1765. Defekt och rostig. H. 30 cm. D. 11 cm.

LYKTOR

Lykta av glas i järnspröjsar, 6-kantig, hänger i vapenhuset. 1800-talet. H. omkr. 55 cm.

Antependium av ljusröd sidenbrokad, genom slåar av guldgalon vertikalt delat i tre fält. I det mellersta Lewenhauptska vapnet (fig. 43), komponerat av flera slags guld- och silvergaloner i olika teknik samt med bottenfält av ljusblått

TEXTILIER

¹ PEHR ANNERSTEDT, f. 1763, kyrkoherde i Lagga 1809.

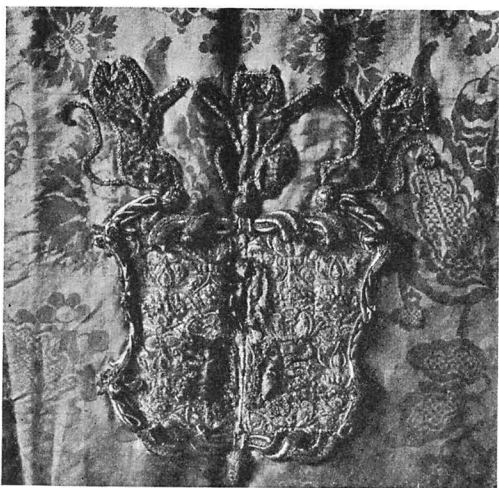

Fig. 43. Lagga. Lewenhauptska vapnet applicerat på ett antependium, skänkt 1739.
Foto 1918.

Das Lewenhauptsche Wappen auf einem Antependium aus d. J. 1739.
Arms of the Lewenhaupt family on an altar-cloth from 1739.

siden med invävt mönster i silvertråd (tyg från 1600-talets mitt). I sidofälten inbundna monogram (ACL) av guldgalon under rikt broderade kronor av guldtråd. Under vapnet årtalet 1739 — det år antependiet skänktes av »Grefwinnan Anna Catharina Löwenhaupt på Casby»¹ Foder av tegelfärgad lärft. Den ena av guldgalonslåarna är bortsprättad. B. 229 cm. H. 104 cm. Upps. utst. kat. nr 300.

Kalkkläde av urblekt, rött siden med enkla broderier och frans av guldtråd och paljetter. Märkt L K 1795. 55 1/2 × 55 1/2 cm.

Kalkkläde av svart sammet med broderi och spets av silvertråd, nytt, i bruk.

Mässhake av svart sammet, köpt 1817

Bokdyna av röd sammet, stoppad med dun, baksidan av gul fasonerad sammet (medeltida) och märkt i stjälsömsteknik E × L × S | A × N O 1 6 2 5. L. 35 cm. B. 26 cm.

Bokdyna av svart sammet med broderi av pärlor kantad med silverspets, ny, i bruk. L. 42 cm. B. 31 cm.

Håv av svart sammet med grön käpp, kasserad och söndrig. 1700-talet.

Håv av svart sammet med silvergalon, frans och tofs av silver samt svart skaff med försilvrad skafthylsa. Skänkt af »Capitain H. Henric Hård»² på Kasby» under början av 1800-talet. Fortfarande i bruk. Total L. 179 cm.

ÄLDRE
TEXTILIER

Ovanstående textiltillförråd är blott en bråkdel av vad kyrkan ägde, när inventariet 1720 upprättades. För altaret funnos då 3 altarkläden (antependier), 2 hyenden, 1 duk och 2 skrankkläden. Mässhakar funnos 6 st., varav 2 säkerligen voro medeltida, den ena »af gulachtigt Sammet med bilder framm och på ryggen», dessutom 2 korkåpor, även från medeltiden, den ena grön »med sydda bilder i korset», omgjord till altarkläde 1753, varvid även bilderna från mässhaken användes, den andra röd, samtidigt förvandlad till brudstolstygg.

På sockenstämma 1761 rådgjordes om en rock åt kyrkvaktaren, och en dylik tillverkades året därpå av skräddaren Anders Ersson på Årby ägor. Tillhör

¹ ANNA CATARINA LEWENHAUPT, f. 1661, † 1740 på Kasby i Lagga. G. 1686 m. generallöjtnanten greve Gustaf Fredrik Lewenhaupt, f. 1658, † 1723. Begravda i Riddarholmskyrkan.

² HENRIK HÅRD AF SEGERSTAD, f. 1774, † 1834, G. 1810 m. Beata Christina Stjernheim till Noor (i Roslags-Bro sn).

voro bl. a. skospännen och skinnkalott. 1829 skaffades en ny av grått kläde. Ingendera finnes bevarad.

En runsten, lutad mot utsidan av kyrkogårdsmuren strax väster om södra ingången, låg intill reparationen 1870 såsom tröskel mellan vapenhus och långhus och var redan före uppbrytningen sönder i tre stycken. Dess inskrift lyder enligt Klingspor i U F T.. »Thorgissel och Thorsten och Vibjörn och Olof läto resa sten efter Thorbjörn, sin fader» Att döma av korset var denne kristen. Stenen kan dateras till 1050—1075 och tillhör runristaren Fots arbeten.

I koret framför altaret en gravsten över magister Nils, kyrkoherde i Lagga¹, av grå, rödflammig kalksten med stiliserade rosor uthuggna i hörnen. Inskriften lyder SUB HOC MARMORE SITUS EST VIR REVEREND[US] DN M NICOLAUS P PASTOR QUONDA[M] ECCLESIA RU[M] Q[UA]E SUNT IN LAGGA ET ÖSTUNA FIDELISSIM[US] Q[UI] 6 LUSTRA OFFICIO PASTO(RA)LI GRAVITER PERFUNCT[US] EST NAT[US] ANNO 1590 OBIIT ANNO 1651 CUM UXORE SUAVISS[IMA] CHRISTINA OLAI NATA A° 1606 OBIIT 1652. — NATISQ[UE] OLAV N THOMA N CAROL N CHRISTINA N — INVENIENS PORTUM SPES ET FORTUNA VALETE NAM CEDIT IN CINERES VITA CADUCA LEVES. Dessutom inskrifter på grekiska. L. 205 cm. B. 147 cm.

På stora gången en gravsten över Martin Zackariasson, komminister i Östuna², av röd kalksten med inskrift. »MONUMENTUM VIRI VENERABILIS DN MARTINI ZACHARIAE QUONDAM ECCLESIA RU[M] Q[UA]E SUNT IN LAGGA ET ÖSTUNA VERBI DI(VINI) COMMUNISTRI FIDELIS (QUI?) IN SACRO MINISTERIO VIXIT SATIS IN PRE (?) 10 ANNOS NATUS AN[N]O CHRI[STI] 1622 10 (N)OU(EMB)[RIS] DENATUS AN[N]O 1662 25 (- -) SUB HOC MARMORE S(E)PU(LTA) EST CHATARINA MARIA N(ATA) (A) 1661 1 DIE AP(RILIS) DENATA EJUSDEM AN[N]I 14 APRILIS» L. 205 cm. B. 134 cm.

I inventarierna 1720 och 1757 förekommer »1 gl Epitaph. Tafl. af Pär Månsson EPITAFIUM af Billsta år 1590», vilken i sistnämnda inv sedermera fått tillägget bortsåld.

Huvudbanér, begravningsvapen av skulpterat trä (fig. 44) över Gustaf Svinhufvud, med nu utplånad, i Stjernemans saml. (U B., S. 23, p. 215) återgiven inskrift av följande lydelse »Kongl Majestts vår Allernådigste Konungs och

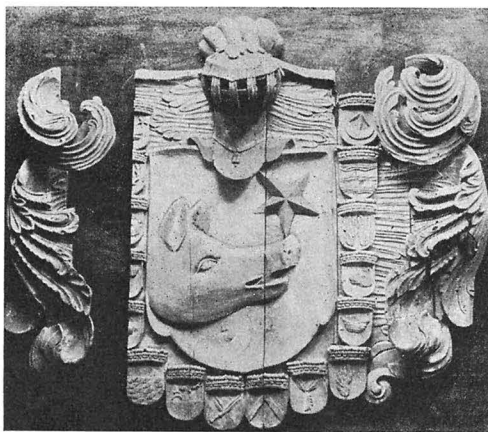

Fig. 44. Lagga. Gustaf Svinhufvuds huvudbanér, 1689. Foto 1913.

Funeralwappen aus d. J. 1689. — Funeral arms 1689.

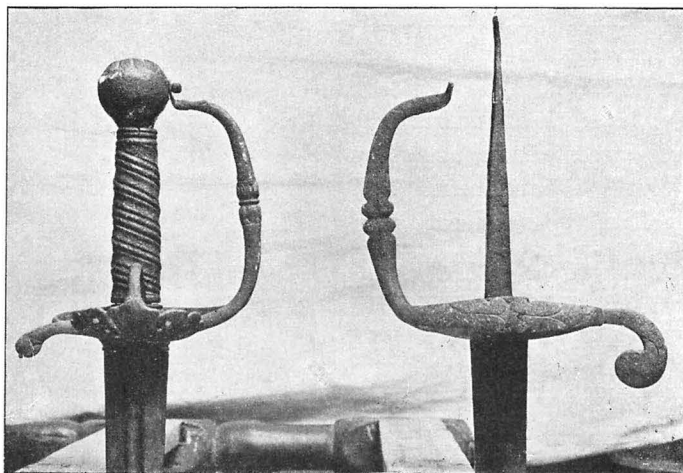
RUNSTEN

GRAV-STENAR

BEGRAV-NINGSVAPEN

¹ Kyrkoherde NILS (Nicolaus) i Lagga och Östuna var enl. inskriften f. 1590, † 1651, g. m. Kristina Olofsdotter (Chr. Olai), f. 1606, † 1652, med vilken han hade barnen Olof, Tomas, Karl och Kristina.

² Komminister MARTIN ZACKARIASSON (Martinus Zachariæ) i Östuna var enl. inskriften f. 1622, † 1662.

B A
Fig. 45. Lagga. Värjor. A trol. Gustaf Svinhufvuds från omkr. 1650, B trol. Jakob Forbes' från 1670-talet. Foto 1918.

Degen. A um 1650 und B um 1675. — Swords. A from about 1650 and B from about 1675.

Herres Tro Tjenare och Capitain under Upplands Regemente den Ädla och Wälborna Herr Gustaf Svinhufvud till Hjelsta och Kunby (Sunby?), är född hit till werlden på sin fädernesgård Qvalsta år 1619, 3 Januarii, och somnade i Herranom den 1 Nowember 1668 i Upsala» (enligt Klingspor i U F T. död 1689, vilket torde vara rätt. Jfr bil. I). På själva huvudbanéret kring den dödes vapen äro ordnade mindre sköldar med de 16 anvapnen, t. v de 8 fäderne, t. h. de 8 möderne. Vapnet har lossnat i fogarna och ett stycke med vänstra hälften av 5 fädernevapen saknas. Färgen är totalt borta.

Huvudbanér, begravningsvapen av skulpterat trä över Jakob Forbes med nu utplånad, i Stjernmans saml. (U B., S. 23, p. 216) återgiven inskrift av följande lydelse »Hans Kongl Majestts Tro Tjenare och Fändrik Ädel och Wälborne Herren Herr Jacob Fårbes, född till verlden den 26 Februarii år 1662 och i Herranom afsomnad den 20 October 1682, till sitt hwilorum beledsagad i lagga Kyrkia den 6 Martii 1683» (Jfr bil. I.) Vapnet lossnat i fogarna, all färg borta. H. 140 cm. B. 108 cm.

Ovanstående tvenne huvudbanér hängde från början i koret, Svinhufvuds på norra och Forbes' på södra sidan, men ha troligen samtidigt med de medeltida inventarierna blivit flyttade till den för dylika föremåls bestånd farliga klockstapeln.

VÄRJOR Värja (fig. 45, A), med tveggad, åsad klinga. Fäste av järn med tumring och parerplåt, saknar knappen och kaveln och är liksom klingan rostigt. Klingans L. nedom fästet 89 1/2 cm. Tången 17 cm. Värjan är av en typ, vanlig omkring

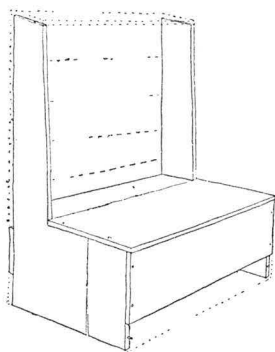
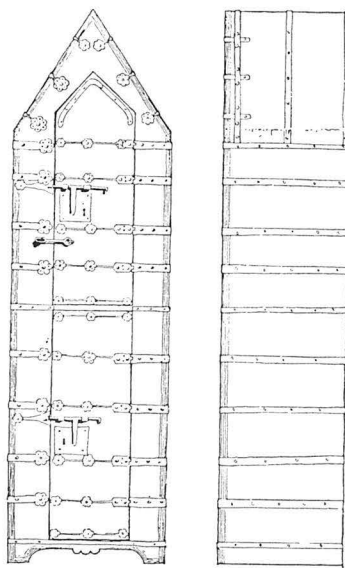

Fig. 46. Lagga. Plikt pall, förfärdigad 1724.
Delin. A. Billow 1917

Schandschemel aus d. J. 1724.
Seat of repentance, made in 1724.

Sakramentskåp.

Cm. 10 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Fig. 47. Lagga. Sakramentskåp av ek.
Delin. J. Österlund 1912.

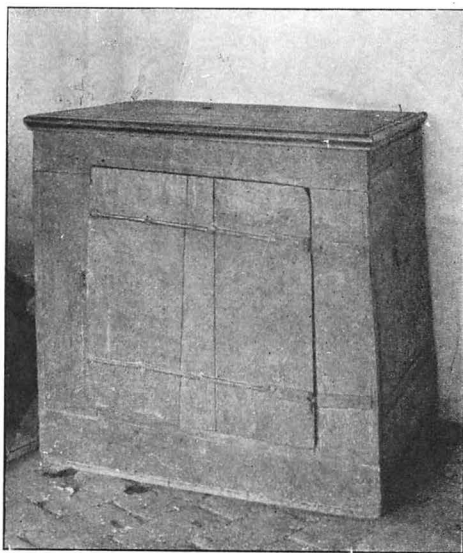
Mittelalterlicher Sakramentschrank.
Medieval sacrament-house.

1650 och har följaktligen kunnat tillhöra kaptenen vid Upplands regemente Gustaf Svinhufvud under dennes livstid, varefter den i så fall samtidigt med det ovan beskrivna huvudbanéret blivit upphängd i kyrkan efter begravningen.

Värja (fig. 45, B), med klinga närmast fästet försedd med korta blodränder, vari ett otytt namn, därefter platt ås till spetsen. Fästet av järn, även kaveln, ciselerat, med tunn ring och musselformig parerplåt, liksom klingan rostigt. Klingans L. 80 cm. Fästets L. 15,5 cm. Värjan är av en typ, vanlig omkr. 1670. Den har säkerligen tillhört fänriken Jakob Forbes, vilken blott 20-årig omkom genom drunkning 1682, och har jämte hans huvudbanér (se ovan) upphängts i kyrkan efter begravningen.

Dessa bägge värjor förvaras i sakristian.

Kristushuvud, oljemålning, varunder följande inskrift: VERA EXPRESSIO VIVÆ TAVLOR
ILLIUS IMGINIS SALVATORIS D. NOSTRI IESV CHRISTI QVÆ ROMÆ AD. D. IOHANN:
LATERAN CONSPIC», i översättning »En trogen avbildning av Frälsarens, vår
Herres Jesu Kristi, levande avbild, vilken ses i den Lateranska S. Johannis kyrka
i Rom» (tavlan återgår sålunda på ett berömt original i denna ka, utgivet för

BÅRAR

Fig. 48. Lagga. Skåp av ek från medeltiden.
Foto S. Curman 1915.

PLIKTPALL

Mittelalterlicher Schrank aus Eichen.
Medieval cupboard of oak.

autentiskt porträtt). Hänger på korets nordvägg inom förgylld ram med pärllist. 1700-talets senare hälft. H. 40 cm. B. 30 cm.

Gustav III s tal 1771 och 1772 inom krönta, förgyllda ramar, anskaffade 1773, hänga även på norra korväggen. Däremot saknas ett Gustav IV Adolfs tal samt tvenne tavlor, en föreställande Kristi korsfästelse, skänkt 1752, och en Törnekröningen, skänkt 1754, de senare sålda.

Vidare hava funnits tvenne tryckta graverade minnestavlor av kanslisten Ambrosius Hedengran, en med svart ram över religionsfrihetens införande i Schlesien 1707, inlöst 1712, och en författad till minne av jubelfesten över Augsburgiska bekännelsen 1730 inom förgylld ram, inlöst 1732.

Bårar, 3 st. (från 1700-talet?), förvaras ännu i klockstapel.

Pliktpall av fur, omålad (fig. 46), förfärdigad 1724, finnes även i stapeln. H. 102

cm. B. 69 cm. Däremot är ej kvar en »år 1756 nygiord Stock wid ingången till kyrkan»

En brudstol fanns 1720 i sakristian och kasserades efter 1805.

SAKRAMENT-
SKÅP

Medeltida sakramentskåp av ek (fig. 47), vitmålat med svarta järnbeslag, två dörrar med lås och tre, nu två, hyllor; det stod förr (troligast redan under medeltiden, säkert från slutet av 1600-talet, jfr s. 14, not 1) i sakristian (fig. 15), därifrån det flyttades ut i koret vid biskopsvisitationen 1917 H. 216 cm. B. 62 cm. Djup 47 cm. Upps. utst. kat. nr 860.

Bordskåp av ek (fig. 48) med rester av röd färg i fogarna samt vid dörrens karaktäristiskt smala gångjärn. Hörnen äro spårerade. Säkerligen från medeltiden, troligen dess slut, men ej närmare daterbart. Inuti finnes en hylla. Stod enligt inventarierna förr i sakristian, nu i vapenhuset. Vid 1800-talets början hade det »rödt klädes täcke åfvanuppå» H. 102 cm. B. 96 cm. Djup 74 cm.

KISTOR

Skrin av fur (fig. 49), med kupigt lock, helt klätt med läder och rikt järnbeslaget. Beslagen äro genombrutna och ornerade med punkter och falska nit-huvuden i rader. Handtag på locket och ringar på gavlarna. Ett invändigt lås (nyckeln saknas) och två märlor för hänglås. Locket invändigt klätt med en handskrift på pergament från slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet, försedd med nottecken, en s. k. sekvens (hymn till kyrkligt bruk). Skrinet är från

slutet av medeltiden, och handskriften torde vara insatt i locket från början. H. 23 cm. L. 40 cm. B. 27 cm. Upptaget i inv 1720. Inköpt för 3 rdr till Statens Hist. museum 1868. (Inv nr 3,990.)

Kista av fur med eklock, järnbandad, med hörnbeslag. Fanns redan 1720 och är troligen identisk med »Fattigkistan i sacristian», vilken fick bricklås 1778. L. 90 cm. H. 37 cm. B. 48 cm.

Kista av ek, omålad, med kupigt lock. Om denna upplyser räkenskaperna. »1760 Betalt för en wälbeslagen Ekekoffert med dubbelt lås och gångjärn till kyrkans penningars förwarande», 1762 betalt för »målning aff Nya koffertjernern mot rost och mössgnag», samtidigt sattes »Järnbläcksstrutar på nya kyrkiocofferten» L. 144 cm. H. 70 cm. B. 68 cm.

Klädska av furu på fyra svarvade, svartmålade klot, målat i ekfärg, förfärdigat 1742 med hängare för mässhake och altarkläden. H. 201 cm. B. 170 cm.

Bord av furu, vitmålat, troligen identiskt med ett litet runt furubord, gjort 1743, vilket 1805 har ett rött klädes-täcke, som fortfarande är i behåll.

Stolar, 4 st. av björk och furu, kallas 1720 »4 st. karmstolar gl.» Äro av en typ, vanlig under senare hälften av 1600-talet. H. 86 cm.

Golvur (fig. 50), med foder av furu i rokokoform, blåmålat med förgyllda lister. På urtavlan läses »IAN IANSSON I MORBY SKÄNCKTE HIT VRET ÅR 1776» 1780 lät församlingen göra fodret, vilket året därpå målades och ännu bevarar sin vackra blå färg orörd. H. 232 cm.

I sakristian förvaras en skelettdel av valfisk, vilken av VALFISKBEN Johannes Bureus († 1652) i »Sumlen»¹ kallas »Jätte ref» L. 77 cm. B. 17 cm.

Storklockan är rikt försedd med inskrifter på vers. Följande text upplyser om dess tillkomst
OMGUTEN A:O 1621 ÅTER 1736 AF ER NÄSMAN I STOCKHOLM MED KYRKANS OCH FÖRSAMLINGENS OMKOSTNAD. Den första omgjutningen skedde på bonden Eric Larssons i Lagga bekostnad.

¹ J. BUREUS, Sumlen; utg. av G. E. Klemming i De svenska lands-målen, h. 24, 1886, s. 201.

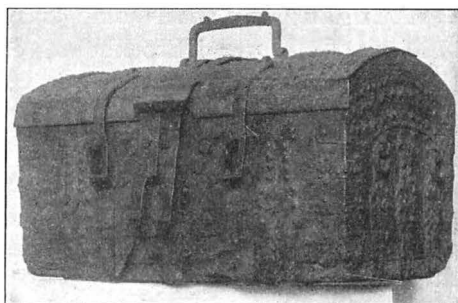

Fig. 49. Lagga. Skrin, läderklätt och järnbeslaget, från medeltiden. Foto 1917
Mittelalterlicher Kasten. — Mediæval box.

ÖVRIGA
MÖBLER I
SAKRISTIAN

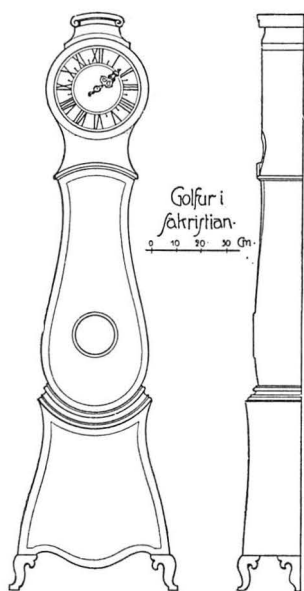

Fig. 50. Lagga. Golvur med foder från 1780. Delin. J. Österlund 1912.

Uhr mit Gehäuse aus d. J. 1780.
Clock with case (1780).

KLOCKOR

»Anngångsklockan» omgöts 1865. Förut fanns utom denna, som var gjuten 1760 av G. Meyer i Stockholm, en ännu mindre klocka utan inskrift, skänkt 1736 av grevinnan Anna Katarina Lewenhaupt (jfr s. 40, not 1).

SAMMANFATTNING AV LAGGA KYRKAS KONSTHISTORIA

I. Rektangulär fogstruken gråstenskyrka med trätunnvalv av klöverbladsform och möjligen försedd med takryttare (fig. 51, A). Sakristia med ribbvalv av tegel. Rundbågig portal och ingång till sakristian av tegel. Portalens järndörr med S. Martin och S. Petrus målade på utsidan kan hava tillhört detta skede, nu förstörd. Interiören prydd av det från omkr. år 1300 stammande triumfkrucifixet. Omkr. år 1300.

II. Tegelvalv inslås över hela kyrkan (fig. 51, B). Väggar och valv dekoreras med kalkmålningar. Förra hälften av 1400-talet. Under detta eller nästa skede tillbyggdes vapenhus (fig. 51, C). Med största sannolikhet är en takryttare nu uppsatt.

III. Omdekorerings med kalkmålning av hela kyrkan. Delvis ny inredning: altarskåp och Mariaskåp. Omkr. år 1500.

IV. Läktare, slutna präst- och herrskapsbänkar, gravminnen, ljuskronor och slutligen ny predikstol (av Carl Spaak 1718) omgestalta det inre. Omkr. 1650—1720. Klockstapel fanns vid 1600-talets början.

V. Takryttaren nedtages 1725. Kyrkan rappas utvändigt och väggmålningarna överkalkas 1747. Slutet bänkinredning 1784. Altarbord och skrank 1786. Klockstapeln ombygges 1736.

VI. Fönsterna förstoras väsentligt och nya upphuggas på norra sidan 1815. Läktarskärm 1816. Orgelfasad av C. G. Blom 1835. Medeltidsinventarierna slopas, ett kors till altarprydnad uppsattes 1816. Bogårdstaken förfalla.

VII. Kyrkogårdsutvidgning 1864, stigluckan rives. Reparation 1870, då vapenhuset får nytt röste, den målade medeltida järndörren kasseras och teglet i golven utbytes mot plansten.

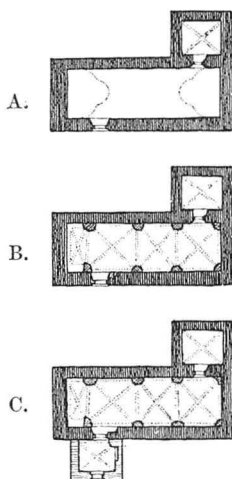

Fig. 51. Lagga. Kyrkans planutveckling.

Entwicklung des Kirchenplans. — Development of the plan of the church.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirche Lagga, mit einfachem Rechteck, ist aus grauem Feldstein gebaut, die Steine in regelmässiger Schicht. Ursprünglich hatte sie ein Innendach aus Holz, ein Tonnengewölbe mit kleeblattförmiger Durchschneidung, wovon einzelne Teile des Gerippholzes noch erhalten sind. (Abb. 9.) Die Sakristei an der Nordseite ist ursprünglich. Die Kirche kann einer Gruppe von turmlosen Kirchen mit rechteckiger Planform und mit Holz-Tonnengewölbe zugeteilt werden, wie sie in Uppland mit dem begonnenen Dombau zu Uppsala in Zusammenhang gebracht werden können und lässt sich auf ca. 1300 datieren. Die gegenwärtigen Ziegelgewölbe stammen aus der ersten Hälfte des 15. Jhts und wurden, gleich den Wänden, bei zwei verschiedenen Gelegenheiten mit Kalkmalereien verziert. Die ältere Schicht, etwa aus der Mitte von dem 15. Jht., leuchtet noch u. A. im Gewölbe III (Abb. 29) hervor. Um das Jahr 1500 wurden die im Gewölbe noch in unberührtem Zustande erhaltenen späteren Malereien ausgeführt (vgl. Abb. 18—28). Nach einer Inschrift auf einer der Gewölberippen (Abb. 25, 26) zu urteilen, war der Meister ein einheimischer und der Stil der Malereien weist auf die Schule (oder Einwirkung) des bekannten Malers Albertus Pictor, der in Uppland um 1480—1500 eine lebhafte Tätigkeit entwickelte. Es werden hauptsächlich Szenen aus der Marien-Legende dargestellt. Um 1400 wurde eine Vorhalle vor das Südportal hinzugebaut. Vor 1870 wurde dieses vermittelt einer Eisentür, auf der Aussenseite mit mittelalterlichen Malereien St. Martin u. St. Petrus —, geschlossen. Aus dem Mittelalter stammt auch der auf Abbildungen aus der Zeit um 1600 (Abb. 6, 12) sichtbare Dachreiter, der 1725 abgenommen wurde. Ein noch erhaltenes Triumphkruzifix (Abb. 34) von dem gotländischen sog. Dalbymeister wird auf 1300 datiert. Die Stümpfe eines Querbalkens des tonnengewölbten Innern sind noch erhalten (vgl. Rekonstruktion, Abb. 9). Ebenso sitzen noch die Stümpfe von Querbalken des ziegelgewölbten Innern in den Wandpfeilern zwischen Chor und Langhaus fest. Unter dem Inventar ist übrigens ein Marienschrein (Abb. 35) und ein Altarschrank (Abb. 32) auch dieser der Jungfrau Maria zugeeignet zu erwähnen, beide vom Ende des 15. Jhts und wahrscheinlich schwedische Arbeiten.

Der Kirhhof wird, mit Ausnahme der Südseite, von seiner alten, mittelalterlichen Steinmauer umgeben, nunmehr ohne Holzdach. Früher hatte er an der Südseite eine gewölbte Pforte.

Der Glockenturm (Abb. 4) auf einer Anhöhe westlich von der Kirche, erhielt sein gegenwärtiges Aussehen 1736. Er bestand früher aus einem offenen Glockenbock mit Schindeldach.

SUMMARY

Lagga church, the plan of which is a simple rectangle (Fig. 5) is built of rubble-stone laid in regular bonds. It originally possessed an interior roof of wood, a barrel vault, of clover-leaf shaped section, some parts of the frame-work of which still exist (Fig. 9). The sacristy on the north side is the original building. The church can be referred to a group of towerless churches of rectangular plan, with wooden barrel vaulting, which in Uppland, probably ought to be placed in connection with the cathedral of Uppsala, which was begun at the same time, this consequently fixing the date at about 1300. The existing brick vaulting dates from the first half of the 15:th century. The walls have on two occasions been decorated with mural paintings. The older series (from the middle of the 15:th century) is visible for instance in the third bay (Fig. 29, 30). About the year 1500, there were executed in the vaultings paintings which are still in existence and entirely untouched (cfr. Fig. 18—28). Judging from a Swedish inscription on a vault rib (Fig. 25, 26), the master was a native Swede, and according to the stile the paintings

indicate an apprenticeship to (or dependence on) the celebrated artist, Albertus Pictor, who was working in the province of Uppland between 1480 and 1500. The scenes chiefly represented are legends of the Blessed Virgin. During the 15:th century a vestibule was built in front of the south doorway. This was closed before 1870 by an iron door with mediæval paintings on the exterior, representing St. Martin and St. Peter. The ridge turret (Fig. 6, 12) shown on engravings dating from the 17:th century was an erection dating from the Middle Ages. A rood cross, still in existence (Fig. 34), a work of the so-called »Dalbymaster» from the island of Gotland, goes back to about 1300. The broken end of a transverse beam, intended for the support of the rood cross of the barrel-vaulted interior still exists (cfr. reconstruction: Fig. 9) as are the ends of the transverse beam belonging to the brick vaulted interior, and supported by the wall pillars between the choir and the nave. Other relics from these times are a screen with a niche for a statue of the B. V. Mary (Fig. 35), and an altar screen, also dedicated to the Blessed Virgin (Fig. 32). Both are from the close of the 15:th century, and are probably of Swedish execution.

With the exception of on the south side, the churchyard is still surrounded by its mediæval stone wall, which, however, has lost its wooden roof. There formerly existed a vaulted gate on the south side. The belfrey (Fig. 4) on a little eminence to the west of the church obtained its present appearance in 1736. Before that date it consisted of an open belfrey frame, with a shingle-covered cap.

Fig. 52. Östuna kyrka från söder. Foto 1912.
Die Kirche von Süden. — The church from the south.

ÖSTUNA KYRKA

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, LÅNGHUNDRA HÄRAD

UPPSALA ÄRKESTIFT, VAKSALA KONTRAKT

ANNEX TILL LAGGA

TRYCKTA KÄLLOR. AFRITNINGAR I, pl. 54, 72. OLOF GRAU, avritning, ext. Jfr Lagga, s. 3, tryckta källor. C. A. KLINGSPOR i U. F. T. II, s. 72—75, nämner kyrkans viktigare inventarier, utförligt begravningsminnen.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR. IHRFORS innehåller utom beskrivning och arkivutdrag 4 teckningar (ext. fr. S., plan, stapel och funt). A. T. A.: 2 foto (ext. fr. S o. N), 2 ritn. (plan o. funt); inv. 1829; BRUNII SAML. XXII, s. 201—203, brev från J. G. Paykull till B. i anl. av förestående restaurering, vilken ogillas av P., dat. Wallox Säby ^{30/3} 1858. B. St.: Ritningar, vävkopior, 3 blad (plan; tvärsektion av koret; detaljer av inredning) efter orig. av ark. Thorén 1894. (Ny predikstol och altarpriodnad ej utförda efter förslaget.) L. A.: A VI, s. 131, ägokarta av år 1639 med schematisk ritning av kyrkan fr. SO. U. B.: NORDIN 39: 5, s. 22, uppbörd 1531 (utom penningar endast klocka); PALMSKIÖLD nr 275, s. 546, ang. tradition om kyrka i »Eggeby giärdet» i anl. av grundmurar, samt förmodan om kyrkogård i »östhambra giärdet»; S. 23, s. 219—222, begravningsvapen.

KYRKANS ARKIVALIER. I Landsarkivet, Uppsala: protokoll 1734—73 och 1776—1826 (K. I: 1, 2); räkenskaper 1749—1830 (L. I: 1—5). I kyrkan (samt i pastorsexp., Lagga) förvaras fullständiga serier av protokoll och räkenskaper för senare tid. Bland lösa handlingar märkes karta över kyrkogården 1876.

KYRKOgåRD OCH KLOCKSTAPEL

Kyrkan är byggd på en åt alla sidor svagt sluttande höjd mitt på det odlade området mellan den forna farleden (jfr s. 4, not 1) — nu utmärkt av en långsträckt, under torra somrar uttorkad sjö — och ett bergigt skogsbälte, på vars

BELÄGEN-
HET

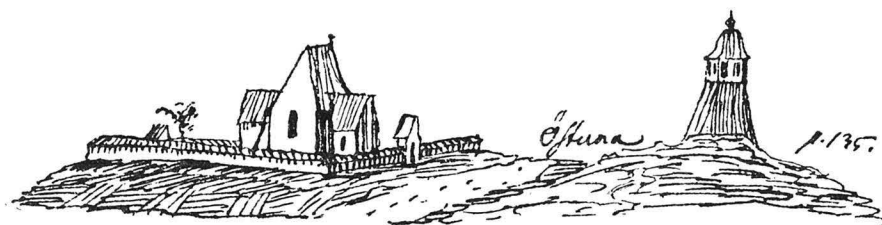

Fig. 53. Östuna kyrka med kyrkogård och klockstapel fr. ONO år 1748. Delin. O. Grau.

Die Kirche mit Kirchhof u. Glockenturm. Handzeichn. aus d. J. 1748.
The church with churchyard and belfrey. Pencil drawing (1748).

andra sida utbreder sig den till socknen hörande bygden kring sjön Walloxen. KYRKO GÅRD Kyrkogårdens nuvarande storlek och läge efter en 1878—79 verkställd utvidgning åt norr synes på situationsplanen (fig. 54). Den ursprungliga, medeltida inhägnaden

(se samma plan), bestående av en mur, lagd i bruk, täckt av spånklätt tak samt försedd med välvda ingångar i norr och söder, stigluckor, är så till vida bevarad, att södra och västra mursträckorna stå orörda (utan tak), likaledes södra stigluckan. Kyrkogårdsmuren (genomsnittlig höjd på de medeltida partierna 130 cm., bredd 140 cm.) täcktes fordom av sadeltak, vilka helt nyspånades och tjärades vid mitten av 1750-talet. Dessa fingo under början av 1800-talet förfalla och avlägsnades helt 1845 (jfr s. 4, not 2). På Graus avritning, fig. 53, synes förträffligt, huru bra den medeltida inhägnaden harmonierade med kyrkobyggnaden. Norra stigluckan, vilken raserades 1878—79, var till utseendet snarlik den södra (fig. 55). Denna (fig. 55 och 57) är helt av tegel, spritputsad, tunnvalvd och täckt av ett spånklätt sadeltak (nyspånat 1910). Portöppningen flankeras åt båda sidor av smala, rakövertäckta nischer, och vid gavelpetsarna finnes en cirkelrund nisch. Porten av trä, med ytter- sidan uppdelad i facetter, tillverkades 1773 och försågs 1850 med rep och tris-

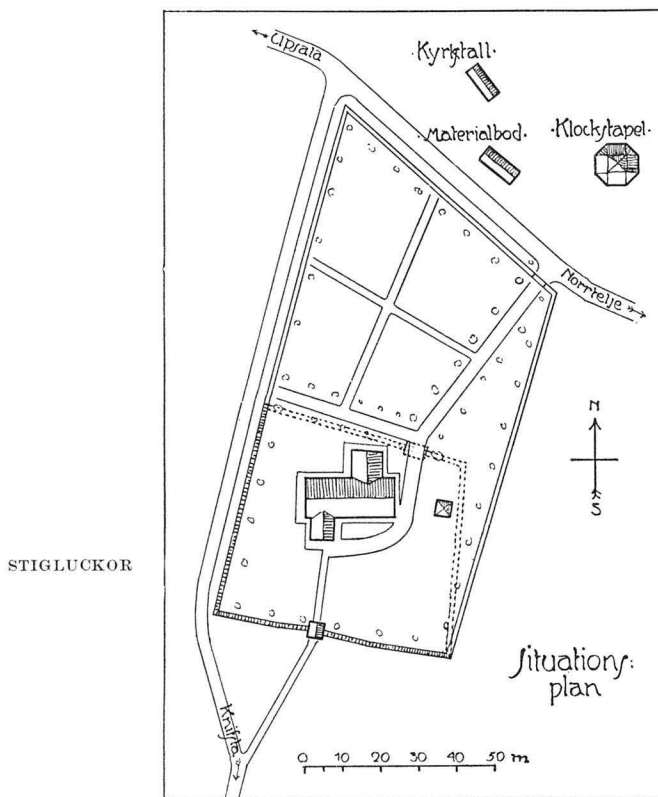

Fig. 54. Östuna. Situationsplan. Delin. J. Österlund 1912.

Lageplan. — Plan of location of church.

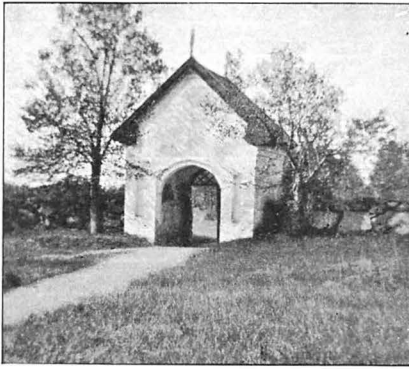

Fig. 55. Östuna. Södra stigluckan
från N. Foto 1912.

Mittelalterliches Kirchhofsportal.
Medieval churchyard lychgate.

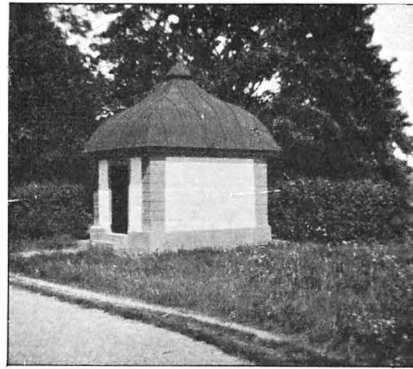

Fig. 56. Östuna. Nisbethska gravkoret,
byggt 1777 Foto 1912.

Grabkapelle, 1777 aufgeführt.
Mortuary chapel, built in 1777.

sor för självstängning. Huvudingången i norr från stora landsvägen erhöi efter utvidgningen av kyrkogården 1878—79 ett par vackra, gjutna järngrindar mellan huggna stenstolpar.

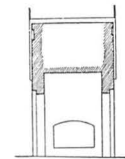
Trädbeståndet på kyrkogården utgöres huvudsakligen av lönn och alm. 1891 köptes parkträd från Noor för plantering på det nytillagda området. Redan förut hade planterats en allé, från norra stigluckan fram till landsvägen, vars unga träd omgärdades med staket år 1843. År 1748 var, såsom synes å fig. 53, kyrkogården i det närmaste trädlös. För tillkomsten av det äldsta trädbeståndet är följande notis ur ett sockenstämmoprotokoll från 1754 upplysande »Såsom en hederlig man i Församlingen wid namn Daniel Andersson i Östhamra sökt med några Träns planterande pryda kyrkiogården eller de i Herranom afsomnades hwilställen, ty anstaltades at klockaren skal wäl stänga och vårda kyrkoportarne, så at inga kreatur må rubba eller skada bemälte träd, hälst ok kyrkogårdar böra hållas snygga och hederliga, men ei såsom beteshagar» Omkr. år 1770 lät major von Post utplantera 27 st. almträd på kyrkogården.

Inv 1829 uppräknar »En Ekstolpe under en obrukbar Timsten på Kyrkogården» Denna är nu försvunnen.

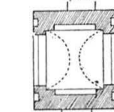
Vid en sockenstämma 1744 »påtego Sochnemännen sig at bygga en bom, at resande folck intet må resa kyrkan förbi under gudztiensten» 1750 finnes en utgiftspost för smide till denna bom. Varest den var belägen och när den borttogs medelas icke.

Ett gravkor för familjen Nisbeth uppfördes 1777 nära kyrkogårdens dåvarande nordöstra hörn (fig. 56). Koret är byggt

PLAN-
TERINGAR

TIMSTEN

LANDSVÄGS-
BOM

Fig. 57 Östuna. S. stigluckan. Uppmåtn. av J. Österlund 1912.

Fig. 57 Östuna.
S. stigluckan.
Uppmåtn. av J.
Österlund 1912.

GRAVKOR

KLOCK-
STAPEL.

av tegel(?), vitrappat med slätputsade, grå hörnkedjor och täckt av ett karnissvängt tak, vilket omkring år 1912 belades med plåt (förr spånklätt).

Klockstapeln på grusbacken omkr. 100 m. nordost om kyrkan (fig. 52 och 53) är byggd som ett kvadratisk torn, på halva höjden strävat med bjälkar, stödjande mot undersyllarnas ändpunkter. Brädbeklädsel mellan strävorna gör planformen nedtill åttkantig (fig. 58). Den karnissvängda huven är spånklädd, och hela stapeln är brädklädd och tjärad. Flöjeln bär året 1745 och är liksom knappen av järnplåt. Denna stapel nybyggdes 1744 av Peter Holm ifrån Rasby, enär den förutvarande oinklädda stapeln ansågs »intet at lita på». Den gjordes från början inklädd, »emedan ingen stor åtskillnad är emellan at bräda bielkarna, och inbygga klockstapelen». Man anskaffade synnerligen kraftigt timmer; sålunda äro undersyllarna i genomskärning 29×41 cm. och de stående bjälkarna 29×29 cm. 1817 träffades stapeln av blixten, varvid bl. a. en av de bjälkar, som bära storklockan, klövs och avspjälkades till sin halva längd nedåt. Trots skadan behövde den dock ej utbytas mot en ny

Klockorna omtalas på s. 76.

Nedanför klockstapeln vid landsvägen ligga kyrkstall och materialbod, den senare uppförd 1866. I sockenstämma 1742 beslutar man täcka bårhuset med näver och torv. Bårhus saknas nu.

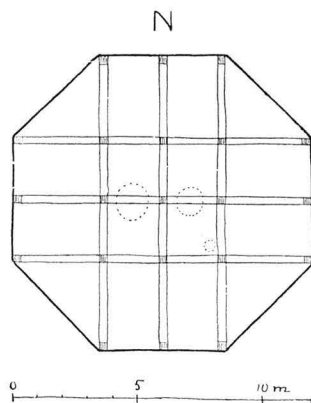

Fig. 58. Östuna. Plan av klockstapeln. Delin. A. Billow 1917

Grundriss des Glockenturmes. — Plan of the belfry.

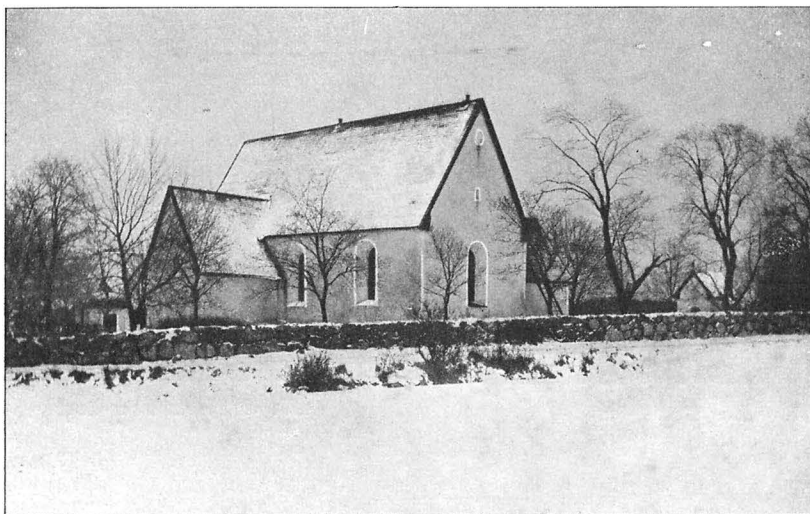

Fig. 59. Östuna kyrka från nordväst. Foto 1912.

Die Kirche von Nordwesten. — The church from the north-west.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkobyggnaden är enkelt rektangulär till planen. Sakristian på norra sidan är byggd i förband med kyrkomuren, vilken mellan sakristian och kyrkan gjorts avsevärt tunnare och endast överst, ovan sakristivalvet, genom utkragning av stenarna når full tjocklek (jfr fig. 60). Vapenhuset äger däremot ej förband med kyrkan, utan visar sig vara en senare tillbyggnad. Materialet är i murarna gråsten och i valv, omfattningar och sakristians gavelröste ovan språnget tegel. Vägarna äro skalmurar med skolning av tegel (iakttages där ytan är orappad). Stenarna ligga ej i fullt bestämda skift. Sockel förekommer ingestädes. Östra och västra gavelröstena, vilka äro av gråsten ända till spetsarna, hava vardera en smal rektangulär ljusglugg med tegelomfattning. Gluggarna äro inåt betydligt vidare med stickbågig tegelbetäckning. Överst på bägge gavlarnas utsida (se fig. 59) finnes en liten cirkelrund nisch, säkerligen utspärad i tegel. Strax ovanför östra gavelfönstret finnes en tryckt spetsbågig nisch, vilken antagligen ägt samband med detta. Kyrkan, som nu är utvändigt spritrappad med slätputsade hörn och omfattningar, stod ända intill 1858 oputsad. 1785 anmärkes, att »rappning, bruk och stenar här och där på alla sidor av kyrkmuren börjat utfalla» Reparation verkställes därför 1787 1829 befanns att den utvändiga kalkstrykningen »icke mycket fäst sig» 1858 ägde reparation rum, varvid fullständig rappning

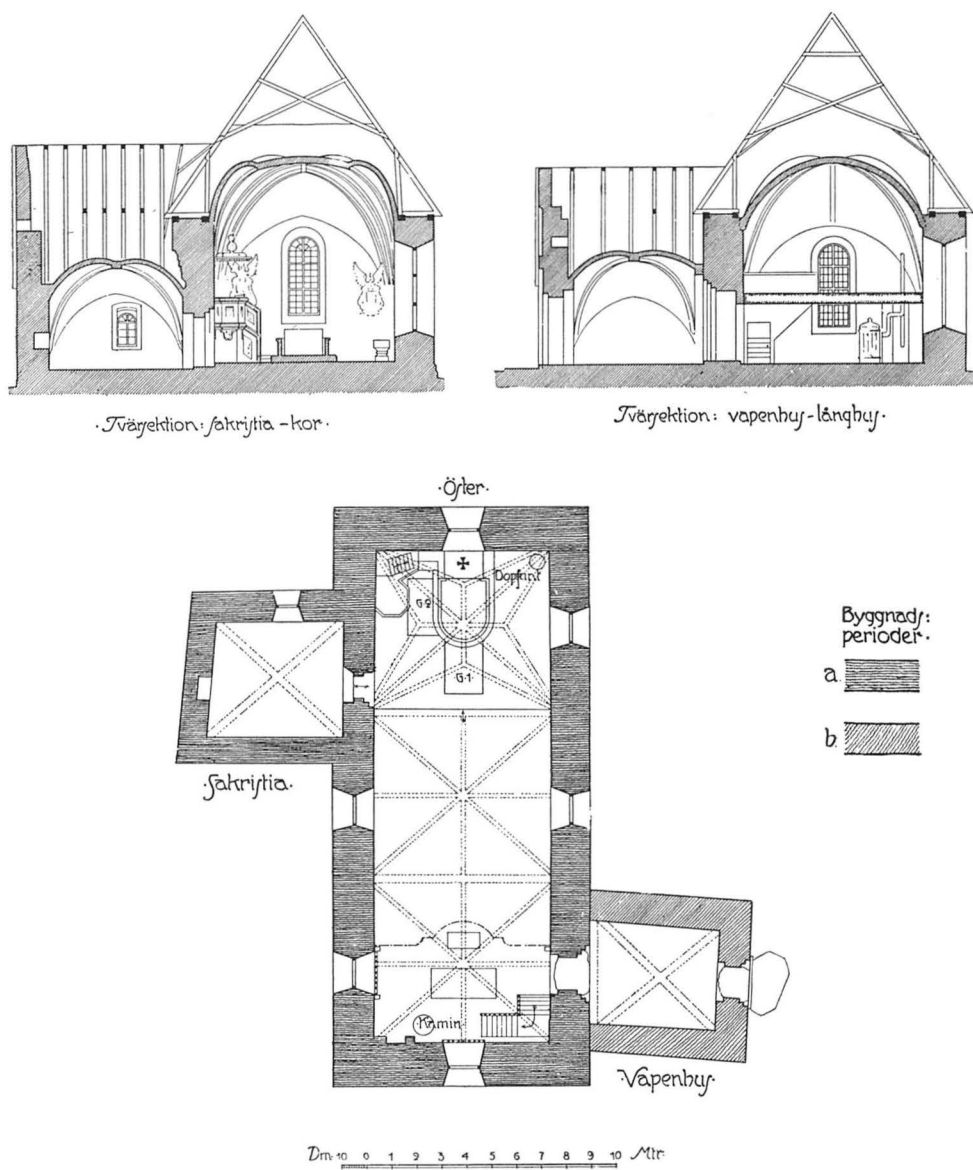

Fig. 60. Östuna. Plan samt tvärsektion mot Ö och V Uppmätning av J. Österlund 1912. Skala 1 : 300.

Plan und Querschnitte gegen Osten und Westen. — Plan and sections towards the east and west.

företogs emot J. G. Paykulls på Wallox-Säby önskan, vilken ansåg, att kyrkan därigenom förlorade »en del av sitt uråldriga vördnadsvärda utseende» (Brev till K. G. Brunius.)

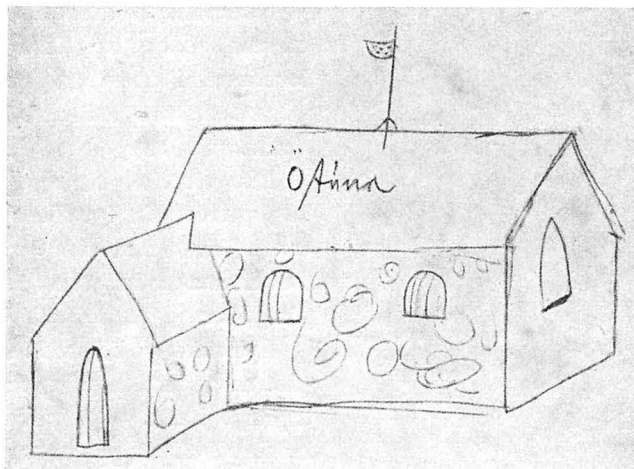

Fig. 61. Östuna kyrka från SO. Konceptteckning till AFRIKNINGAR (1684).

Die Kirche von Südosten. Handzeichn. aus d. J. 1684.
The church from the south-east. Pencil-drawing (1684).

På en konceptteckning till AFRIKNINGAR (fig. 61) ses på södra väggen två små, FÖNSTER rundbågiga fönster, det östligare något lägre, och på östgaveln ett större spetsbågigt. Dessa jämte ett på västra gaveln voro ända till 1858 kyrkans enda fönster och bibehöllo sina små dimensioner, västfönstret till 1768, då det upphöggs för att lämna ljus under läktaren, och de övriga tre troligen till 1814, då de fingo samma utseende som fönsterna i Lagga kyrka, vilken samtidigt reparerades (jfr s. 7). De gamla fönsterna och järngallren såldes på auktion. I ett protokoll från prostvisitationen 1787 förordar visitator, att i samband med kyrkans rappning de båda till höjden olikstora fönsterna på södra sidan upphuggas, det ena nedantill, det andra ovan, samt att fönstret bakom altartavlan, »hvilket nu allenast genom sin öfre smala del gifver otillräckeligit lius för den i Choret stående Predikstolen, blifver uphuggit och bredare gördt» Då antydningar om fönsterupphuggning i räkenskaper och protokoll från detta och följande år saknas, torde arbetet ha uppskjutits ända till 1814. Den strax ovan fönstret på östra gaveln befintliga spetsbågiga nischen, nedtill avbruten av fönstervalvet, är sannolikt den tidigare övre avslutningen av själva altarfönstret (jfr fig. 53 o. 61). Östra gavelns fönster hade före 1754 runda rutor i bly på stomme av järn, men när dess bristfälligheter detta år skulle botas, fanns ej på landet någon, som var skicklig till arbetet, varför nytt fönster i träbågar måste förfärdigas. Vid en reparation 1858 upptogs två fönster på norra väggen, vilka till utseende och storlek äro lika det västra (se fig. 59 o. 60). Ovannämnde J G Paykull motsatte sig åtgärden, i det han ansåg, att kyrkan icke var för mörk med de fön-

SYDPORTAL

GOLV

Fig. 62. Östuna. Interiör mot Ö. Foto 1912.
Das Innere gegen Osten. — Interior looking east.

INRE VÄGG-
GARS BE-
HANDLING

Väggarna äro invändigt rappade och slätputsade samt avfärgade i gul ton och med rödbruna ränder uppdelade i kvadrar, var och en med en meningslös »kråkspark» i ena hörnet. Runt kring hela kyrkan och altarfönstret löper en brokig schablonerad bård. Denna dekoration utfördes vid en restaurering 1894 (jfr fig. 62). Första gången väggbehandling i det inre omtalas är 1745, då rappning och vitlimning företogs. I kyrkans nordöstra hörn under predikstolens golv och trappa är väggen helt oputsad, blott fogstruken. Före 1769 stod »Wallox säby Herrgårdsbänk» i detta hörn, varför 1745 års rappning ej sträckt sig hit. Tidigare, vid bänkens uppförande, har väl det äldre putslagret avlägsnats.

VALV

Kyrkans trenne valv samt sakristians äro lagda direkt på gråstensmurarna. Gördelbågar samt ribbor äro spända mellan väggarna utan förmedling av stödjande konsoler eller väggpelare. Gördelbågarna i kyrkan och ribborna i sakristian äro av helstens och ribborna i kyrkvalven av halvstens bredd. Det östligaste valvet är ett enkelt stjärnvalv, de båda övriga åttadelade. Kuporna äro av halvstens tjocklek. Valven äro säkerligen slagna i samband med murarnas uppförande. Sköldbågar förekomma ingenstädes, och de otvivelaktigt medeltida takstolarna äro lämpade efter valvens kupighet. Iakttagna tegelmått (även i gavelrösternas gluggar) äro 28,5—29 × 14 × 8,5—9 cm. Tillträde till vindarna är berett genom ett fyrkantigt hål med trälucka i västligaste valvets sydvästra hörn.

YTTERTAK

Samtliga yttertak, även stigluckans, nyspånades 1910 med tunn, tvärskuren furuspån och tjärades. Arkivuppgifter finnas ej om annat taktäckningsmaterial

ster som förut funnos. I brev yttrar han bl. a. »Den mystiska halfdager, som förefinnes i åtskilliga gamla kyrkor, synes mig vida mer befördra andakten än ett starkt solljus»

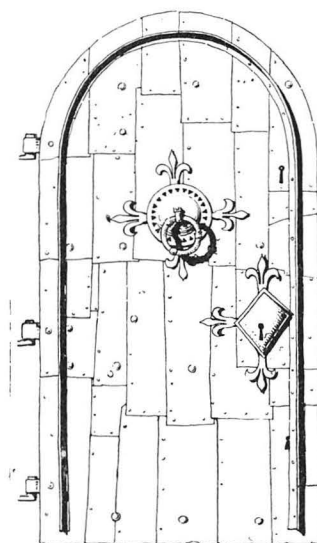
Långhusets ingångsportal är rundbågig, tresprångig. Dess forna dörr (1858 ersatt av glasdörrar) var av trä, och i densamma utsågades 1754 en mindre gångdörr.

Kyrkans golv, som förr var av tegel (till en större lagning av detsamma 1772 åttingo bl. a. 400 fyrkantiga tegel), omlades vid företagna reparationer 1858 och 1895 och består nu av plansten (grå och röd kalksten) samt trä under bänkkvarteren. Korgolvet höjdes 1895. Sakristians golv är av trä och vapenhusets av tegel, omlagt 1771 och 1858.

än spån, men några defekta pannor av medeltida taktegel, vid kyrkans undersökning anträffade på och invid kyrkogårdsmuren, särskilt i närheten av stigluckan, giva vid handen, att åtminstone något av kyrkans många tak varit täckt av dylika tegel. De funna teglen överensstämman i det närmaste med de i Sv K. Uppl., Bd IV, fig. 54 (Odensala kyrka) avbildade. L. 43,5 cm. På alla gavlar finnas vindskidor, vid basen profilerade, vilka troligen äro bibehållna från 1783, då nya anskaffades. Takstolarna äro överallt, även över vapenhus och sakristia, de medeltida. Den östligaste från vinden synliga är till hela sin nedre del fullständigt inmurad i röstet och ligger ovan språnget synlig i murens liv. På de elva östligaste korsa saxbenen varandra högre än på de övriga. Förstärkningar mellan saxben och sparrar förekomma på ett flertal, men ej alltid på bägge sidor av samma takstol. Sektionerna (fig. 60) visa konstruktionen. Genom infällningar med hak och trädymplingar sammanhållas de olika delarna. Takstolarna för sakristians och vapenhusets tak äro av enklaste typ med stödben och hanbjälke, den senare på många stolar nedfallen. En flöjel på järnställning, bärande årtalet 1852 (detta år tjärades taket och stapeln), förvaras i materialboden. Fig. 61 visar att i äldre tider en flöjel suttit mitt på takåsen. Formen antyder medeltida ursprung.

Sakristian är byggd i förband med kyrkan och övervälvd med ursprungligt kryssvalv (jfr s. 53 och 56), i vars västra kapp finnas krokar för bärstång. I norra muren finnes en medeltida förvaringsnisch med dörr. 1771 upphöggs fönstret på östra sidan till nuvarande dimensioner, emedan det var »för trångt och litet, så at rummet wore mörkt och ohyggligit». 1791 skedde inbrott genom sakristifönstret, varför dettas galler och träbåge förstärktes (gallren äro ej utritade på sektionen, fig. 60). Ingången från koret, rundbågig i två språng och inåt med stickbågig övertäckning, har sin medeltida järndörr bevarad (fig. 63). Beslagen kring nyckelhål och dörring äro av plåt med stora gotiska liljor. Dörren beslogs 1816 med trä på insidan och fick tvenne nya kolvlås.

Kyrkans byggnadskropp befinner sig ännu, om vapenhuset frånräknas, i sitt ursprungliga skick utan andra förändringar än de, som blivit vidtagna med fönsterna. Dessa voro från början små och rundbåriga på sydfasaden, och altarfönstret var spetsbårigt och något större, om man får tro AFRITNINGAR. Portalen är rundbågig, likaså ingången till sakristian. Väggar och valv tillhöra

TAKSTOLAR

Fig. 63. Östuna. Sakristians järndörr mot koret. Delin. J. Österlund 1912.

Eiserne Tür der Sakristei.
Iron door of the sacristy.

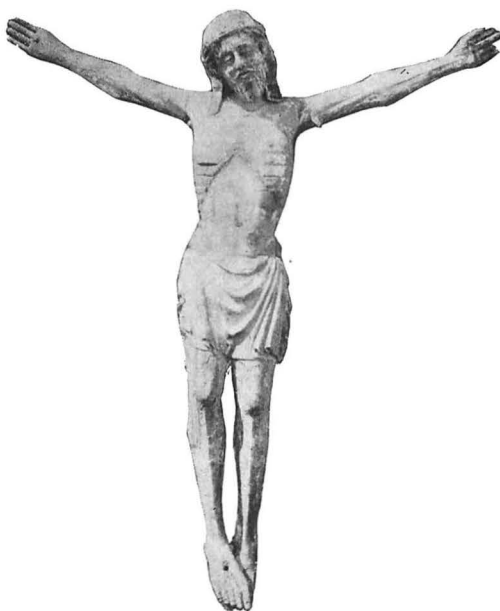

Fig. 64. Östuna. Triumfkrucifix från slutet av 1400-talet. Foto 1918.

Triumphkruzifix. Ende d. 15. Jhts.
Rood crucifix. End of 15:th century.

samma skede. I betraktande av att, så när som på valven (obs.! stjärnvalv över koret) och de ojämnt lagda murarna, en viss överensstämmelse råder mellan denna kyrka och en grupp tornlösa kyrkor — i trakten representerade av Lagga och Knivsta — vilken dateras till tiden omkring 1300, så bör man troligen ej förlägga Östuna kyrkas byggnadstid senare än till den tidpunkt, då de i kyrkan använda valvformerna började nyttjas i dessa trakter. Då frågan om tegelvalvens ålder ännu icke är utredd, måste tills vidare tidsgränserna, mellan vilka kyrkans uppbyggande infaller, läggas så långt isär som från 1300-talets mitt till 1400-talets mitt. En ledning vid dateringen bjudes möjligen av ett krucifix och en dopfont i kyrkan, vilka inventarier bägge torde vara från 1300-talet. De kunna ju emellertid hava tillhört en äldre kyrkobyggnad på platsen. Det äldsta hittills påträffade

dokumentariska belägget på en kyrka i Östuna är uppgiften om biskop Nils Alle-sons visitation därstädes 1303 (i østunir).

VAPENHUS

Vapenhuset, tillbyggt framför södra portalen, är uppfört liksom kyrkan av gråsten med tegel till valvet, röstets överdel och fasadbeklädnad samt portalen med dess nisch. Portalen är rundbågig och ensprångig, inom en högre spetsbågig nisch, och röstet ovanför prydes av två kopplade spetsbågnischer. Dörren förfärdigades 1773. Mot långhuset vilar valvet på en sköldbåge, men är eljest lagt direkt på murarna. Ribborna äro av helstens bredd. 1400-talet är den troliga dateringen av vapenhusbygget.

UPPVÄRM- NING

Kyrkan uppvärms sedan 1886 av en större kamin vid västra gaveln. I sakristian fanns förr »en grön kakelugn med luckor och spjell», uppsatt före 1787

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTARE

Altaret är av tegel, putsat, möjligen kvarstående orört från medeltiden. Altarskranket, ett enkelt snickeriarbete, nygjordes 1895 och ersatte ett äldre, förfärdigat 1772 av snickaren Lars Svedlund, vilken samtidigt utförde bänkbyggnad i kyrkan. — En altartavla av obekant utseende avlägsnades 1810, och dess rum

intogs 1816 av ett enkelt träkors med törnekrona, inköpt av snickare Hyckersström och av samma modell som Lagga kyrkas (se fig. 31). Det blev 1860 förgyllt och 1895 »påbättrat» med den till all träinredning begagnade gulbruna oljefärgen med ekådring.

Kyrkan äger tvenne i trä skulpterade medeltida krucifix.

Ett triumfkrucifix från slutet av 1400-talet (fig. 64) förvarades intill Nisbethska gravkorets restaurering liggande på dettas takbjälkar och återfördes 1917 vid en biskopsvisitation till kyrkan från klockstapeln. Korset saknas och polykromen är svårt skadad. Törnekronan är grön med röda taggar av trä. Ländklädet är förgyllt med blått foder. H. 186 cm. B. 167 cm.

Ett mindre, vilket kan dateras till 1300-talet (fig. 65), hänger över ingången till sakristian (hade samma plats vid inventeringen 1829). Vid restaurering 1895 blev det hårdhänt renoverat, så att endast inskriftsband samt korsglorians och korsets röda, schablonerade ytor finnas kvar oskadade, ehuru förnissade. Evangelisten Mattei symbol, ängeln, vid korsets fot saknas, vidare hava efter ett fall i golvet bildens tår och fingrar nyligen kompletterats. H. 167 cm. B. 112 cm.

Dörrpartier till tvenne medeltida helgonskåp hava intill undersökningen 1917 fått utgöra inbrädning av rummet under predikstolen. De äro nu lösgjorda och befriade från tvenne lager av övermålad limfärg. Till skåpen finnes blott en staty kvar, den andra är borta och dess försvinnande, det gäller en Olovsbild, kan möjligen sättas i samband med en uppgift, att vid kyrkans reparation 1858 helgonbilder skulle hava blivit uppbrända (Hildebrand, Östra Uppland, 1868).

Den bevarade statyn är Jungfru Maria med barnet (fig. 66) och till hennes MARIASKÅP skåp har hört ett dörrparti, vars nedre del avbildas på fig. 67. Mariabilden är genom en över håligheten på ryggen lagd, nödortftigt utskuren plank i det närmaste rundskulptur och därigenom ägnad att uppställas synlig även från sidan. All polykromi är borta, endast rester av krederingen kvarsitta. H. 133 cm. B. 37 cm. — Enligt vad en vriden järnhasp och gångjärnens läge utvisa, har den bevarade

KRUCIFIX
FRÅN 1400-
TALET

KRUCIFIX
FRÅN 1300-
TALET

Fig. 65. Östuna. Krucifix från 1300-talet.
Foto 1912.

Krucifix. 14. Jht. Renoviert.
Crucifix restored. 14:th century.

S. OLOVS-
SKÅP

Fig. 66. Östuna. Mariabild
ur ett skåp. 1400-t:s slut.
Foto 1912.

Madonna aus Holz. Ende 15. Jht.
Statue of B. V. End of the 15:th
century.

skåpdelen utgjort yttre delen av den vänstra dubbel-dörren (från åskådaren räknat). På insidan finnas kvar målningar på kritgrund och på utsidan rester av limfärgning. Överst på inre sidan synes en ängel i ett rum med rutat golv. Manteln är röd med grönt foder, glorian av guld, golvet har svarta, vita och röda rutor. Språkbandet ovanför ängeln har fortsatt på inre dörrhalvan, på vilken med all säkerhet Maria själv varit avbildad, och hela scenen har med all sannolikhet föreställt Jungfru Marias bebådelse genom ängeln Gabriel. Den undre scenen (fig. 67), skild från den övre av en gul och brun slinga mot röd fond, visar ett kvinnligt helgon, säkerligen Jungfru Maria, stående i landskapet utanför en stad med mur omkring. Hon bär en gulgrön klädnad med strödda guldflammar, guldglorian har rött centrum och husen äro röda med ljusgröna tak eller helt ljusgröna. Som motbild på den inre dörrhalvan bör den heliga Elisabet, Johannes döparens moder, hava varit målad. Scenen torde hava framställt mötet mellan Maria och Elisabet. Kring dörrens kant ett rött ramband med svart, schablonerat mönster. H. 147 cm. B. 27,5 cm. Tjocklek 2,3 cm.

De övriga delarna till helgonskåp utgöras av en dubbel-dörr, med gångjärn mellan halvorna, vars insida upptages av målningar på kritgrund och vars utsida prydes av kraftiga rödbruna bladslingor i limfärg (fig. 68), liknande dylika i kringliggande kyrkors valvmålningar från 1400-talets senare hälft (jfr även baksidan av Mariaskåpet i Lagga, s. 35). Målningarna framställa tvenne scener ur Olovslegenden, vilket torde innebära, att fordöm en Olovsstaty funnits och haft sin plats i ett skåp innanför dessa dörrar. Överst (fig. 69) ses kung Olov med krona och gloria (av guld) stående i ett torn och framför honom tre obeväpnade män med bladspiror i händerna. Bakom dessa ses många män i rustning. Scenen framställer koncentrerat de tillfällen, då de jämtländska stigmännen Gauka-Tore och Afra-Faste samt Arnljot Gelline underhandla med konungen om att själva och med sina män få sluta sig till konungens här, vilket Olov beviljar på villkor, att de bliva kristna — de uppgåvo sig nämligen endast tro på den egna kraften.¹ I bakgrunden skymtar en stad, Nidaros. Nederst Olovs död i slaget vid Stiklastad (fig. 70). Konungen sitter

¹ Se Snorre Sturlassons Kungasagor.

högtidligt med spira i handen, krönt och med gloria. Torstein Knarresmed hugger honom med en väldig yxa i vänstra knäet och Kalv med en mindre i högra axeln. (Hur Tore Hund sticker konungen med spjutet visas ej.) Bakom de huggande på ömse sidor stå rustade män ur bondehären hållande yxor samt ett spjut och en »Luzernerhammare» För bägge kompositionerna gäller, att en mörk, gröngul färg samt rött och grönt i två valörer använts till dräkter, rustningarna äro ljus blågröna, somliga med försilvrade hjälmar, alla vapen äro försilvrade med röda skaft, utom Torsteins stora yxa, som har svart skaft, konturerna äro dragna med svart och bakgrunden är ljusgrön. Mellan scenerna är en bladbård i silver och grönt. Dörrens nuvarande dimensioner bortsett från ursågningen nedtill äro H. 151 cm., B. 52—53 cm. och tjocklek 1,9 cm. Upptill är den avsågad omkr. 8 cm.

Dessa båda skåp, vilka trots likheterna ej kunna sägas vara av samme konstnär, äro troligen utförda av svenskar, som arbetat efter nordtyska förebilder och dateras till 1400-talets slut.

Predikstolen (se fig. 62) är lik Lagga kyrkas (se s. 35, fig. 31) och torde även till sin uppbyggnad före en del kyrkoreparationer varit mera överensstämmande med denna. Den är antagligen, utan att det arkivaliskt kan styrkas, av likheterna att döma gjord av samme mästare, bildhuggaren Carl Spaak i Stockholm. Över dörren till predikstolstrappan (troligen på språkbandet på den nuvarande grinden) var förr, enl. inv 1829, målat med svarta bokstäver »Denna Prädikstol har Kyrkoherden Turo Åkerblad¹ låtit förfärdiga för kyrkans medel 1718» Till predikstolen höra tvenne i trä skulpterade änglar (fig. 71), vilka dock kunna ha tillkommit senare. De funnos på sina nuvarande platser 1829. De äro icke övermålade, blott delvis förgyllda 1862. Predikstolen flyttades 1769 från någon plats på norra sidan ej långt från den då nyligen utvidgade läktaren, ty av dem som hade sina platser under denna, kunde somliga ej se predikanten och denne besvärades av närheten till åhörarna på densamma. 1860 förgylldes alla dess skulpterade detaljer — den var i övrigt vit — och 1895 fick den undergå den allmänna övermålningen. 1742 »anstaltades om gl Predikstolens sälning för en plåt, åt hwem som will gifwat»

¹ Jfr s. 36, not 1.

Fig. 67 Östuna. Jungfru Maria. Detalj av dörr. Foto 1918.

Tür d. Schrankes d. Madonna Abb. 66.
Door of the screen with statue of B. V. fig. 66.

PREDIKSTOL

Fig. 68. Östuna. Ut-sida av dörr .Olovsskåp. Foto 1912.

Aussenseite d. Tür Abb. 69.
Exterior of triptych door fig. 69.

Fig. 69. Östuna. Detalj av dörr till ett Olovsskåp. Jämtländska stigmän erbjuda kung Olov sina tjänster.
Foto 1918.

Tür eines Heiligenschranks. Räuber bieten dem König Olov ihre Dienste an. Ende 15. Jht.
Door of a triptych. Robbers, offering King Olov their services. End of the 15:th century.

TIMGLAS På predikstolen står ett timglas (fig. 72), skänkt 1745 av inspektoren på Risberga, Gustaw Hultt, vilkens namn och året äro inskurna på fotplattan. Ståndaren med dess krönande döds-kalle, ur vilken spirar en stjälk med stjärna, är omförgylld och bronserad. H. 103,5 cm. B. 34 cm.

BÄNKAR Nuvarande öppna bänkar, brungula och ekådrade, anskaffades 1895. Förut fanns sluten bänkinredning, tidigast utförd 1748. Enligt protokoll från prostvisit. 1774 blevo nya bänkar över hela kyrkan förfärdigade och målade 1774. Dessa ändrades för större bekvämlighets vinnande 1858 och ommålades i »Perlfärg» Fast och sluten bänkinredning torde långt tidigare hava utförts i koret. På

Fig. 70. Östuna. Detalj av dörr till ett Olovsskåp. Kung Olov dödas i slaget vid Stiklastad. Foto 1918.

Tür wie Abb. 69. König Olov wird in der Schlacht bei Stiklastad (1030) getötet.
Door as in fig. 69. Death of King Olov in the battle at Stiklastad, 1030.

norra sidan om altaret funnos före predikstolens dñflyttande 1769 inbyggda herrskapsbänkar för Wallox-Säby och Tisslinge. På södra sidan fanns 1829 en bänk avdelad i tre rum, vilken ändrades 1858, varvid även bänkarna intill östra väggen avlägsnades. Belysande för den rivalitet, som följde med bruket att äga privata bänkar i kyrkan, är ett beslut, fattat efter omröstning i en sockenstämma 1770 och innebärande, att »det Nya Skranket som utaf Wälborna Fru Grundelstierna på Östunaberg mitt uti kyrkan upsat blifwit emellan Eggebyholms och Åhsbärby bänkar» skulle borttagas.

Nuvarande nummertavlor i stil med övrig inredning äro från 1895. I materialboden förvaras ett par äldre nummertavlor, ovala, med förgyllda ramar,

NUMMER-
TAVLOR

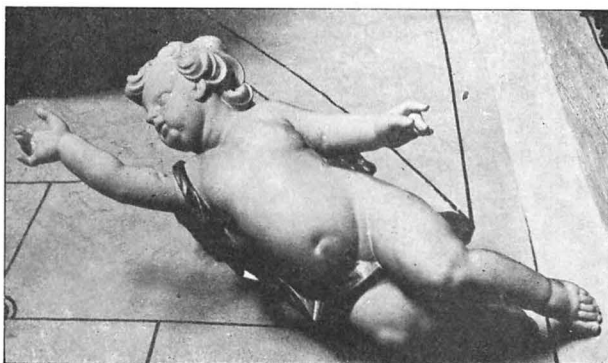

Fig. 71. Östuna. Putto vid predikstolen. Träskulptur från 1700-t:s förra hälft. — Foto 1912.
Holzskulptur bei der Kanzel. 18. Jht. — A piece of sculpture in wood, from pulpit. 18:th century.

ornerade såsom de ännu i Lagga brukade (se s. 35) och inköpta 1816 av snickaren Hyckerström. H. 75 cm. B. 60 cm.

LÄKTARE
OCH ORGEL

Orgelläktaren, vilken fullständigt omgestaltades 1895, överensstämmer till stil och färg med den övriga nya träinredningen. Följande arkivaliska upplysningar finnas om tidigare läktarbyggnader. 1758 hade föreslagits bl. a., att en ny läktare skulle byggas under den, som förut fanns. Efter 8 år uppfördes en ny läktare av snickaren Malmström, som förut byggt läktare i Fundbo kyrka. Till ledning förelågo ritningar av kapten Reinh. v Post¹ och greve Knut Posse, bägge församlingsbor. 1768 hade församlingen beslutat anskaffa orgel, och en sådan levererades följande år av orgelbyggarna Söderström och Svalberg. Fasaden ommålades 1895. 1774, i samband med bänkinredningens målning, hade delar av orgelns och läktarskärmens lister förgyllts. Senast 1860 företogs en omförgyllning av dessa detaljer.

DOPFUNT

Dopfunten (fig. 73) av sandsten, oornerad, är uppställd i koret. Den »marmorades» med mörka oljefärger 1895. Botten täckes av ett cementlager, varigenom omöjliggöres konstaterandet av uttömningshål. Funten visar nära överensstämmelse med en Gottröra kyrka tillhörig funt av sandsten från Gävletrakten (fig. 156). En stor grupp av enkla dopfuntar, till vilken dessa kunna räknas, hänföres till 1300-talet. H. 81 cm. Kuppans yttre D. 62 cm., inre D. 48 cm.

NATTVARDS-
KÄRL

Kalk av förgyllt silver (fig. 74 A) med fot i sexpassform. På nodens rombiska facetter är graverat I E S V S ✠ och på kuppan två sammanställda donatorsvapen samt »BIÖRN SVINHVFFVD / TILL QVALSTADH / Åno 1673 / CATHARINA GETTE / TILL SIÖBEGH / Åno 1675» Kalken är sannolikt en minnesgåva av dessas barn och i likhet med ljuskronan (se s. 66) överlämnad efter föräldrarnas död (se bil. I). Den bör därför kunna dateras till 1670-talet. Saknar

¹ Trol. REINHOLD ULRIC v Post, f. 1724, † 1790. Blev kapten 1761, avancerade till överste.

stämplar. H. 23 cm. Den tillhörande patenen av silver är ovanpå förgylld och bär på undersidan samma donatorsnamn som kalken (nygraverade). Nya stämplat antyda, att den blivit omgjord. Dessa äro kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, C. Fahlborg (mästare i U.), årsbokstav E (= 1763). D. 14,9 cm.

Vinsil av silver, för avlägsnande av föremål ur vinet. Stämplat kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, S P D (= Sven Pet. Dahlgren, mästare i U., † 1856), årsbokstav A5 (= 1855). L. 14 cm.

Kanna av silver, modernt arbete från 1870. — Dess förrinnan fanns en kanna av silver med lamm på locket, gjord av Yttræus (jfr s. 36, not 1) i Uppsala, inköpt 1797 i stället för »det gamla Silfwerstopet, som brukats till Wins frambärande på Altaret»

Sockenbudstyg av silver, bestående av kalk, paten, oblatask samt glasflaska för vinet, allt i svart läderfodral med kyrkans namn i guldtryck. Anskaffat genom inköp 1793 i stället för ett äldre, emedan vinet ansågs ej utan skada kunna föras i silverrum. Stämplat kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, YTTRÆUS (se ovan), årsbokstav L2 (= 1793). Likt sockenbudstyget för Lagga.

Oblatask av nysilver, modernt arbete. — Enligt inv 1829 har kyrkan förut ägt en oblatask av silver med fast lock och samma donatorsnamn som kalken samt vägande 17½ lod.

Kanna av tenn (fig. 74, B), anskaffad år 1800 i utbyte mot »de 2:ne gl. obrukeliga Tenflaskorne uti Sacristie Skåpet» H. 28,2 cm.

Ask av dubbelstämpelat tenn, cylindrisk, till oblaternas förvaring. Stämplat sköld vari krönt U (= Uppsala), H E H i en sköld (= Hans Eriksson Hagman, mästare i Uppsala 1693), årsbokstav L (= 1704). H. 7,5 cm. D. 15,5 cm.

Glaskannor, ett par, slipade, utan lock, med året 1836 etsat på botten. H. 29,1 cm.

Glaskaraffiner (fig. 74, C), ett par, slipade, med propp. 1800-talets förra hälft. H. 29,5 cm.

Brudkrona, förgylld, med färgade och ofärgade stenar fattade i silver. Den BRUDKRONA förgylldes 1839. Uppräknas ej i inv 1829. H. 9 cm. Övre D. 12,5 cm. Nedre D. 7,8 cm.

Ljuskrona av järn från medeltiden (fig. 75, A). Defekt, svartmålad, förut LJUSKRONOR förtent, hänger bakom orgeln. H. 56 cm. D. 38 cm.

Ljuskrona av malm, med armar i två kransar, 8 i varje (fig. 75, B). På kulan

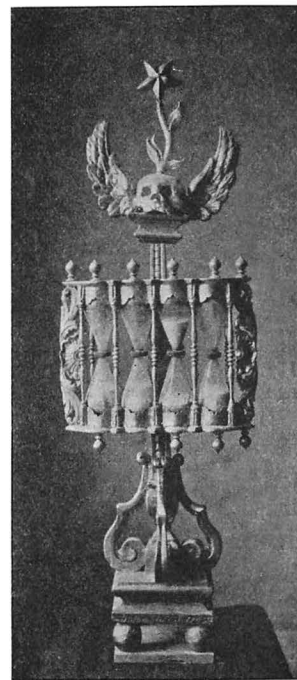

Fig. 72. Östuna. Timglas, dat. 1745. Foto Upps. utst. 1918.

Stundenglas aus d. J. 1745.
Hour-glass date 1745.

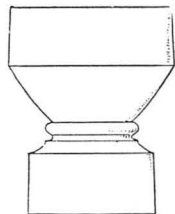

Fig. 73. Östuna. Dopfunt av sandsten. 1300-talet. Delin. J. Österlund 1912.
Taufstein. 14. Jht.
Font. 14:th century.

Fig. 74. Östuna. Kalk, 1670-talet. Tennkanna, köpt 1800. Glaskaraffin, 1800-talets förra hälft. Foto 1912.
Kelch, um 1675. Kanne, 18. Jht. Karaffe, Anf. 19. Jht.
Cup. Abt. 1675. Pewter can, bought in 1800. Decanter. Beginning of the 19:th century.

är graverat. »GUDZ NAMPN TILL ÄHRA OCH HANS HVS TILL PRYDNAT. HAFVER SECRETERAREN EDEL OCH WÄLB. IOHAN WYNBLAD. SAMPT HANS KÄRE HVSFRV EDEL OCH WÄLB. CATHARINA WYNBLAD. DENE CRONA. TILL ÖSTVNA KYRKIA FÖHRÄHRAT. ANNO 1659» (Jfr bilaga I). Hänger i koret. H. 85 cm.

Ljuskrona av malm, med armar i två kransar, 7 i varje. På kulan är graverat: »SAL: WESTER BÄTNS ÖFVERSTENS WELB. H: BIÖRN SVINHVFÜDS TIL. QVALSTA OCH HANS FRVS. SAL. WELB. FRV CATARINA GETTES TIL SJÖBERGS BARN GOFVE TENNA TERAS SAL: K: FÖRÄLDRAR TIL ÅMINNELSE ANO 1676 TILL ÖSTUNA KIÖRKIA» (Jfr bilaga I). Hänger i mellersta valvet, östra kappan. H. 81 cm.

Ljuskrona av malm, med 8 armar i en krans. Enligt inv 1829 köpt för kyrkans medel 1770. Hänger i mellersta valvet, västra kappan. H. 61 cm.

LJUSARM Ljusarm av malm, trepipig (fig. 75, C). Kring väggbucklan är graverat: »MARGRETA WOLFVENKLO ERICH IOHANSON FVREBOM — ANNO 1662» Uppsatt vid predikstolen på norra väggen. L. 49 cm. Väggbucklans D. 19 cm.

LJUSSTAKAR Ljusstake av driven mässing med punsad ornering och tvenne gjutna armar, 3-pipig (fig. 76, A). 1600-talets mitt. Står på altaret. H. 48 cm. B. 65,5 cm.

Ljusstakar, ett par, med ljuspigg, av driven mässing med punsad ornering (fig. 76, C). Enligt inv 1829 skänkta från Qvalstad, varför donatorsinitialerna I W F K på sköldarna törhända få tydas som Johan Wijnblad och Fru Katarina Wijnblad, vilka ägde Qvalsta vid mitten av 1600-talet, till vilken tid dessa stakar kunna dateras. (Jfr bilaga I). Ljuspipor att träda på piggarna ha sedermera(?) blivit gjorda. Stå på altaret. H. 57,5 cm.

Ljusstake av malm, 2-armad, 2-pipig (fig. 76, B). Enligt inv 1829 »att nyttja i Sacristian», där den ännu står. Inköpt 1800. H. 24 cm. B. 23 cm.

Ljusstakar, ett par, av malm, 2-armade, 2-pipiga, stämplade N 15. Från 1800-talets slut. H. 30 cm.

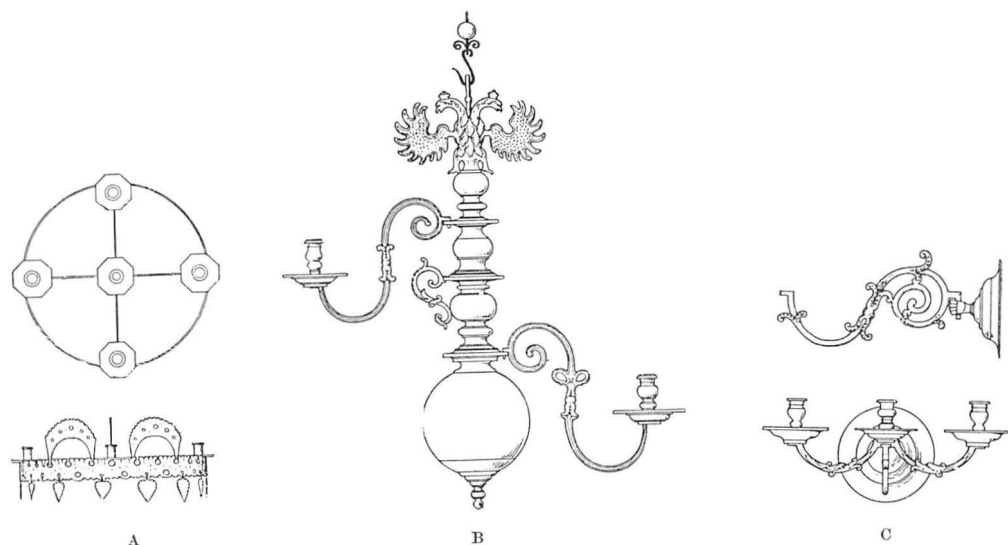

Fig. 75. Östuna. A. Ljuskrona av järn från medeltiden. B. Ljuskrona av malm, skänkt 1659.
C. Ljusarm av malm, skänkt 1662. Delin. J. Österlund 1912.

A. Mittelalterlicher eisener Kronleuchter. B. Kronleuchter, 1659 geschenkt. C. Wandarm aus Bronze, 1662 geschenkt.
A. Medieval iron chandelier. B. Chandelier. Presented in 1659. C. Sconce of bronze. Presented in 1662.

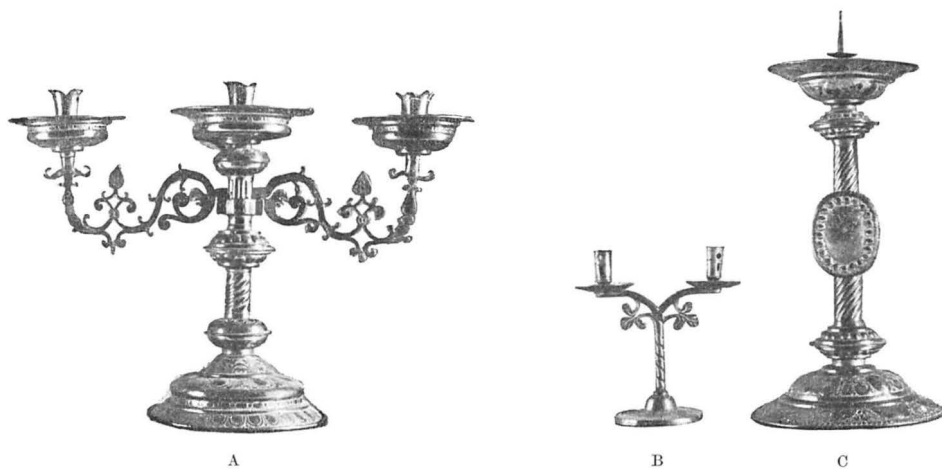

Fig. 76. Östuna. A. Ljusstake av mässing från 1600-talets mitt. B. Ljusstake av malm.
C. Ljusstake (ett par) av mässing från 1600-talets mitt. Foto 1912.

Leuchter aus Messing. A u. C Mitte 17. Jhts. — Candlesticks of brass. A and C from middle of the 17:th century.

Ljusarmar, 2 st., av driven mässing, enligt inv 1829 skänkta av Auditeuren Joh. Nybom på Östunaberg. Uppsatta på orgelläktarens bröstning. L. 34 cm.

Lampetter, ett par, »med spegelglas, pipor och armar av malm» (inv 1829). Glasen fasthållas på en träskiva av en smal blyram. Armarna borttagna (mög-

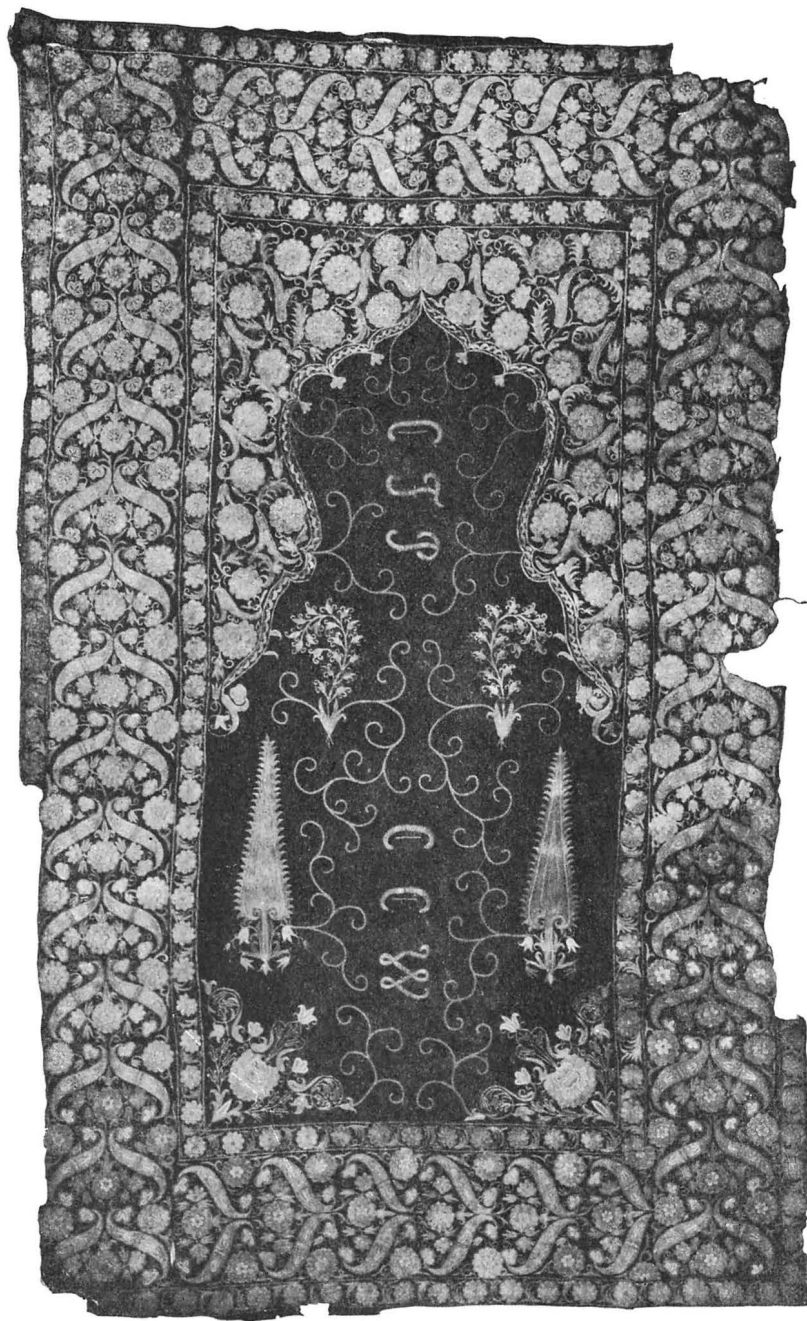

Fig. 77 Östuna. Antependium, förut turkisk bönematta från omkring 1700. Foto Upps. utst. 1918.
 Antependium. Türkischer Gebetteppich. Um 1700. — Antependium, formerly Turkish Prayer-rug. Abt. 1700.

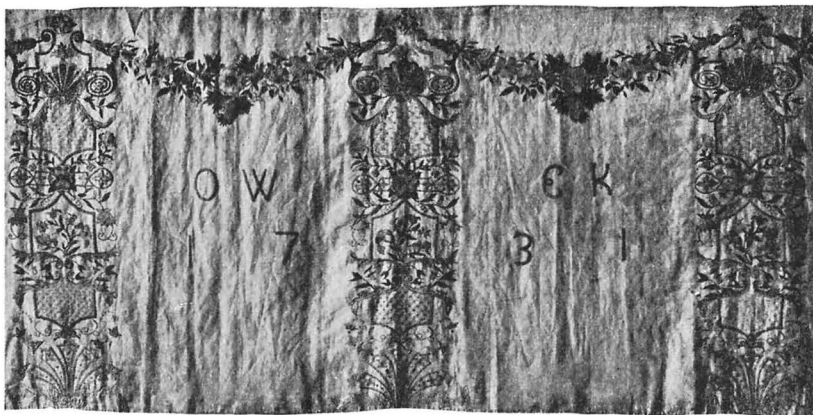

Fig. 78. Östuna. Antependium av vitt siden, skänkt 1731. Foto Pietas 1913.
Antependium aus weisser Seide, 1731 geschenkt. — Antependium of white silk. Presented in 1731.

ligen identiska med ett par, fästade på predikstolsbarriären). Lampetterna äro skänkta av major v Post omkr. år 1770 till belysning vid det nyköpta orgelverket.

Antependium av svart kyprat ylle (fig. 77), broderat med huvudsakligen guld TEXTILIER samt silke i rött, skärt, grönt och gult. Mönstret bildar en yttre bred och en inre smal bård av runda blommor och (i yttre bården) parvis ordnade blad. Innanför bården en portal med rikt utformad hästskobåge med likartade broderier i svicklarna. I portalen slingor, buketter och två smala träd. I nedre hörnen buketter. H. 130 cm. L. 185 cm. — Antependiet är av orientaliskt, närmast turkiskt ursprung och från början avsett till bönematta, varpå både dess storlek och hästskoportalen tyda. Mattan torde kunna dateras till 1600-talets slut eller början av 1700-talet och har möjligen såsom krigsbyte, eljest handelsvara, kommit till Sverige.¹ — Nämnas i inv 1829 före efterföljande antependium, vilket är skänkt 1731, varav kan dragas den slutsats, att det tillförts kyrkan vid ett tidigare tillfälle. Donatorsinitialerna C F P C C W ha ej kunnat tydas. Dep. i Upplandsmuseet, Uppsala. Upps. utst. kat. nr 284.

Antependium av vit, fin sidenrips (fig 78), ornerat av trenne vertikala bårder, upptill förenade med guirlander. På ömse sidor om mittbården initialerna O W och E K samt året 1731. Sömnad plattsöm, schattersöm och bottsöm av silke i många, mestadels ljusa färger samt läggsöm av guld. Grårutigt linnefoder.² H. 100 cm. L. 293 cm. Av initialerna att döma är antependiet en gåva av överstelöjtnanten Olof Winblad på Qvalstad och hans maka i 4:de giftet

¹ Beskrivningen är hämtad ur Upps. utst. kat. 1918. Ursprungsbeteckning och datering efter meddelande av intendenten friherre Rudolf Cederström.

² Den tekniska beskrivningen är hämtad ur föreningen Pietas' konserveringsprotokoll.

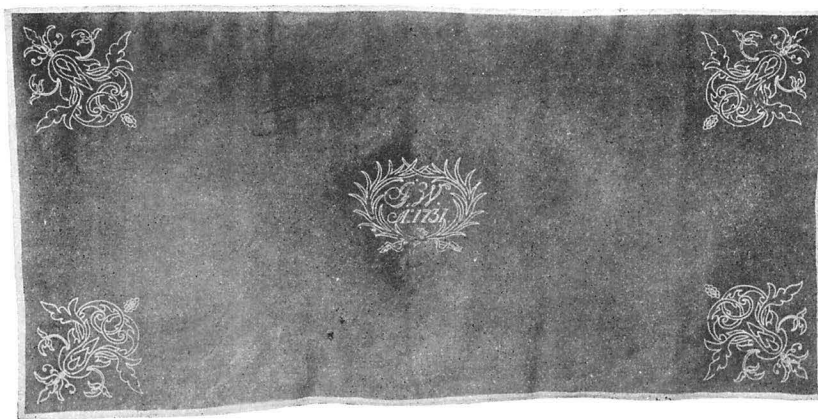

Fig. 79. Östuna. Bordduk av röd vadmal, skänkt 1731. Foto Pietas 1917

Tischdecke aus rotem, grobem Wollstoffe, 1731 geschenkt. — Table-cloth of red homespun. Presented in 1731.

Elisabet von Kaulbars (f. 1681, † 1759). (Jfr bilaga I). Konserv. av »Pietas» 1913. Upps. utst. kat. nr 298.

Bordduk av röd vadmal (fig. 79), möjligen nyttjad som antependium, med hörn-ornament och palmkrans i mitten, innehållande J W. A:o 1731, utförda i kedjesöm av vitt linnegarn (grånat). Kantskoning av vävt, vitt linneband. Ofodrat. H. omkr. 105 cm. L. omkr. 220 cm. Donatorsinitialerna böra troligen tydas till Ingebor Wijnblad. (Jfr bilaga I). Inv 1829 uppräknar bland »Altarkläden» ett av rött kläde, påsytt i kanterna och fäst på altaret samt bland »Andra kläder» ett rött klädestäcke på bordet i sakristian. Konserv av »Pietas» 1917 Upps. utst. kat. nr 297

Mässhake av svart, skuren sammet med granatäpplemönster (fig. 80). På ryggen är påsytt ett nedtill beskuret, möjligen från en annan mässhake överflyttat kors. Detta är täckt av broderier i rött, blått, grönt och gult silke i olika toner och schatteringar på numera avnött guldgrund. Sålunda framställes överst i en molnkrans Gud Fader med världsgloben och den Helige Andes duva, därunder Kristus på korset, till vänster Maria Magdalena med smörjelsekaret, till höger S. Barbara med tornet, nederst i välvda nischer två kvinnliga helgon, det översta med nunnedok (S. Birgitta?). Sammeten är italiensk från senare hälften av 1400-talet och broderierna flandriska från 1400-talets slut. Dep. i Upplandsmuseet, Uppsala. Uppsala utst. kat. nr 218.

Mässhake av vit sidenrips (fig. 81) med sol och Jehova-tecken framtill, kors på ryggen och kantbård av silkesbroderier i plattsöm och schattersöm i guld, silver och silke i många färger. Enligt inv 1829 skänkt till kyrkan 1744 av överstinnan Wijnblad, f. Kaulbars, på Qvalstad. (Jfr antependiet här ovan samt bilaga I). Dep. i Upplandsmuseet, Uppsala. Upps. utst. kat. nr 255.

Fig. 80. Östuna. Mässhake av svart sammet med flandriska broderier.
1400-talets senare hälft. Foto 1918.

Kasel aus schwarzem Samt mit flandrischen Stickereien. 15. Jht.
Chasuble of black velvet with Flemish embroidery. 15:th century.

Håv av svart sammet med silvergalon och frans, försilvrad skafthylsa och svart, svarvat skaft, inköpt 1829. L. 220 cm.

HÅV

Kyrkvaktareroock av mörkgrå vadmal med röda ärmuppslag och låg, röd stånd-

KYRKVAK-
TAREROCK

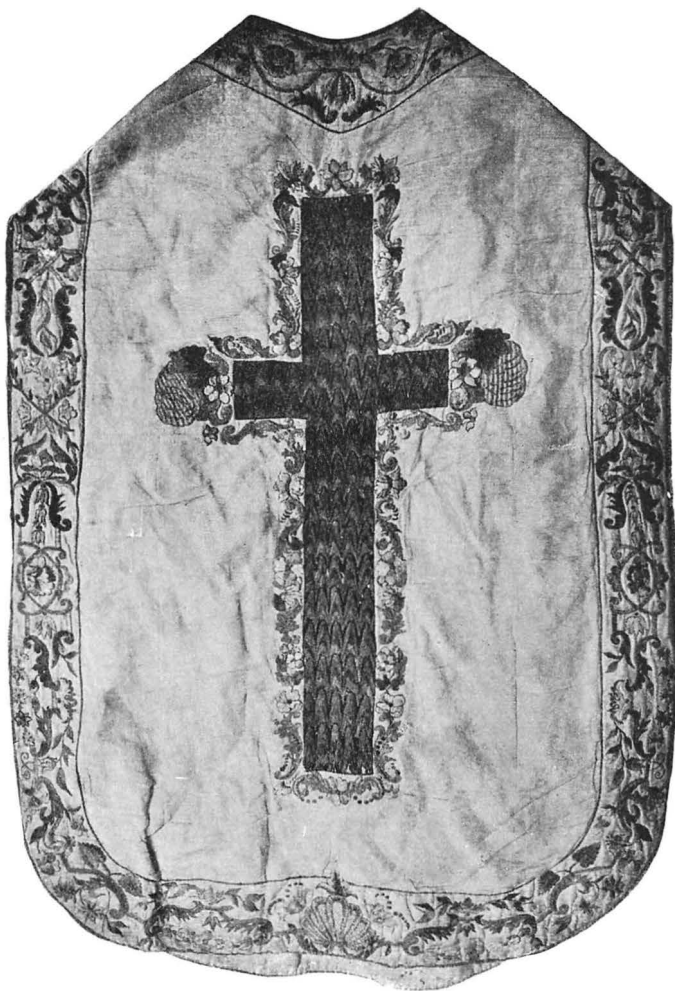

Fig. 81. Östuna. Mässhake av vitt siden med broderier, skänkt 1744. Foto Upps. utst. 1918.

Kasel aus weisser Seide, 1744 geschenkt.
Chasuble of white silk. Presented in 1744.

krage. Troligen anskaffad efter 1829, ty den nämnes ej i inventariet. 1847 lagades »kyrkvaktarekappan»

GRAVSTENAR I koret ligga tvenne gravstenar av grå kalksten. Den ena på norra sidan, delvis dold av altarringen, har följande inskrift. »HÄR UNDER VIILAR / DEN / WÄLBÄRNE FRUEN FRU / INGEBOR WIINBLAD / FÖDD ÅHR 1656 DEN 12 MAII / OCH DÖD ÅHR 17[ ] DEN [ ]» Hennes man var den berömde orientalisten och hovbibliotekarien Gustaf (Peringer) Lillieblad, † 1710 och begravd i

Strängnäs. (Jfr bilaga I). Att den redan under livstiden färdighuggna stenen ej fått dödsdatum inhugget, torde ej varit ovanligt (jfr Sv K. Uppl., Bd. IV, s. 201). — Den andra mitt framför altaret (fig. 82) över lagmannen Johan von Scheffer, † 1748, och hans hustru Christina Lilliemarek, † 1770, var färdig redan 1725, men med från början slutgiltigt formulerad inskrift.

Mitt för altaret låg även enligt inv 1829 en sten med vapensköld över kungl. sekreteraren Dr Johannes Wiinbladh, f. 1615, † 1659. På södra sidan över en grav, ursprungligen tillhörig familjen Svinhufvud, men såld till landshövding Joh. Brauner, kvarlåg den gamla stenen med vapen och följ. inskrift, anförd efter inventariet: »Anno 1636. den 15 October affsombnadhe i Herranom den Edlle Wälb. Jöns Päderson Svinehufvud till Qvallesta. — Anno 1650. den 3 Aprilis affsombnadhe i Herranom den Edlle Wälb. Fru Margreta Chistersdåtter Mååneskiölddh till Qvallesta, hvilkas sjellar Gudh evinnerligen frögde» (Jfr bilaga I). Förmodligen hava dessa stenar

avlägsnats eller dolts vid någon av de stora reparationerna under 1800-talet. De flesta järnringarna på de kvarliggande gravstenarna borthöggos 1895.

På östra korväggen hänger på vardera sidan om altaret ett epitafium, fig. 83. EPITAFIER Båda epitafierna äro av trä, rikt utskurna och polykromerade, av en mindre vanlig form, en kombination av huvudbaner och epitafium. En olycklig renovering av färgerna med riklig användning av simpla bronser företogs 1895, varigenom även inskrifterna gjorts osäkra. Det på södra sidan om altaret är uppsatt till minne av »Kongehl. Maj:ts Troman och Öfwerste Leytenant Wälborne Herr Olof Winblad född i Stockholm åhr 1655 och i Herranom afsomnad på sin sätesgård Quallestad uti april Månad åhr 1744» H. 235 cm. B. 128 cm. Å det på altarets norra sida hängande epitafiet läses »Hans Kong Maj:ts Tro Man och Lagman öfwer Provincien Gottland Wälborne Herr Johan von Schefer, Född den 29 Sept. år 1687 Död på des Sätesgård Tislinge den 26 aprill, år 1748» H. 285 cm., B. 177 cm.

I inv 1829 läses »17 st. gl:a Vapen stå i Sacristian» Dessa hava försvunnit redan före C. A. Klingspors besök i kyrkan omkr. 1870, sannolikt i samband med 1858 års reparation av kyrkan (jfr s. 59). De äro emellertid förtecknade i Stiermanskas samlingen, U B., vilken förteckning fullständigt återgives här nedan. (Jfr bilaga I). BEGRAVNINGSVAPEN

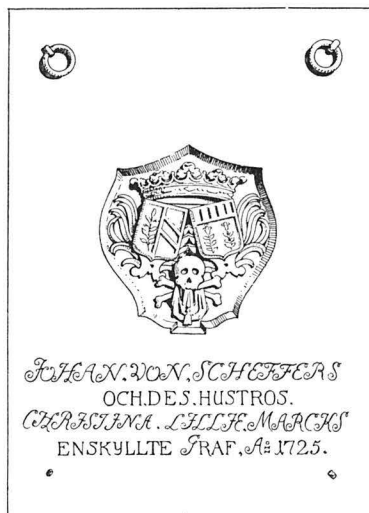

Fig. 82. Östuna. Gravsten över Lagmannen Johan von Scheffer. Delin. J. Österlund 1912.

Kalksteinerne Grabplatte des Landrichters Johan von Scheffer, 1748 gestorben. Grave-stone of the deemster Johan von Scheffer, dead 1748.

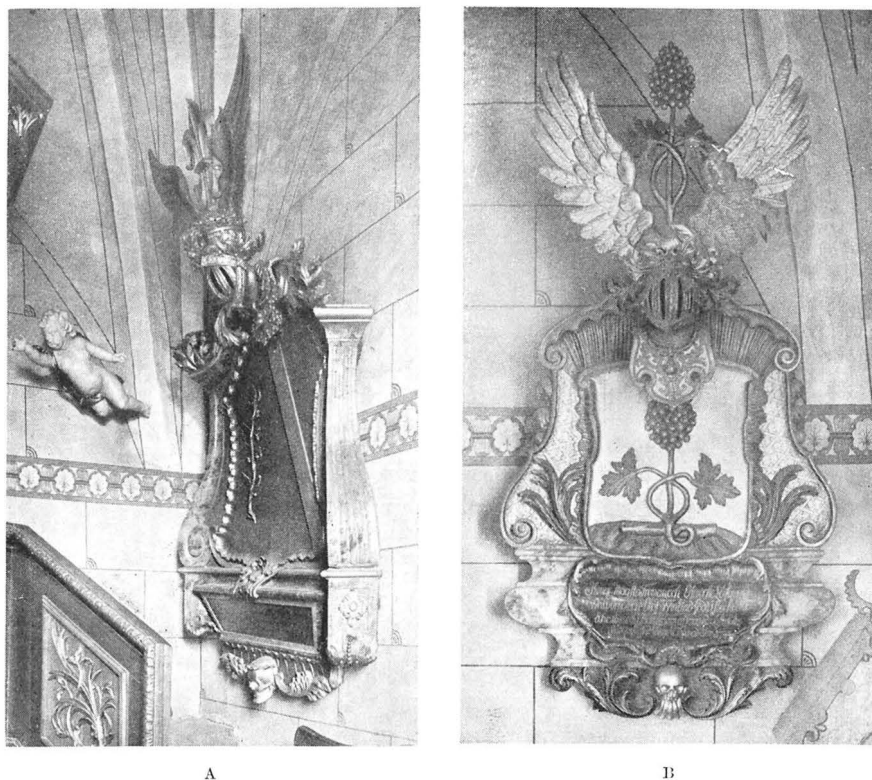

Fig. 83. Östuna. Epitafier över (A) lagmannen Johan von Scheffer, † 1748, och (B) överstelöjtnanten Olof Winblad, † 1744. Foto 1919.

Epitaphen des Landrichters Johan von Scheffer u. des Oberstleutnant Olof Winblad.
Epitaph of the deemster Johan von Scheffer and of the lieutenant-colonel Olof Winblad.

»Förteckning på de uti Östuna kyrka befintliga Adelige Sköldemärken:

På norra väggen.

1. Ett med swart swinhufvud och stjerna i blått fält. Med underskrift: Ädel och wälborne Herre Herr Jacob Svinhufvud, Herre till Qwalsta, Walluks-Säby, födder hit till werlden 1626, och nu genom den timmeliga döden hädankallad den 2 October 1683; Hwilken den 1 Jan: 1688 lägges till sitt hwilorum.
2. Det Forbusiska: med underskrift. Den Ädle och Wälborne Herr Johan Hinrich Forbus är född i Vpsala A:o 1666 den 12 Jan: Afled i Herranom 1668 den 12 Julii.
3. Samma wapn. den Ädle och Wälborne Herr Petter Forbus, är född på Riisberga A:o 1667 den 25 Martii och i Herranom derstädes afsomnad samma år den 9 November.
4. det Fårbesiska den Ädle och Wälborne Petter Fårbes är född år 1664 den 7 November, och afsomnade i Herranom år 1665 den 11 october i Danzig.
5. det Winbladska. Kongl Majest:s TroMan och Secreterare uti dess Kongl Cancellie den Ädle och Wälbördige Johan Winblad till Risberga och Skenalar, född den 15 Maji år 1615 och i Herranom sal afsomnad i Stockholm den 30(!) år 1659.

På östra gafwelen.

6. Det Fårbusiska Den Ädle och Wälborne Herr Hinrich Fårbus till Skönevald och Wäckebylund, är född till werlden 1668 den 6 Julii och afsomnade i Herranom 1679 den 6 April.

7 Samma wapn. Den Ädle och Wälborne Herr Wilhelm Fårbus född 1672 den 7 November, död 1677 den 11 October.

På södra wäggen.

8. det Svinhufvudska. Hans Kongl Majests Wår Allernådigste Konungs Troman och Öfwerste öfwer Vesterbotns regemente till fot den Ädle och Wälborne Herren Herr Biörn Jönsson Svinhufvud, Herre till Qwalstad, Sjöberg och Morby är född på sin fädernes gård qwalstad, den 21 aug 1608, och i Herranom afsomnad den 13 aug 1672.

På Högra sidan om detta äro Fädernes wapn: näml Fäderne N:o 1. Svinhufvud. Dito N:o 2. Främmande hy. Dito N:o 3. Asbode Slächt. Dito N:o 4. Biörnram. Dito N:o 5. Kjöörning. Dito N:r 6. Natt och Dag. Dito N:o 7 Hjorten. Dito N:o 8. Färla.

På vänstra sidan möderne. Möderne N:o 1. Måneschöld. Dito N:o 2. Liljesparre. Dito N:o 3. Örneflycht. Dito N:o 4. Svinhufvud. Dito N:o 5. Bååt. Dito N:o 6. Örneflycht. Dito N:o 7 Krumme. Dito N:o 8. Sparre.

9. Tollarnas wapn. Herr Christian Georg Toll är född hit till werlden 1683 den 21 Aug. och afsomnad 1684 den 19 Maji.»

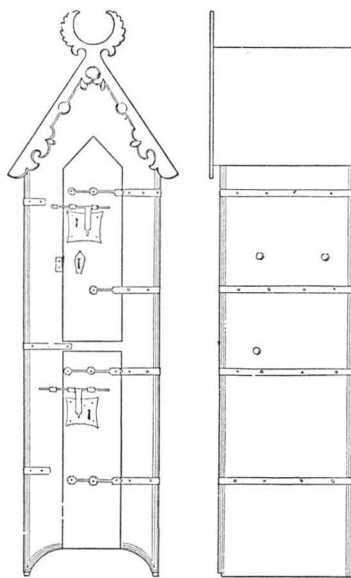

Fig. 84. Östuna. Sakramentskåp av ek. Delin. J. Österlund.

Mittelalterlicher Schrank.
Medieval screen.

Gustav III:s tal 1771 och 1772 samt Karl XIII:s tal 1810 inom samtidiga, KUNGATAL. enkla ramar, krönta och förgyllda, förvaras i sakristian.

Ett medeltida sakramentskåp av ek (fig. 84), likt Laggaskåpet (fig. 47), ehuru SAKRAMENT SKÅP med enklare järnbeslag, står i koret, dit det flyttades vid biskopsvisitationen 1917, förr i sakristian. Det innehåller fyra rum avdelade med hyllor. Huruvida vindskidorna äro ursprungliga kan ej med säkerhet avgöras. Övermålat 1895, taket svart. H. 212 cm. B. 54 cm.

Länstolar, ett par, skulpterade (fig. 85), övermalade 1895, ursprungligen rödbruna utan ådring. Tillhöra sakristians möblering. 1600-talets slut eller 1700-talets början. H. 122 cm. STOLAR

Gustaviansk stol (fig. 86) med ursprunglig läderklädsel, söndrig, övermålad 1895, förut ljus blågrön. Står på orgelläktaren. Slutet av 1700-talet. H. 94 cm.

Gustav V:s bibel i helt brunt skinnband med blindpressning, folio, P A. Norstedt & Söner 1917 Tryckt dedikation. »Vid firandet av 400-årsminnet av Luthers reformation överlämnades denna Bibel såsom gåva till Östuna församlings kyrka av kyrkvärden Baron Johan W Stjernstedt å Tislinge och hans maka Friherrinnan Elsa Stjernstedt, f. Almgren. Matth. 4: 4 o. Sv Psb. 68: 4 v 124: 4 v.» BIBEL

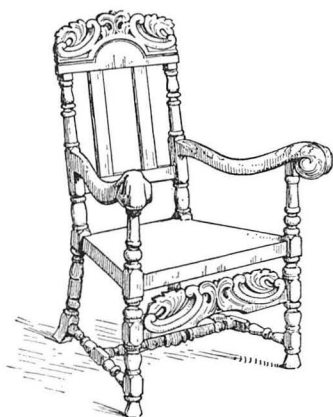

Fig. 85. Östuna. Länstol i sakristian fr.
omkr. 1700. Delin. J. Österlund 1912.
Lehnsessel. Um 1700.
Arm-chair. Abt. 1700.

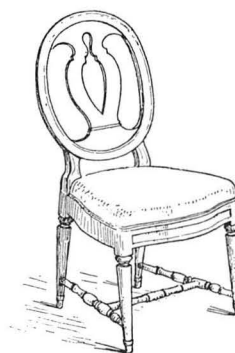

Fig. 86. Östuna. Stöl från slutet av
1700-talet. Delin. J. Österlund 1912.
Sessel. Ende 18. Jht.
Chair. End of the 18:th century.

KLOCKOR

Tre klockor av olika storlek hänga i klockstapeln. Storklockan är slät, utan inskrifter och ornering. Sannolikt härstammar den från medeltiden. H. omkr. 120 cm. D. 109 cm. — Den mindre klockan är försedd med ett flertal inskrifter, varibland. GUTEN ÅR 1748 MED ÖSTUNA KYRKAS OCH FÖRSAMLINGS OMKOSTNAD AV GERH. MEYER I STOCHOLM. Vid sammanskottet till denna klocka bidrogo församlingsborna utom med penningar även med metall i form av grytor, stakar

Fig. 87 Östuna. Liten klocka i stapeln.
Dat. 1639. Foto 1917

Kleine Glocke, 1639 gegossen.
Small bell, cast in 1639.

m. m. Ännu 1760 var dock klockgjutarens fördran 450 dr. H. omkr. 85 cm. D. 92 cm. — Den minsta klockan på särskild ställning i sydvästra hörnet (fig. 87) har upptill tvenne bårder, mellan vilka läses GLORIA IN EXCELSIS DEO ANNO 1639 (möjl. 1659). Den är skänkt 1744 av överstelöjtnant Olof Wijnblad på Qvalstad. H. 32 cm. D. 34,5 cm.

SAMMANFATTNING AV ÖSTUNA KYRKAS KONSTHISTORIA

I. Före den nuvarande kyrkan kan hava funnits en äldre, belägen troligen på samma ställe.

II. En gråstenskyrka av rektangulär plan med sakristia och tegelvalv (stjärnvalv i koret), rundbågig sydportal, två rundbågiga fönster på sydfasaden och ett spetsbågigt på östra gaveln (fig. 88, A). Orappade ytterväggar. 1300-talet eller 1400-talets första hälft. Ett mindre krucifix och en oornerad dopfunt tillhöra detta eller föreg. skede.

III. Vapenhus med rundbågig portal inom spetsbågig nisch tillbygges på södra sidan (fig. 88, B). Välvda stigluckor av tegel (möjl. skede II). Nya inventarier: triumfkrucifix, Mariaskåp och S. Olovskåp. 1400-talets senare hälft.

IV. Donerade inventarier: kalk; ljuskronor och stakar; textil skrud, varibland ett antependium (f. d. turkisk bönematta); 1600-talets mitt till omkr. 1730. Predikstol 1718.

V. Ny inredning: slutna bänkar 1748 o. 1774; läktare 1766; orgel 1769. Ny inklädd klockstapel 1744.

VI. Förändringar på byggnaden: utvidgning av fönster 1814; nya fönster på norra sidan 1858; ytterväggarna rapps 1858. Kyrkogården utvidgas åt norr och norra stigluckan rives 1878—79.

VII. Restaurering 1895, varvid väggar och valv dekorerades, ny träinredning (altaranordning, öppna bänkar, läktare och nummertavlor) utfördes, och vissa äldre inventarier renoverades. Taken nyspånades 1910. Äldre textilier konserverades av fören. Pietas 1913 och 1917 Triumfkrucifixet och dörrfragment till helgonskåp tillvaratogs 1917

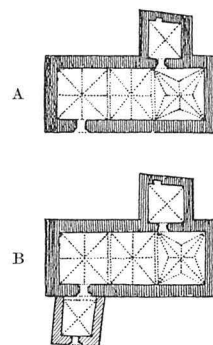

Fig. 88. Östuna kyrkas planutveckling.

Entwicklung des
Kirchenplans.
Development of the
plan of the church.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirche hat dieselbe einfache Planform mit ursprünglicher Sakristei an der Nordseite und angebauter Vorhalle an der Südseite, wie die Mutterkirche in Lagga, wurde aber gleich von Anfang an mit Ziegelgewölben versehen. Diese ruhen unmittelbar auf den aus Granit (Feldstein) in einigermaßen regelmässiger Schicht aufgeführten Wänden. Das Chorgewölbe ist ein Sternengewölbe, die beiden übrigen sind 8-geteilt (vgl. Abb. 60). Eine genauere Datierung dieses homogenen Gebäudes, als aus d. 14. Jahrh. oder aus d. ersten Hälfte des 15. Jahrh., wird erst möglich sein, wenn die Chronologie der Gewölbformen in diesen Gegenden festgesetzt ist. Im Jahre 1303 inspizierte der Bischof in »Östunir«, so dass hier vielleicht schon vor der gegenwärtigen eine ältere Kirche vorhanden war. Das mittelalterliche Aussehen der Kirche mit den unverputzten Aussenwänden geht aus Abb. 61 hervor, welche die zwei rundbogigen Fenster auf der Südseite und das spitzbogige an dem östlichen Giebel im ursprünglichen Zustande zeigt. Die Vorhalle wurde wahrscheinlicherweise während der späteren

Hälfte des 15. Jahrh. hinzugebaut. Kalkmalereien hat man in der Kirche nicht entdeckt. An mittelalterlichen Inventarien sind zu verzeichnen ein kleines Kruzifix aus der Zeit um 1300 (Abb. 65), ein Marienbild mit einem Schreinfragment (Abb. 66 und 67) nebst einer Türe zu einem St. Olovschrein (Abb. 68—70). Die Malereien auf dem letzteren, wahrscheinlich schwedische Arbeit nach norddeutschen Vorbildern, sind beachtenswert. Abb. 69 zeigt, wie jämtländische Räuber dem König Olov ihre Dienste anbieten, während Abb. 70 den Tod des Königs in der Schlacht bei Stiklastad (1030) darstellt. (Vgl. Snorre Sturlassons Kungasagor, Sagan om Olov). Während neuerer Zeit sind u. A. einige schöne Textilgegenstände hinzugekommen, vor allem ein Antependium, vor 1731 geschenkt, ursprünglich ein türkischer Gebetsteppich aus der Zeit um 1700 (Abb. 77). Der Kirchhof, welcher 1878—1879 nach Norden zu erweitert wurde, hatte gewölbte mittelalterliche Pforten aus Ziegel, von denen die südliche noch besteht (Abb. 55). Der Glockenturm wurde 1744 neu gebaut (Abb. 52 und 58). Die Grossglocke, wahrscheinlich aus dem Mittelalter stammend, ist nicht verziert. Eine kleinere Glocke (Abb. 87) hat eine gegossene Inschrift mit der Jahreszahl 1639.

SUMMARY

Östuna church has the same simple plan — with the original sacristy on the north side and with a vestibule added on the south — as the mother church of Lagga, but was from the very first, provided with a brick vaulting. The vaulting springs direct from the walls which are of rubble-stone and built in fairly regular bonds. The roof of the choir is a lierne vault; the two other vaults have octagonal panels (cfr. Figs. 60 and 62). It is not possible to fix with greater accuracy the date of this homogenous erection than the 14:th century, or the first half of the 15:th, before the chronology of vault formations has been more definitely decided. In 1303, the Bishop visited the congregation of »Östunir». It is possible therefore that an earlier building stood here at that time. The mediæval appearance of the church, with its naked exterior walls, is seen by Fig. 61. It shows the two semicircular windows on the southern side and a gothic window at the east end, all in their original state. The vestibule was added probably during the latter half of the 15:th century. No mural paintings have been discovered in the church. Among the mediæval relics may be mentioned a little crucifix from the 14:th century (Fig. 65), a rood cross from the 15:th century (Fig. 64), a figure of the Blessed Virgin with a fragment of a screen (Figs. 66, 67), and one of the doors of a St. Olof's screen (Figs. 68, 69, 70). The paintings on the latter probably Swedish work from a North German model, are worthy of attention. Fig. 69 shows how Jämtland¹ robbers offer the King and Saint their services, and Fig. 70 represents the King's death at the Battle of Stiklastad (A. D. 1030). (Cfr. Snorre Sturlason's Kings Saga: The Saint Olof's Saga). At a later period the church became the possessor of, *inter alia*, some beautiful textiles, one of the chief of which is an antependium, given to the church before 1731; it has originally been a Turkish prayer-rug (Fig. 77). The churchyard, which was extended to the north 1878—79, possessed mediæval vaulted gate-ways of brick, of which the south one is still in existence (Fig. 55). The belfrey was rebuilt in 1744 (Figs. 53 and 58). The big bell is unadorned; it probably dates from the Middle Ages. A smaller bell (Fig. 87) has a cast inscription, with the date 1639.

¹ Jämtland is a province in North-Sweden.

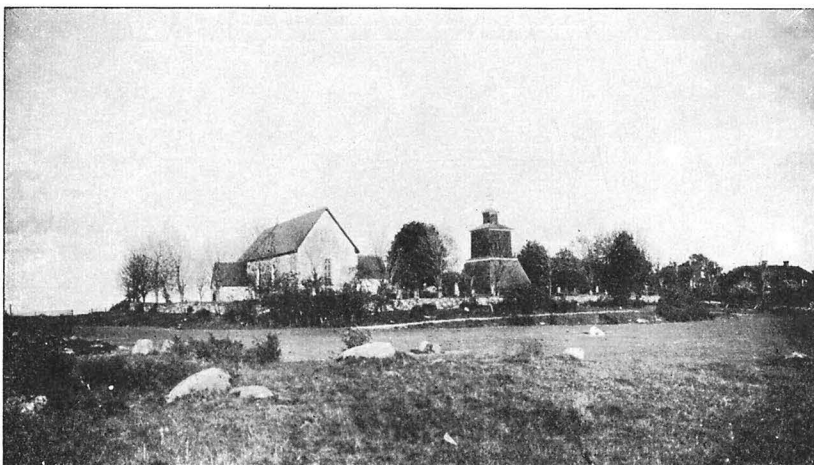

Fig. 89. Husby-Långhundra kyrka från nordväst. Foto 1918.

Die Kirche von Nordwesten. — The church from the north-west.

HUSBY-LÅNGHUNDRA KYRKA

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, LÅNGHUNDRA HÄRAD

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT

ANNEX TILL VIDBO

TRYCKTA KÄLLOR. ÅFRITNINGAR I, pl. 50, 72. OLOF GRAU, avritning, ext., jfr Lagga s. 3, tryckta källor. C. A. KLINGSPOR i U. F. T. IV, s. 31—34, nämner alla viktigare inventarier jämte gravminnena. SVERIGE IV, s. 649, historik.

HANDSKRIVNA KÄLLOR OCH AVBILDNINGSSAMLINGAR. K. B.: PERINGSKIÖLD, Mon. III, konceptblad, om målningar och inskrifter; TILAS, s. 483—488, förtecknar gravminnen och klockor, meddelar inskrifter i vapenhuset. IHRFORS innehåller, utom text, ext. fr. N och S samt plan. A. T. A.: 3 foto och 2 teckningar av målningar; foto av klocka och teckning av dess inskrift; foto av altarskåp och helgonskåp; inv. 1829. B. St.: tillbyggnadsprojekt, laverad tuschritn., u. å. (1700-talets slut) plan och fasad; restaureringsförslag, inl. 1879 (sektion mot Ö, gavelfasad och plan). U. B.: NORDIN 39: 5, p. 22, uppbörd 1531 (utom penningar två klockor).

KYRKANS ARKIVALIER. I Landsarkivet, Uppsala: K. I: 1, prot. 1736—1822; L. I: 1, räkensk. 1678—1729, inv. 1664, 16 -, 1683—1709; L. I: 2, räkensk. 1730—1763; L. I: 3, räkensk. 1763—1801; N, inv. 1752, 1787 och 1789. I kyrkan: K. I: 2 och 3, prot. 1822—1850; L. I: 9, specialräkensk. 1801 1864; L. I: 10, specialräkensk. 1865—1906 (senare böcker i pastorsexpeditionen); tillbyggnadsprojekt, laverad tuschritn., u. å., fasad mot S.

KYRKOGÅRD OCH KLOCKSTAPEL

I trakten av Husby-Långhundra kyrka har den forna farleden (jfr s. 4, not 1) genom häradet grenat sig. Kyrkan är belägen mitt för mynnigen av en dalgång, som mot söder leder till Vidbo, på en åsartad mindre terrängförhöjning, BELÄGEN-
HET

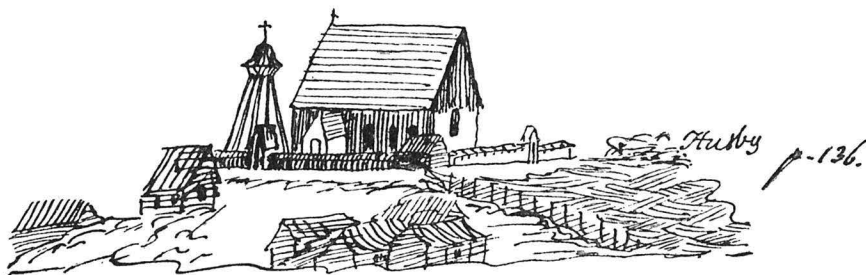

Fig. 90. Husby-Långhundra kyrka med kyrkogård och klockstapel fr. SO år 1748.
Delin. O. Grau.

Die Kirche von Südosten. Handzeichn. aus d. J. 1748. — The church from the south-east.
Pencil drawing (1748).

MEDELTIDA
KYRKO-
GÅRDSMUR

över vilken stora landsvägen går fram, skiljande kyrkans område från den söder därom belägna byn. Kyrkogården (fig. 91) sluttar åt norr och väster. På västra sidan så starkt, att marken innanför muren genom utfyllnad ligger i nära jämnhöjd med dennas krön, under det att på utsidan muren reser sig fri till omkr. 180 cm. höjd (se fig. 89). Mellan ingången på södra sidan och sydöstra hörnet är muren omlagd som kallmur, eljest omgives kyrkogården på alla sidor av sin gamla, medeltida gråstensmur, lagd i bruk. Över denna lågo fordom spånade »trähuvar», troligen sadeltak (jfr fig. 90), om vilkas underhåll kyrkböckerna lämna uppgift. Sålunda tjärades bogårdstaket från kyrkboden åt södra porten 1688. Muren indelades 1739, så att varje gård erhöi ett visst stycke av taket att under-

hålla. Den övriga delen av muren spånades 1752, och i sockenstämma 1788 »voro alla derom ense, att bogårdsmurstaket skulle repareras, emedan muren som med kalkbruk är murad och på sina ställen lagd med tegel, skulle i annor händelse snart förfalla, socknen till en dryg kostnad» (jfr s. 4). 1812 försålde den förfallna huven över bogårdsmuren.

Ingången på södra sidan stänges av smidda järngrindar, signerade EWB 1813, mellan enkla stenstolpar. Omkr. 1870 revos ett par murade, plåttäckta tegelpelare, uppförda 1814 och lika de ännu befintliga i Vidbo (Sv. K. Uppl., Bd IV, fig. 382). Dessförinnan funnos medeltida, välvda stigluckor med spåntak, en på den nuvarande ingångens plats

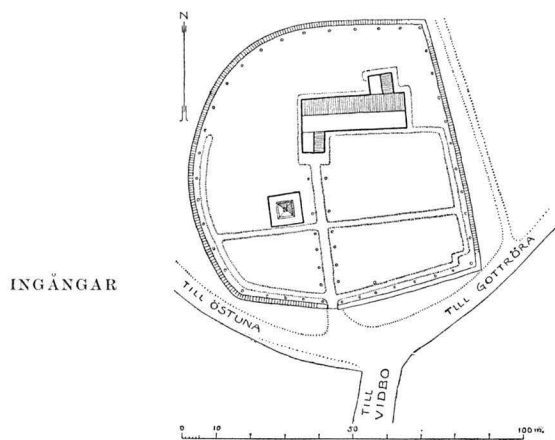

Fig. 91. Husby-Långhundra. Situationsplan. Delin. A. Billow.

Lageplan. — Plan of location of church.

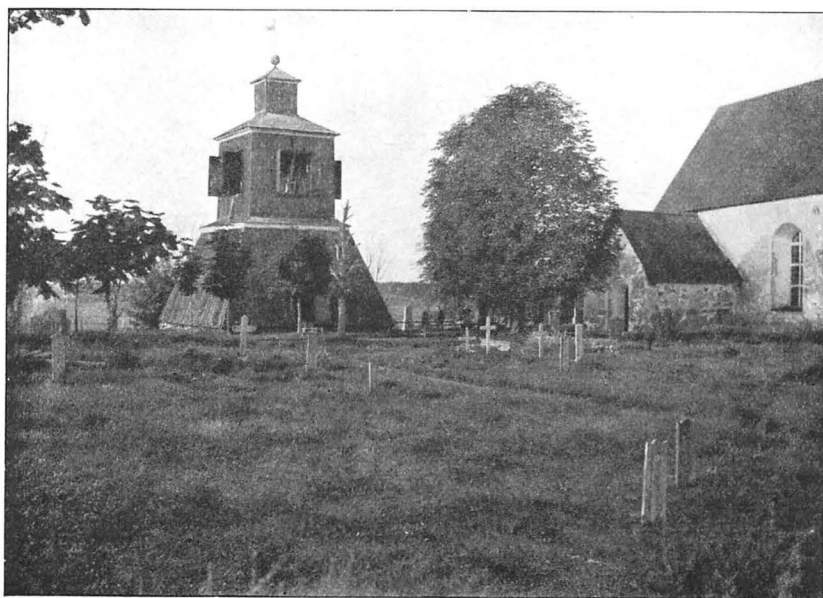

Fig. 92. Husby-Långhundra. Klockstapeln och vapenhuset från SO. Foto 1912.

Glockenturm (1798) u. Vorhalle von Südosten. — The belfrey (1798).

och en på östra sidan i närheten av sakristian. En föreställning om deras utseende lämnar fig. 90.

Kyrkogården är planterad med en rad almar och askar längs muren och en ingångsallé av kastanjträd. 1787 beslöts, att nästkommande höst lövträd skulle planteras och att av vart mantal skulle anskaffas ett; utplanterandet skulle besörjas av hovauditören Kösters trädgårdsmästare. 1846—47 utplanterades nio träd.

På västra sidan om allén står en medeltida dopfuntsfot (jfr s. 100) på en större kalkstenshäll med en numera murken ekstubbe ovanpå, vilken sedan 1827 burit en kvadratisk timstensplatta av sandsten (25×25 cm), nu defekt och förvarad i sakristian.

Ett tiotal gravvårdar av sten från 1800-talets förra hälft och mitt i empirens enkla former jämte trävårdar från 1900-talets början av tydlig ortskaraktär utgöra mera anmärkningsvärda gravminnen (fig 92 och 95).

En bom vid kyrkan, troligen liksom vid Östuna kyrka (jfr s. 51) avsedd att stänga landsvägen för resande under gudstjänsttid, omtalas i räkenskaperna 1730 och 1769. Sistnämnda år blev den tjärad. Den torde upphört att vara i bruk vid

PLANTE-
RINGAR

TIMSTEN

GRAVVÅR-
DAR

LANDSVÄGS-
BOM

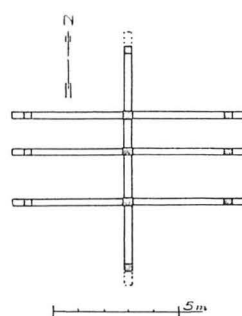

Fig. 93. Husby-Långhundra. Stapels plan före 1798. Delin. A. Billow.

Grundriss des früheren Glockenturmes. — The plan of the earlier belfrey.

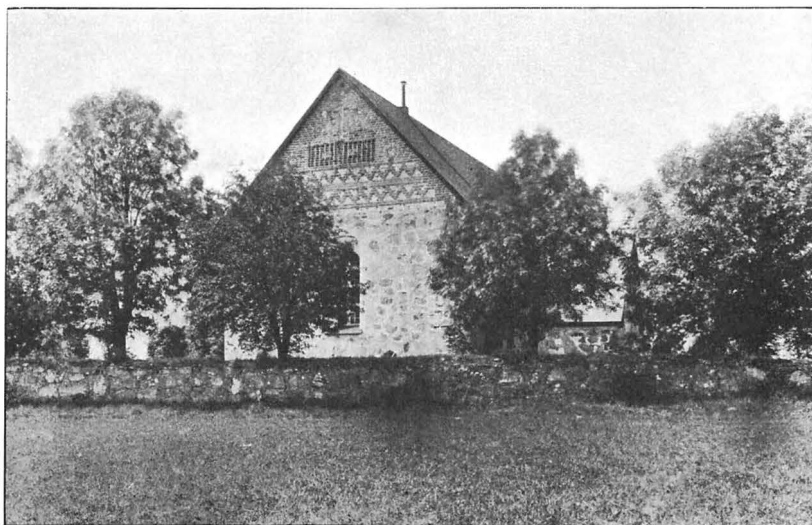

Fig. 94. Husby-Långhundra kyrka från öster. Foto 1917.

Die Kirche von Osten. — The church from the east.

århundradets slut, ty när sockenmännen i moderförsamlingen Vidbo 1797 ¹⁸/₆ besluta att slopa sin kyrkobom, sker det med den motiveringen, att vid de flesta kyrkor, där bommar varit, hade de borttagits.

KLOCKSTA-
PEL

Klockstapeln står på kyrkogården strax söder om vapenhuset. Den är inklädd med bräder, rödmålad och har spånade takfall (fig. 92). Flöjeln bär året 1798, byggnadsåret för det fyrkantiga, tornartade brädskalet, innanför vilket den gamla klockbocken till den forna, öppna stapeln kvarstår (fig. 90). Dennas utseende i plan framgår av fig. 93. Hjärtstockarna ha överst i klockrummet kvar sin skyddande brädbeklädnad, och alla strävor äro på undersidan rödmålade — på övriga sidor ha de varit brädfodrade. På sockenstämman 1797, då frågan om stapelns inbrädande dryftades, framlades även allvarliga förslag om att bygga ett stentorn vid västra kyrkogaveln eller ett dylikt över södra stigluckan, men kostnaderna avskräckte. Även ifrågasattes att flytta stapeln, då man befarade, att den genom inbrädningen skulle borttaga »kyrkans vackra utsigt och belägenhet»

Klockorna omtalas på s. 118.

BOD

Genom inbrädning av stapeln vanns nödigt rum för materialier, varför den gamla boden, vilken var förfallen, bortauktionerades 1801. 1697 finnes en utgiftspost för spån till »kyrkieboden» Den torde ha stått i kyrkogårdens SÖ hörn (jfr fig. 90). 1696 betalas för två dörrar en till »Bähruset» och en till »Beenhuset». Under 1700-talet nämnes endast bårhuset, som troligen är identiskt med boden. Om benhuset saknas vidare upplysningar.

KYRKOBYGGNADEN

Kyrkan är till planen rektangulär med sakristia på norra och vapenhus på södra sidan. Materialet är gråsten till alla väggar och tegel till rösten, fönster- och dörr-omfattningar samt valv och väggpelare. Ingen del av byggnaden har särskild sockel, men på flera ställen ligga stenar av den bredare grundmuren i dagen. Något väster om nord- och sydfasadernas mitt befinner sig en lodrät skarv. Väster om denna skarv ligga stenarna i tämligen regelbundna skift (H omkr. 40 cm.) och öster om densamma mera oregelbundet (fig. 94). Östra gavelröset, av oputsat tegel i munkförband, är rikt ornerat (fig. 94). Mot vitputsad botten avteckna sig tvenne horisontala sicksackband, och därovan är ett rektangulärt fält med snedställda stenar, varpå står ett kors, och på ömse sidor finnes en liten rund nisch. Västra gavelns röste är ovan den lilla ljusgluggen av putsat tegel i renässansförband (fig. 95). Ankarslutarna, formade till initialerna AE (= Anders Ehrenström¹) och ANO 1751, hänsyfta på den detta år företagna ombyggnaden av röset. De övre gråstensskiften blevo samtidigt nylagda av »dugelig kantig sten», som sockenborna brutit och framfört. För närvarande täckas murarna utvändigt utom på tegeldelen av sakristians och kyrkans östra röste av en bristfällig rappning, under vilken iakttages en slätare putsbeklädnad, tunt pålagd, ej nående helt över stenarna och svagt rödfärgad med kraftigare band i samma färg längs hörn och takfall — tydligt på vapenhuset och västra gaveln. 1746—47 företogs rappning av alla väggar. Tidigare hade de blivit rappade av en murmästare från Uppsala 1683. Rödfärgning förekom 1751 och efter en företagen fogstrykning vid reparation av kyrkan 1815. Den muryta, som vetter mot vapenhusvinden, har brett utstrukna fogar, men är ej rappad, varav framgår, att kyrkan i dess helhet haft denna murbehandling under medeltiden, åtminstone före vapenhusets tillkomst.

Vid en reparation av kyrkan 1815 fingo fönsterna sitt nuvarande utseende, lika stora och rundbågiga, med rutor dragna i bly och ramverk av trä (innanfönster anskaffades 1898). Fönstret på västra gaveln, nämnt 1698, gjordes större 1750

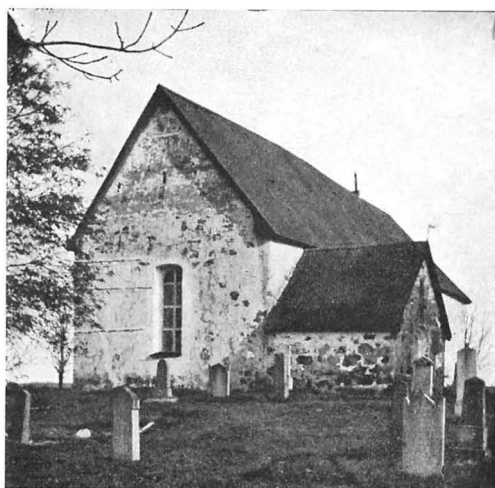

Fig. 95. Husby-Långhundra kyrka från väster.
Foto 1912.

Die Kirche von Westen. — The church from the west.

¹ ANDERS EHRENSTRÖM f. 1712, komminister i Husby-Långhundra 1743—1762, † 1788.

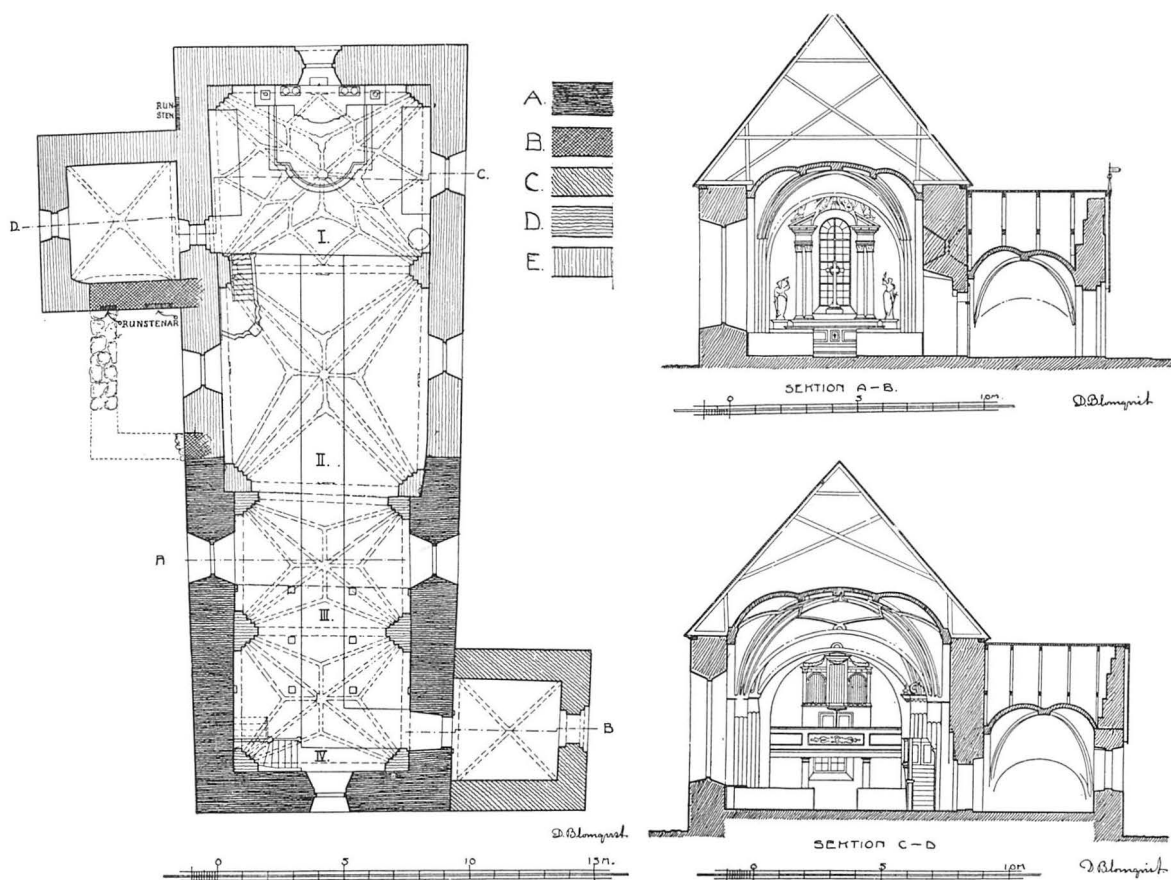

Fig. 96. Husby-Långhundra. Plan samt tvärsektioner mot öster och väster. Uppmätning av D. Blomqvist och A. Liljenquist 1912. Skala 1 : 300.

Grundriss und Schnitte gegen Osten u. Westen. — Plan and sections towards the east and the west.

och på norra sidan, dittills fönsterlös, upphöggs ett nytt fönster 1751, troligen det östligare. Ännu ett, troligen det västligare belägna, upptogs 1815. Före den stora omändringen d. å. voro fönstren gallerförsedda. Deras dimensioner under äldre tider äro väl i det närmaste riktigt återgivna på konceptteckningen till AR-RITNINGAR (fig. 98). I huvudsak torde utvidgningarna skett nedåt.

ÄLDRE
FÖNSTER

På södra fasaden väster om den ovannämnda skarven finnas lämningar av trenne rundbågiga fönster, vilka blivit igenmurade då vapenhuset uppfördes och valven slogos, varvid nytt fönster, på det nuvarandes plats, upptogs mitt emellan väggpelarna i tredje travéen från öster. Det västligaste av de äldre fönstren är helt av gråsten med yttre smygen igensatt med gråsten. Det är beläget snett ovanför och öster om portalen och är inåt bevarat i ursprungligt skick, ehuru

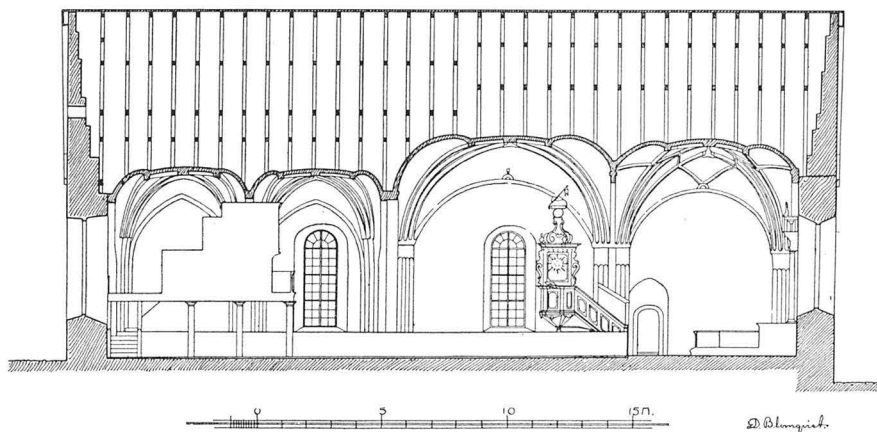

Fig. 97 Husby-Långhundra. Längdsektion mot norr. Uppmätning av D. Blomqvist och A. Liljenquist 1912. Skala 1:300.

Längsschnitt gegen Norden. — Section towards the north.

omputsat (fig. 121). De övriga två hava tegelomfattningar och hava blivit igenmurade med samma material och sedermera helt överputsade. Vid en undersökning 1917 konstaterades, genom avlägsnande av putsen, dessa fönsters konturlinjer, så långt de äro oskadade av det nuvarande, 1815 förstörade fönstret, och en tillförlitlig rekonstruktion av ett tidigare utseende på södra fasadens västra del har därigenom blivit möjlig (fig 99). Det bäst bevarade fönstrets båge (halvstens båge, tegelmått $2 \times 15 \times 9$ cm.) har lyst röd intill 12 cm. från innerlinjen, varest ett skarpt avgränsat putslager vidtager, vilket sammanhänger med gråstenarnas fogstrykning. Skillnaden i storlek och material mellan det västliga och de andra båda fönsterna kan förklaras genom antagandet, att redan under tidig medeltid, trol. 1200-talet, en utvidgning, huvudsakligen nedåt, och omklädning med tegel av de båda för upplysningen av långhusets inre viktigaste fönsterna blivit företagen. Dessförinnan torde alla tre fönsterna hava varit lika små och försedda med gråstenssmygar. Uteslutet är dock ej, att kyrkan från början haft de båda större fönsterna. Under den senare förutsättningen måste dateringen av byggnaden föras avsevärt längre fram i tiden än under den förra.

Ingångsportalen på södra sidan har tryckt rundbåge och saknar språng utåt. Huruvida den är bevarad i ursprungligt skick kan ej avgöras. Själva portöppningens poster och båge synas vara av tegel, men väggar och välvning i den vidare dörmischen inåt torde, att döma av oregelbundenheterna i det täckande putslagret, bestå av gråsten. Sannolikast är, att vid de två långhusfönsternas omdaning även portalen ändrats och därvid erhållit sin yttre tegelskoning. Någon visshet härom kan emellertid icke vinnas. Jfr den icke ursprungliga sydportalen

PORTAL

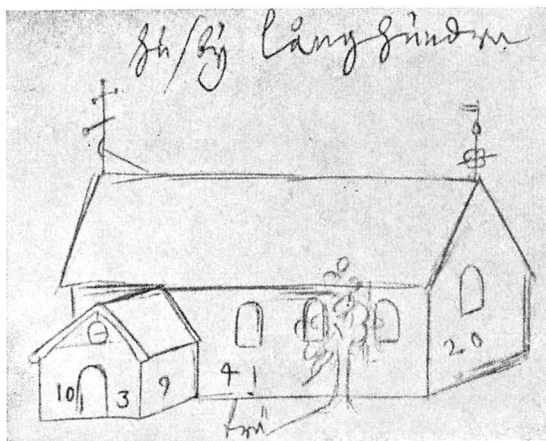

Fig. 98. Husby-Långhundra kyrka från SO. Konzeptteckning till AFKITNINGAR (1684).

Die Kirche von Südosten. Handzeichnung aus d. J. 1684.
The church from the south-east. Pencil drawing (1684).

i Odensala kyrka (Sv K. Uppl., Bd. IV, s. 60—62), vilken dock på grund av den rika profileringen låter sig säkert dateras. Den forna dörrens utseende kan icke bestämmas. Den dörr, som fanns före restaureringen 1881, då de nuvarande glasdörrarna uppsattes, var gjord 1769, lik vapenhusdörren, och är nu magasinerad i stapeln. Som tröskelplan låg före 1881(?) en runsten, nu inmurad i sakristians yttervägg (se s. 109).

GOLV

I koret och under bänkarna inlades trägolv 1881. Stora gången upptages av åtta stora gravstenar och är för övrigt belagd med plansten. 1769 inlades 1000 golvtegel i kyrkan (före 1881 låg tegel under bänkarna) och 1795 verkställdes ett tidigare beslut om att belägga koret och gången med huggen sten. Vapenhusgolvet består av plansten (efter 1881), och i sakristian är trägolv inlagt år 1800.

SKARV PÅ
LÅNGHUSET

Från vinden är den ovan omtalade skarven på långhusmurarna lätt skönjbar. Något längre västerut, 1,5 m., äro innerhörn mellan långhusmurarna och en raserad tvärvägg bevarade ovan tredje valvets (fr Ö räknat) båda östra svicklar. Förenas de båda hörnen på planen genom en linje — det inre väggplanet mot väster av en riven östmur — kommer denna att sammanfalla med de båda gördelbågarnas beröringslinje. Sålunda är den västra gördelbågens läge sådant, att den kunnat ligga an direkt mot den rivna muren, under det att den östra av de båda gördelbågarna givetvis ej har kunnat existera samtidigt med väggen. Granskar man väggpelarna, mellan vilka den västra gördelbågen spänner, företer ytan mot öster de oregelbundenheter, som betingats av att den varit byggd mot en gråstensmur. Denna mur har säkerligen haft en triumfbågsöppning mot ett kor, vars grundmurar äro att söka innanför murarna i kyrkans östra del (jfr planut-

vecklingen fig. 136). På de delar av murarnas insidor, som synas ovan valven i kyrkan väster om skarven (på västgaveln upp till sidomurarnas höjd), är murytan helt täckt av ett vitt putslager, som blivit nödortfittigt avjämnat med ett mindre verktyg och ej sedermera avfärgats eller blivit målat. Putslagret är upptill rätlinjigt begränsat strax under de gamla takbjälkarnas underkant. Av dessa bjälkar återstår en närmast västgaveln, troligen i ursprungligt läge, vilken ej behövt avsågas för att giva plats åt det senare inslagna valvet, samt dessutom stumparna av trenne andra på södra sidan, hophängande med funktionslösa rester av äldre takstolar. Varken den helt bevarade bjälken (i genomskärning 11×11 cm., jfr fig. 100) eller de tre stumparna visa märken efter spikar på undersidan, vilket synes utesluta möjligheten av att ett platt trätak varit fäst på undersidan (möjligen kunna bräderna legat ovanpå el. haft fäste blott i vissa bjälkar). Helt öppen takkonstruktion utan innerpanel kan tänkas, men låter sig icke gott förena med putsbetäckningens tvära avslutning några centimeter under bjälkarnas underkant (dessa ligga inbakade i muren med endast översidan fri, inre remstycken saknas).

De två västra valven äro stjärnvalv av halvtens tjocklek med enkla ribbor av halvtens bredd vilande på femsprångiga väggpelare. Gördelbågarna samt sköldbågen mot väster i det västliga och mot söder i det östliga valvet äro rundbågiga; de övriga sköldbågarna äro spetsbågiga. I dessa båda valv hava funnits medeltida kalkmålningar. Målningarna behandlas i ett särskilt kapitel (s. 90—94). »Korvalvet» är ett rikt förgrenat stjärnvalv, och det nästa ett enklare stjärnvalv likt de två västligare. Bägge valven äro av halvtens tjocklek och hava ribbor av halvtens bredd, enkelt profilerade genom hörnens avfasning. Vid viktigare knutpunkter hava de helstens bredd och i korvalvet förmedlas stödet mot sköldbågarnas hjässpunkter av småbågar, vilka utan funktion återvända i valv II, på norra sidan med en uppstående knopp, möjligen avsedd att föreställa ett människohuvud (i Enköpings stadskyrka m. fl. förekomma dylika). Väggpelarna äro fyr- eller femsprångiga och vid valvanfängen släta. 1750 blev kyrkan invändigt vitlimmad, vad beträffar de två västliga travéerna för första gången. TILAS antecknar från sitt besök 1758 el. 59 en medeltida inskrift i vapenhuset jämte en ny av 1750 (se s. 89), varav måste slutas, att även vapenhuset blivit vitlimmat d. å. med utsparande av den medeltida inskriften.

Kyrkans alla tak, förut spåntäckta, blevo 1915 belagda med skiffer. För den skull förstärktes takstolarna väsentligt genom hjälpkonstruktioner av grov plank. Över västra delen av kyrkan hava före valvens inslagning funnits takstolar lika den ännu bevarade längst i väster (fig. 100). Efter valvslagning byggdes de

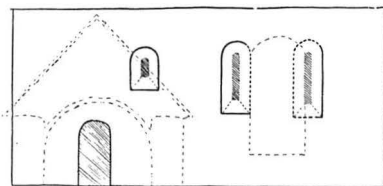

Fig. 99. Husby-Långhundra. Rekonstruktion av S-fasaden. Delin. A. Billow 1917

Früheres Aussehen der Sydfasade des Langhauses. — The earlier south front of the nave (reconstructed).

TAKKON-
STRUKTIO-
NEN FÖRE
TEGEL-
VALVEN

VALV

TAK

DEN ÄLDSTA
KYRKANS
UTSEENDE O.
DATERING

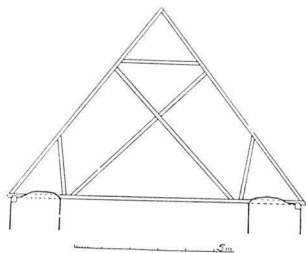

Fig. 100. Husby-Långhundra. Ursprunglig takstol vid västra gaveln. Delin. A. Billow 1917

Älterer Dachstuhl am westlichen Giebel. — Old roof-truss at the west-gable.

nuvarande, vilkas konstruktion framgår av sektionen mot öster (fig. 96). Över östra delen av kyrkan äro de nuvarande takstolarna troligen de ursprungliga (se sektionen mot väster).

Kyrkans västra del står kvar sedan det första byggnadsskedet och har med säkerhet utgjort långhus i den äldsta kyrkan. Detta långhus hade enligt föregående beskrivning fogstrukna väggar med tre fönster på södra fasaden, troligen alla lika det ännu bevarade av gråsten strax öster om portalen (fig. 99). Innerväggarna voro vitputsade och taket var antagligen platt trätak. Till långhuset har i öster fogat sig ett kor, som rivits och ersatts av den nuvarande kyrkan öster om skarven.

Detta kor bör hava varit smalare än långhuset och försett med absid. Hela kyrkan torde anslutit sig till den vanliga romanska typen för landskyrkor utan torn, och dess uppförande kan sättas till 1100-talets slut eller 1200-talets början. Någon gång under 1200-talet, sannolikt vid dess mitt, har en förstoring av tvenne av långhusets fönster företagits, varvid tegel kommit till användning. Skulle de tegelomfattade fönsterna vara ursprungliga, kan hela anläggningens tillkomst ej infalla före 1200-talets början.

ÄLDRE
SAKRISTIA

Grundmurar av en sakristia hörande till den ursprungliga kyrkobyggnadens kor ligga delvis i dagen väster om den nuvarande sakristian, i vars västra vägg den förras östmur ingår. Denna äldre sakristia bör vara en senare tillbyggnad till det äldre koret. Stenar av dess västra murlänga finnas dels bevarade under marken, dels framstickande ur långhusmuren öster om skarven. De visa, att den västra muren inpassats just i hörnet, där kor och långhus bildat språng, och av frånvaron av förband med långhusmuren (den forna hörnkedjan är orörd) kan tryggt slutas, att sakristian ej ursprungligen sammanhängt med koret. Under markytan inom grundmurarna, vilka äro slätputsade till ett djup av 40 cm., påträffas talrika tegel- och murbruksrester, en antydning om att den forna sakristian varit välvd. Ett par lösa ribbtegel (fig. 101), bärande spår att hava varit använda, kunna här nämnas. Det ena är av samma typ, som förekommer i de båda östra travéerna. Det andra representerar en äldre typ, som kanske funnits i det äldre korets och sakristians eventuella valv

NUVARANDE
SAKRISTIA

Sakristian, som nu står, är byggd av gråsten med tegelröste, prytt av kors och tvärband, vitputsade. Västra muren, vars södra del på insidan är tegelklädd, utgöres som ovan nämnts till större delen av den äldres östmur. I utsidans mur-liv ligga inmurade runstensfragment (se s. 109). Fönstret satt från början på östra väggen, men för vinnande av mera ljus upptogs 1810 ett nytt på norra sidan, gallerförsatt, med rutor i bly och med träram, och det gamla av obekant utseende

igenmurades. Tidigare (nämnt i inv 1752) har funnits ett inmurat skåp med lås och nyckel. Ingången från koret (fig. 132) är rundbågig och ensprångig i en högre spetsbågig nisch. Den slutas av en järndörr med enkla beslag, vars bärande konstruktion utgöres av järnband löpande utmed kanten och i kors, givande stadga åt de sinsemellan sammannittade, tunna järnlamellerna (de stora nithuvudena angiva korsbandens läge). Valvet har enkla ribbor av halvtens bredd, vid krysset bredare. Mot kormuren och den gamla sakristimuren vilar valvet på sköldbågar, men är eljest lagt direkt på murarna, tydande på samtidighet med dessa. På västra sidan i valvet finnas två järntenar med hål för klädstångsringar(?). Sakristibygget nr 2 måste sättas i samband med uppförandet av kyrkans förlängning österut. Sakristians östra mur synes ej äga förband med kyrkans mur och även valvets sköldbåge mot denna antyder ju ett löst samband, men det oaktat, i anseende till de betydligt förenklade byggnadsmetoder, som karaktärisera slutet av medeltiden, varom här är fråga, torde dock både planerande och uppförande av sakristian ha skett i sammanhang med den övriga tillbyggnaden.

Den äldre sakristian kan hava uppförts redan under 1300-talet. Senare än till 1400-talets förra hälft finnas inga skäl att datera densamma. Eftersom målningar i det tillbyggda, östra partiet av kyrkan aldrig utförts, men då sådana från tiden efter 1469 finnas i de båda äldre långhustravéerna kan den stora utvidgningen åt öster ej ha ägt rum före detta år utan sannolikt först omkring år 1500, till vilken tidpunkt sålunda även tillkomsten av den yngre sakristian måste föras.

Vapenhuset är uppfört av gråsten framför södra portalen med västra muren i flykt med kyrkans västra gavelmur. Gråstensskiften äro jämna. Röstets övre del är af tegel med en rund nisch, på renritningen i *AFRITNINGAR*, försedd med ett femarmat kors(?), vilket, om det ej är ett godtyckligt tillägg av ritaren, bör ha varit målat. Ett liknande förekommer även på vapenhuset i Närtuna på renritningen i *AFRITNINGAR*. Portalen är rundbågig och utåt tväsprångig. Valvet är av halvtens tjocklek och har ribbor av halvtens bredd samt vilar direkt på murarna, utom mot kyrkmuren, där en sköldbåge är spänd. Medeltida kalkmålningar ha observerats under putsen. Peringskiöld meddelar (*Monumenta III*), sedan han nämnt målningarna i kyrkans två västra valv »Uthi vapenhuset fins denna munkeskrift», varpå inskriften följer, vilken här dock återges efter *TILAS*, vilken även observerat densamma och tyckes ha läst den noggrannare »completum est hoc opus an[n]o D[omi]ni M:o C D LX 2:o per curatu[m] D[omi]n[u]m Benedicu[m] Magni et Tutores nicolaum i[n] meraesta et mathia[m] i[n] Tybelle» (detta verk fullbordades under Herrans år 1462 genom kyrkoherden Herr Bengt Magnusson och kyrkovärdarna Nils i Mälstad? och Matts i Tible). Vidare för-

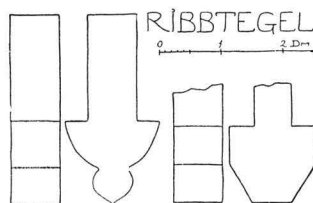

Fig. 101. Husby-Långhundra. Medeltida ribbtegel. Delin. A. Billow 1917

Rippenprofile aus Backstein. Sections of Ribbstones from the Middle ages.

DATERING

VAPENHUS

INSKRIFTER I
VAPENHuset

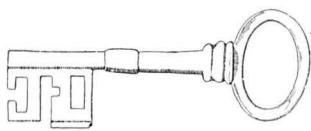

Fig. 102. Husby-Långhundra.
Äldre kyrknyckel. Delin.
A. Billow 1917
Früherer Kirchen-Schlüssel.
The former church-key.

tecknar TILAS »2. På östra väggen Hoc Templum refectum est et albo illitum anno 1750 loco demortui Pastoris D[omi]ni Johannis Sparmanni, cura comministri D[omi]n[i] And[reæ] Ehrnström, et curatorum Templi And[reæ] Erii in Endeberga et Johannis Johannis filii in minori Wallby» (År 1750 blev denna kyrka repare-rad och vitstruken genom omsorg av, i stället för den avdöde kyrkoherden herr Johan Sparman¹, komministern herr Anders Ehrnström² och kyrkovårdarna Anders Eriksson i Endeberga och Johan Johansson i Lilla Wallby). Vapenhuset är sålunda genom en medeltida inskrift daterat till 1462 och målningarnas överkalkande 1750 blev även såsom ett viktigt faktum omnämnt på väggen. En liten flöjel på taket med årtalet 1684 hugfäster sannolikt en 1683 och 1684(?) verkställd reparation av vapenhuset, varvid detta spånades och blev rappat i likhet med den övriga kyrkan.

UPPVÄRM-
NING

Kyrkan uppvärms genom en kamin vid östligaste väggpelaren på södra sidan. Sakristian försågs 1767 med kakelugn på svarvade träfötter. Denna revs 1810, när nytt fönster upptogs, och såldes, varefter 1838 en öppen, vitlimmad spis uppfördes i nordöstra hörnet, nu ersatt av en mindre kamin i sydvästra hörnet.

MEDELTIDA KALKMÅLNING

De före 1916 års gulslamning av kyrkans valv och väggar blott på enstaka ställen framträdande målningarna (ornamentala partier i rött och grönt voro av-täckta i de västra valven och vapenhuset) hade under ett tidigare skede, innan vitmening ägde rum i samband med 1881 års kyrkoreparation, till betydligt större delar varit obetäckta. Före reparationen 1881 togos fotografier och gjordes detaljskisser, förvarade i A. T. A. (3 foto av målningar i norra och östra valvkap-porna i valv III, 1 foto av väggmålning i travée IV, norra väggen, 2 laverade teckningar av väggmålningens fragment signerade O. S. [= Olof Sörling]), varigenom fastställandet av målningarnas stil och utbredning ännu är möjligt. Målningarna äro dessutom doku-mentariskt belagda i PERINGSKIÖLD (Monumenta III, konceptblad i 8:o), varest följande anteckning på-träffas »kyrkian tillökt begge främre hualfuen i för-tijden och huytlimat, men nider deln är målat dher finnes 2 wapen öfuer S. Bartholomei bild en örne foot och ett medh 3 gröna blad» Dessa vapen finnas avbildade i AFRITNINGAR (fig. 103). Det ena före-

Fig. 103. Husby-Långhundra. Burei, Jacob Ulfssons samt okänt vapen i AFRITNINGAR.

Rechts 3 mittelalterliche Wappen auf der Mauer gemalt. — To the right 3 arms from the Middle ages, painted on the walls.

¹ JOHAN SPARRMAN, f. 1697, kyrkoh. i H.-L. 1736, † 1750.

² Se s. 83, not 1.

Fig. 104. Husby-Långhundra. Kalkmålning i valv III, östra kappan. Foto A. T. A. u. å.

Gewölbemalerei, um 1475. — Vault-painting. Abt. 1475.

ställer ärkebiskop Jakob Ulfssons, gul örnfot i blått fält, och måste sålunda vara målat mellan åren 1469 och 1514. Det andra tyckes hava förekommit på två ställen i kyrkan, då det med något varierad sköldform avbildats i två exemplar. Möjligen föreställer det högra en verklig sköld (jfr Sv K. Uppland, Bd I, fig. 65), upphängd i kyrkan efter ägarens död. Det andra har säkerligen varit målat som pendang till ärkebiskopens. Vilken släkt, som fört detta vapen, har icke kunnat avgöras, men vore av intresse att känna, då målningarna troligen äro bekostade av någon medlem av densamma, som kanske också fått sin grav i kyrkan.

Målningarna äro till stilen så nära överensstämmande med de i Tierps kyrka i Uppland befintliga kalkmålningarna, att man måste förutsätta, att de äro utförda av samme mästare. Av de för denne karaktäristiska kompositioner, vilka förekomma i Tierp, uppträda tvenne slag i Husby-Långhundra, dels i valvkapporna parvis placerade halvfigurer (profeter eller apostlar) hållande språkband och skilda av en i kappans hjässlinje målad rakt uppväxande bladkedja (se fig. 104), dels

MÅLNINGAR-
NAS STIL

Fig. 105. Husby-Långhundra. Kalkmålning i valv III, norra kappan
Foto A. T. A. u. ä.

Gewölbemalerei, um 1475. — Vault-painting. Abt. 1475.

stora, flerfiguriga scener, målade på väggen (se fig 106), avgränsade av schablonerade korsbårder och med en ymnigt förekommande sjuuddig stjärna som fonschablon. De flesta figurerna hava en för denne mästare egen art av radiellt uppdelade glrior (alla på avbildningarna synliga figurer i Husby-Långhundra hava dylik

Fig. 106. Husby-Långhundra. Kalkmålning å norra väggen i travé IV
Foto A. T. A. u. å.

Wandmalerei, um 1475. — Wall-painting. Abt. 1475.

gloria). Stor överensstämmelse råder även med avseende på ornamentiken, mjukt och säkert tecknade rankor med schablonerade blommor och tätt parflikiga, på ena sidan om mittnerven gröna, på den andra rödbruna blad, vilken utbreder sig på eller nära ansluter sig till valvsystemets konstruktiva delar. Målningarna i Tierp och Husby-Långhundra äro nära besläktade med de i Knivsta kyrka be-fintliga (Sv K. Uppl., Bd IV, s. 113—115), men då dessa olyckligtvis äro hårt restaurerade, kan en närmare jämförelse blott giva ett osäkert resultat. Knivsta-målningarna äro av Sylwan¹ satta som typ för en större grupp av målningar, vilken icke såsom Albertskolans grupp (jfr Lagga, s. 18 f.) upptagit motiv från Biblia pauperum, utan mera troget fasthåller vid vissa äldre, inhemska förebilder. En utveckling inom denna grupp är dock tydlig, och i avseende på både figurstil och ornamentik visa sig målningarna i Husby-Långhundra tillhöra ett tidigt stadium.

Över målningarna i Tierp är ännu icke någon beskrivning publicerad och deras DATERING tillkomsttid är icke närmare bestämd än till senare hälften av 1400-talet, troligast omkring 1470-talet.² Dateringen av Husby-Långhundra kyrkas målningar kan dock delvis byggas på egen grund. Ärkebiskop Ulfssons vapen kan icke ha må-lats före 1469, och figurstilen (dräkter och frisyrier) är typisk för århundradets mitt intill dess sista decennier, varför 1470-talet blir den antagligaste dateringen.

¹ O. SYLWAN, »Kalkmålningar i Uppland från medeltidens slut» i ANT. TIDSKR. XIV, 1, s. 150—63.

² Enligt meddelande av professor Martin Olsson, som lett framtagandet av målningarna och ut-fört den vetenskapliga undersökningen av desamma under år 1915.

Fig. 107 Husby-Långhundra. Interiör mot öster. Foto 1912.

Das Innere gegen Osten. — Interior towards the east.

I varje fall är en tidig datering att föredraga i betraktande av att kyrkan efter dekoreringsen i västra delen blivit tillbyggd två travéer redan omkring år 1500 eller något senare, och denna stora förändring kan icke förutsättas ha ägt rum allt för snart efter dekoreringsen.

De genom avbildningar i A. T. A. kända målningspartierna utgöras av:

Valv III, östra kappan (fig. 104). Bröstdbilder av två profeter eller apostlar, hållande språkband. Figuren t. h. har vitt helskägg, vitt hår nedhängande till axlarna samt är klädd i rundkullig huvudbonad med uppvikta, klippta brätten. Figuren t. v. är skägglös med rikt, mörkt hår nedfallande på axlarna samt har huvudbonad som föregående, men med helt brätte, uppvikt på vänstra sidan.

Valv III, norra kappan (fig. 105). Bröstdbilder som i östra kappan. Figuren t. h. med vitt hår och skägg samt huvudbonad(?). Figuren t. v. skägglös, med mörkt hår och utan huvudbonad.

Travée III, norra väggen, t. v. om fönstret. Fragment av större komposition. Midjan och ena låret av en knäböjande manlig figur, t. h. om denne en lykta och strax därunder schablonerad korsbård. (Malkus vid Kristi gripande i Getsemane?) (Teckning i A. T. A.)

Travée IV, norra väggen (fig. 106). T. h. en större komposition innehållande en i förgrunden liggande åtminstone delvis naken manlig figur och bakom denne med hoplagda händer 4 eller 5 figurer. Alla personerna hava glorior. T. v. om en lodrät, schablonerad korsbård synes huvudet av en skägglös person med gloria.

Travée IV, norra väggen(?). Fragment av större komposition bestående av trenne huvuden med glorior. (Teckning i A. T. A.)

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER.

Altarbordet och altarringen (fig. 107) äro av trä, vitmålade med förgyllda lister, ombyggda 1846. I inv 1752 omtalas »Altarekranket af gallerwärck med rött täcke framman på»

Altarprydnaden (fig. 107) utgöres av en i trä utförd arkitektonisk uppbyggnad kring fönstret, bestående av dubbla refflade kolonner med korintiska kapitäl, bärande ett bjälklag med bruten fronton. Överst »Guds öga», omgivet av strålar och moln med änglaansikten och på sidorna två bevingade putti. På särskilda plintar i höjd med altarbordet stå tvenne »profilörer», Hoppet till vänster (fig. 108) och Tron till höger. Pelarna äro mörkbruna, marmorerade, med förgyllda refflor; i övrigt är arkitekturen vit med förgyllda detaljer. Profilörerna äro vita med förgyllda emblem. H. 160 cm. Nederst mellan pelarna satt före 1881 den numera på norra korväggen upphängda altartavlan, och över denna reste sig ett krucifix, fördelaktigt avtecknande sig mot fönsterljuset. I stället för denna goda anordning företog man sig vid restaureringen d. å. att sänka fönstret och i den sålunda vunna större ljusöppningen insätta ett enkelt, smalt kors med törnekrans (voluterna vid basen äro gamla). Altarprydnaden är utförd under åren 1764—66 av »Bildthuggaren Magnus Granlund efter contract för 3600 dr. som utom dess fick 600 dr. ähreskänck»¹ Medhjälparna hava varit flera. Så t. ex. utkvitterar Förgyllaren Flodin hela 1600 dr. av den kontrakterade summan.

Altartavla (fig. 109), oljemålning på duk, föreställande Nattvardens instiftande. Tillhör altarprydnaden. Enkel, förgylld och brunmålad, marmorerad ram. H. 105, B. 155 cm. Hänger på norra väggen i koret; före 1881 ovanför altaret.

Altarskåp av trä, bestående av korpus och dörrar. Korpus och dörrarnas innersidor (fig. 110) upptagas av skulpturer, dörrarnas yttersidor (fig. 111) av målningar. I korpus framställes Jungfru Maria med Kristusbarnet inom en mandorla av större och mindre stiliserade blommor samt understödd och omgiven av sex flygande änglar. Hennes gloria har följ. inskrift. »SANCTA MARIA O RAPRO»(!).

¹ I en studie över Mäster Magnus Granlund i Kult och Konst, 1905, av C. R. AF UGGLAS omtalas på s. 94 denna altarprydnad och bedömes ofördelaktigt på grund av de 1881 företagna ändringarna, om vilka förf. icke ägt kännedom.

Fig. 108. Husby-Långhundra. Hoppet, profilör till altarprydnaden. Foto 1917

Holzskulptur, um 1765. Vgl. Abb. 107
Wooden statue. Abt. 1765.
See fig. 107.

MEDELTIDA
ALTARSKÅP

Fig. 109. Nattvarden. Har tidigare tillhört altarprydnaden. Foto 1912.

Gemälde, früher dem Altaraufsätze zugehörig.
Painting, formerly belonging to the altar ornaments.

I övre hälften av vänstra dörren framställes bebedelsen genom ängeln Gabriel, vilken håller ett språkband, varpå läses „Tue gracia plena d[omin]us tecum“ Nederst i samma dörr ses herdarna mottaga ängelens budskap om Kristi födelse, på ängelens språkband läses „gloria in excelsis deo“ Högra dörrens övre scen visar Maria och Josef inför det nyfödda Kristusbarnet och den nedre konungarnas tillbedjan. Dörrarnas yttersidor upptagas av en målad framställning av bebedelsen, Maria t. v., ängeln Gabriel t. h. med ett fladdrande språkband varpå läses „Tue gracia plena d[omin]us tecu[m]“ Poly-

kromien på de skulpturala framställningarna huvudsakligen blått och guld. Dörrarnas målningar i ett flertal färger och nyanser. Altarskåpet kan dateras till 1400-talets senare hälft och är möjligen inhemskt arbete efter nordtyska förebilder H. 169 cm. B. (med öppna dörrar) 225 cm. Hängde redan 1787 (enl. inv d. å.) på norra muren i långhuset under läktaren. Efter kyrkans reparation 1881 ansåg man sig ej kunna härbergiera det i kyrkan, varför det skänktes till Statens historiska museum år 1883 (inv nr 7346: A).

KYRKO-
GÅNGS-
ALTARE
OSTALTARE I inv 1664 uppräknas »Något gammal Lärft omkring kyrckiegångz altaret» samt »g. Malmstakar 3 st. stående på ost altaret» Då det var vanligt, att även mindre landskyrkor under medeltiden hade mer än ett altare, böra dessa uppgifter om kyrkogångs- och ostaltare (= offeraltare) helt visst tydas så, att även här flera altaren funnits. Var dessa haft sin plats, kan emellertid icke avgöras.

TRIUMF-
KRUCIFIX Triumfkrucifix (fig 112) av skulpterat trä med bibehållen polykromi, möjligen av senare datum än själva skulpturen. Karnationen är skär med ljusröda blodstänk, hår och skägg svart, ländklädet gyllene med svart(?) bälte och bård. Korset är grönt med blå, halvcirkelformig urtagning nedtill. Glorian är blå med guldstrålar. Själva korset är stympat. På grund av sin stil kan krucifixet dateras till omkr. år 1200. Figurens H. 160 cm., B. 140 cm. Skänkt till Statens Historiska museum 1883 (inv nr 7346: A). Förvarades dessförinnan i stapeln.

HELGON-
SKÅP Apostel, träskulptur, stående i ett skåp av 6-sidig planform (fig 113). På vardera sidan om huvudfiguren, vilkens särskiljande attribut tillika med högra handen saknas, stå tvenne statyetter i mindre skala, placerade på små konsoler. Överst t. v S. Stefan med en stor sten i v hand. Bilden avsågad på mitten och åter uppställd(?) (glorian, målad å fonden, synes högt över helgonets huvud). Överst t. h. en apostel, höger hand avslagen, attribut saknas. Nederst t. v kvinn-

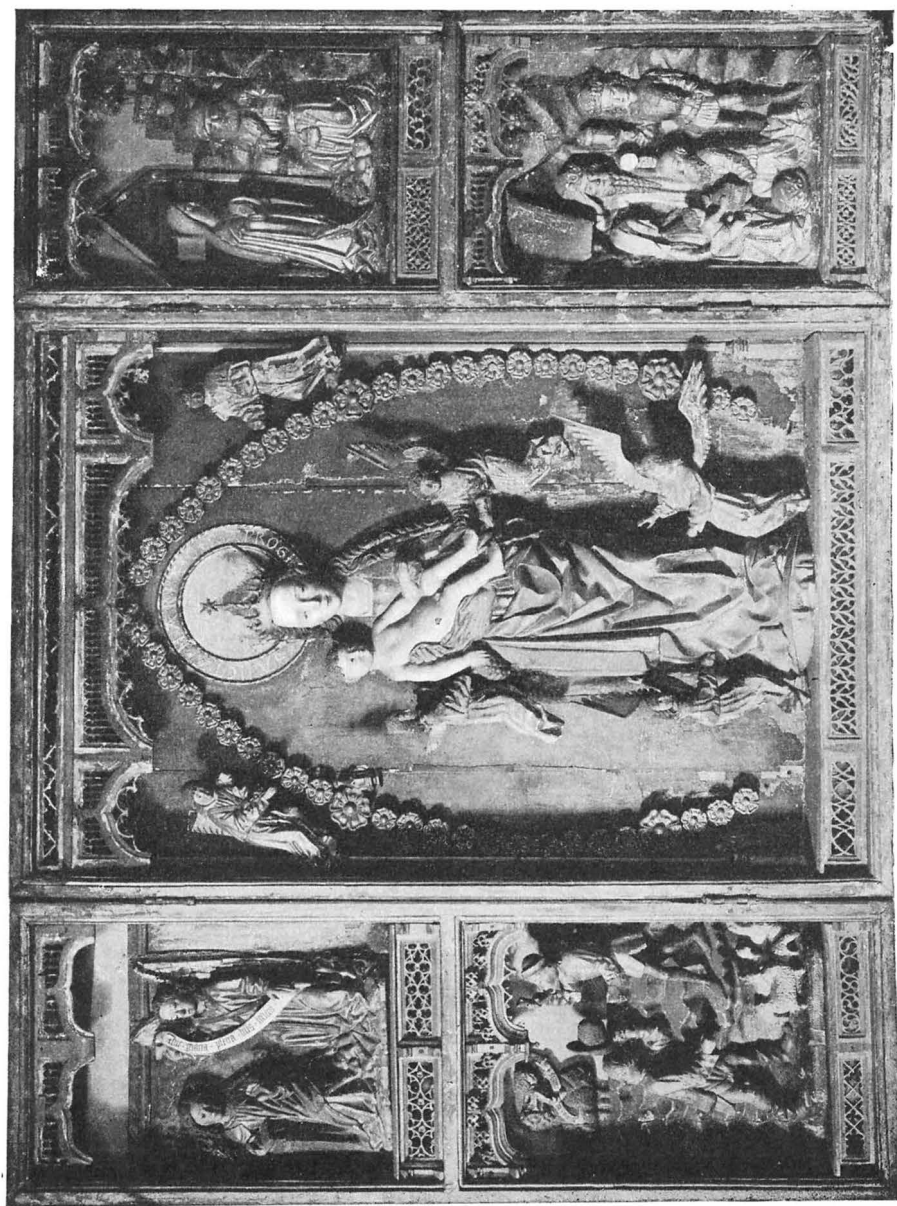

Fig. 110. Husby-Långhundra. Altarskåp från 1400-talets slut. Nu i Statens Historiska Museum. Foto A. T. A. Schnitzaltar. Ende 15. Jht. — Reredos. End of the 15th century.

ligt helgon utan attribut. Nederst t. h. S. Barbara med svärd och torn (tornattributet upphittat under klockstapeln vid kyrkan 1917). Huvudfiguren har guld-mantel, skåpets fond är blå med strödda guldrosor, sidobårderna i guld mot röd

Fig. 111. Husby-Långhundra. Bebådelsen. Målning å altarskåpsdörrarnas ytersidor. Foto A. T. A. u. å.

Die Malereien der Flügel des Schnitzaltars Abb. 110. — Paintings on the doors of the reredos fig. 110.

botten och gloriorna av guld med rött centrum. Skåpet saknar dörrar, baldakinverket är borta, polykromien är svårt skadad. Svenskt (uppländskt?) arbete från 1400-talets senare hälft. Skåpets H. 252 cm., B. 94 cm. Figurens H. 172 cm. Varest detta skåp från början haft sin plats är okänt. Vid inventering 1787 antecknas »1 st. Bild står i Wapenhuset», troligen denna. Vid något senare tillfälle har den utflyttats i klockstapel. Skänktes till Statens historiska museum 1883 (inv nr 7346: A).

PREDIKSTOL Predikstolen (fig. 107) är ett enkelt arbete i tidig rokokostil. Den är nu vitmålad med förgyllda skulpturdetaljer, men var fordom, att döma av det beva-

Fig. 112. Husby-Långhundra. Triumfkruzifix från omkr. 1200.
Nu i Statens Historiska museum. Foto A. T. A.

Triumphkruzifix, um 1200. — Rood Cross. Abt. 1200.

rade enkla överstycket till dörren (denna är borta), gråblå och vit, med marmorering i vitt, rött och mörkblått. I en kartusch tillhörande korgens förgyllda ornamentfris står A:o 1753. Mästare till densamma är en »Snickare uti Sigtuna», vilkens ritningsförslag antogs till utförande 1753. I räkenskaperna förekommer Bildhuggaren Norsberg, vilken uppbär 717 dr. i betalning för »Bildthuggeriet till

Predikstolen samt för ett nytt timglas» Snickaren får i arbetslön 150 dr., församlingen bestod virket. En målare var samtidigt i arbete »för läktarens, orgwärckets etc. målning» och erhåller 162 dr., troligen även betalning för målning av predikstolen.

TIMGLAS Timglas (fig. 115) bestående av en förgylld ståndare, med ett vingat krönt klot på en mussla överst, samt en ställning av plåt med fyra glas. Skulpturarbetet är utfört av ovannämnde Norsberg 1753.

BÄNKAR Den nuvarande bänkinredningen, bestående av öppna, ekmålade bänkar (se fig. 114), utfördes 1881. Dessförinnan voro bänkkvarteren slutna, och i koret funnos även slutna bänkar. Denna äldre inredning var utförd 1768 och 1769. 1768 lät major Tilas bygga bänk åt sig på södra sidan i koret, hofkamrerare Gröning förvärvade bänk vid sakristian, och en särskild klockarebänk inrättades. 1769 byggde snickare Malmström från Näs den övriga församlingens bänkar, och överinspektoren Kollmodin bekostade den sista bänken, vilken dels var ämnad åt honom själv, dels skulle vara s. k. fribänk för resande herrskaper, som kunde få den öppnad genom att därom anmoda kyrkvaktaren. Längs kyrkoväggarna löper en panel med fyllningar, målad gråblå, en återstod av den gamla bänkinredningen.

NUMMERTAVLOR Nummertavlor, ett par, vridbara, förgyllda, med gipsornament och överstycken av trä (se fig. 107). 1870—80-talet. H. 122 cm., B. 74 cm. En äldre nummertavla finnes, svart med förgylld ram och skulpterat överstycke med förgyllda rokokoorament mot blå botten kring en kartusch med A:o 1788. H. 92 cm. B. 52,5 cm. Förvaras nu i sakristian, förut i klockstapel. Hängde från början på väggen S. om altaret.

LÄKTARE Orgelläktaren erhöll sitt nuvarande utseende 1834 i samband med anskaffandet av nytt orgelverk (fig. 114). Den vilar på fyrkantiga pelare, vita, marmorerade med gråblått, och har framtill en bröstning, uppdelad i tre fält, av vilka det mellersta innehåller ett av »Fahnj. Medin» skulpterat ornament i empiristil. Orgelfasaden är, liksom läktaren i övrigt, vitmålade och har förgyllda lister samt en förgylld, skulpterad rosengirland överst (av ovannämnde Medin?). Det 1834 kasserade orgelverket hade inköpts 1752 från Kungsholms kyrka i Stockholm och kostade inalles 2000 dr. Till denna kyrka hade det anskaffats 1688.¹ Till den nya orgeln hade samma år (1752) byggts en läktare bak i kyrkan. En läktare fanns förut, vilken målades 1724.

DOPFUNT Foten till en medeltida dopfunt (fig. 116) står på kyrkogården och har varit använd till ställning åt timvisaren (se s. 81). Den har formen av en fyrkopplad pelarbas. H. 48 cm. B. upptill 30×30 cm. B. nedtill 54×54 cm. En

¹ Se Sv. K., Stockholms kyrkor, Bd III, s. 63 samt HÜLPHERS, Beskrifning öfver Orgwerken i Sverige m. m., Västerås 1773, s. 254.

kuppa, som passar till denna fot, är uppställd på en terrass vid Vängsjöbergs herrgårdsbyggnad i Gottröra socken. Kupan är godronerad och halvfarisk. Brädden är på ena sidan avslagen. H 52 cm. D. 84 cm. Inre D. 62 cm. Funtens totala H. 100 cm. Materialet är i både funt och kuppa gottlandskalksten.¹ Funtar med dylik kuppa, tillverkade på Gottland, dateras till 1200-talets senare hälft.² — I inv 1664 uppräknas »Funt kläde aff förnött slätzingh», 1752 finnes »1 st. funt med gammal duk» Dessa äro de enda upplysningarna om funten i arkivet. 1827 uppsattes timstenen på kyrkogården, och därvid användes foten, när och hur kuppan kommit till Vängsjöberg är för närvarande okänt.

Dopskål av silver (fig. 117), rund med ciselerade handtag, inuti och kring kanten förgylld. Den bär följ. inskrift. »Åhr 1770 är denne Dopskål förährad till Husby Kiörka af Expeditions — Krono — Befallningsmannen Jonas Ökenman» På botten stämplat kontrollstämpel, Norrtälje stadsstämpel, I. Wessman, M (=1770). D. 21,6 cm. H. 8 + 2,3 cm. Förvaras i Vidbo prästgård. — Till denna dopskål hör ett litet runt bord, nu ekmålat, stående i sakristian. Detta är upptaget i inv 1787 såsom »1 st. Döpelse bord, blått målat. Gifvit af Fru Jerling på Tible 1771» Till samma donation hörde »1 st. Duk till döpelse bordet» Tidigare begagnades en 1725 inköpt slät dopskål av tenn.

Kalk av silver (fig. 118), ciselerad, kuppan förgylld med följande inskrift. »Krigs Fiscalen Johan Humble, gifvit till Husby Kyrcka; Wackerberga, d 20 Aprill 1767» Gåvan bestod av »2:ne gamla Stakar», som

DOPSKÅL

NATTVARDS-
KÄRL

Fig. 113. Husby-Långhundra. Helgonskåp med apostel. 1400-talets senare hälft. Nu i Statens Historiska museum. Foto A. T. A.

Heiligenskrank. Schwedische Arbeit. 15. Jht.
Screen with an apostle. Swedish workmanship.
15th century.

¹ Materialbestämningen beträffande kuppan är benäget meddelad av bergsingenjör Wilhelm von Post.

² Se JOHNNY ROOSVAL, Die Steinmeister Gottlands, Stockholm 1918, s. 197 f.

Fig. 114. Husby-Långhundra. Interiör mot väster. Foto A. Liljenquist 1912.

Das Innere gegen Westen. — Interior towards the west.

Stämplatén av silver, förgylld, med ett kors på brädden. D. 15,5 cm. Tillhörde troligen den äldre kalken.

Kanna av tenn med lockhandtagets knapp samt ringar kring lock, buk och fot av mässing. Inom tre graverade lagerkransar läses. under pipen »D. K. F. T./ HVSBY/ LONGHVNDRA/ KIÖRKIA./ 1689», på ena sidan »M. L. P. S./ STAKM/KARE», samt på andra sidan »K. N D./W B.» En förteckning över gåvor under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet ger möjlighet att tyda två av inskrifterna genom följande anteckning om kannan. »Anno 1680 hafwer konstförfaren *Mr. Lars Pärson Stöök* Staakmakaren i Stockholm förähradt till Hussby kyrckia en lius arm aff mässingh Såsom och en kanna aff teen till wynetz förwaringh» (D. K. F. T. bör läsas *Denna Kanna Förärad Till*. Av de övriga initialerna torde möjligen de tre första hänföra sig till hustruns namn.) Stämpel i locket en sköld med ett ankare(?) samt initialerna L (el. I) S. (=Lars Stöök?) H. 26 cm.

utökades med $6\frac{3}{4}$ lod och på församlingens bekostnad arbetades till den nya kalken, betald 1771 med 171 dr. Stämplatén kontrollstämpel, Stockholms stadsstämpel, oläslig mästartstämpel och M (=1770). H. 24,4 cm. (Upps. utst. kat. nr 489.) — Den äldre kalken förgylld och med drivet arbete på foten såldes till Gävle hospitalskyrka för 13 rdr 24 sk.

Patén av silver, förgylld, med ett kors på brädden. D. 15,5 cm. Tillhörde troligen den äldre kalken.

Kanna av silver (fig. 119) med ciserade och förgyllda ornament på handtaget. På buken är graverat »Husby-Lång-hundra Kyrkio-kanna. A:o 1744» Enligt prot. d. 18/11 1744 tillverkades den till största delen av outlösta silverpanter, 11 skedar och en silverbägare med 3 knappar under, av Mästaren Lemon i Uppsala. Stämplatén på botten. Uppsala stadsstämpel, C L M (= Charles Lemon)

Fig. 115. Husby-Långhundra. Timglas. Foto 1912.

Stundenglas aus d. J. 1753. Hour-glass (1753).

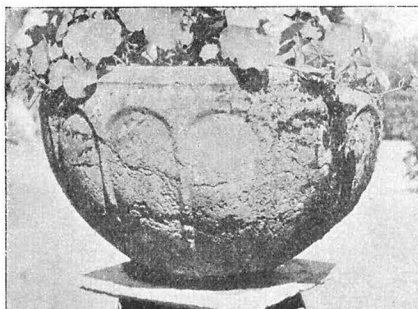
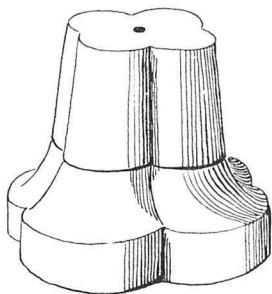

Fig. 116. Husby-Långhundra. Dopfund av gottländsk kalksten. 1250—1300. Kuppen vid Wängsjöbergs herrgård i Gottröra sn. Delin. A. Billow 1917 Foto 1917

Taufstein, gottländische Arbeit, 1250—1300. — Font, Gothlandic workmanship (1250—1300).

Oblatask av silver (fig. 120) oval, med driven och punsad ornering av blad och frukter. På lockets kant är graverat. »Erik : Öberg Catarina Daniels Dotter Ao 1688» Bland gåvor av kvartermästaren Erik Olofsson Öberg uppräknas »Anno 1688. är gifuet en större Ask af fijnt sölwer om 17 lodh kostar sextyo fyra daler kopparm.» H. 5,6 cm. L. 12,9 cm. B. 10,6 cm. (Upps. utst. kat. nr 514.)

Oblatask av pay (försilvrad koppar), med spår av försilvringen, oval, med drivna blomsterornament, på locket två putti. Skänkt av ovannämnde Erik Öberg. Gåvoförteckningen meddelar »Anno 1687 förähradt en lijten Ask aff Paij till dhe H Oblaters förwaringh kostar 1 rdr. jn specie» H. 5,7 cm. L. 10,6 cm. B. 8,7 cm.

Sockenbudstyg, bestående av kalk, paten och oblatdosa av silver samt glasflaska för vinet. Silvret stämplat. kontrollstämpel, Uppsala stadsstämpel, otydlig mästarstämpel och R2 (=1799). Kalkens H. 14 cm.

En medeltida ljuskrona av järn, bestående nu av endast en tillknycklad, Ljuskronor svårt förrostad ring, påträffades vid undersökningen 1917 under golvet i klockstapeln. Själva järnbandet, varav ringen består, är 6 cm. brett och mäter 115 cm. i omkrets. På fyra punkter finnas dubbla öglor för hängband tydande på att kronan ursprungligen varit sammansatt av minst två ringar, den ena hängande under den andra. Fästen för ljus saknas. Av de tolv uppstående liljorna återstår åtta; deras höjd är omkr. 7 cm. Kronan finnes icke nämnd i något inventarium.

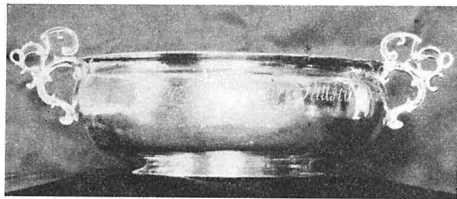

Fig. 117 Husby-Långhundra. Dopskål av silver, dat. 1770. Foto 1917

Silbernes Taufbecken aus d. J. 1770.
Christening bowl of silver (1770).

LJUSARMAR

Fig. 118. Husby-Långhundra.
Stockholmsarbete av år 1770.
Foto Upps. utst. 1918.

Silberne Kelch. Stockholmer Arbeit
aus d. J. 1770.
Chalice. Stockholmer workmanship
made in 1770.

Ljusarm av mässing med driven och punsad ornering. Lik den på fig. 195 i detta Bd avbildade från Närtuna kyrka samt, vad orneringen beträffar, en ljusarm i moderkyrkan Vidbo, avb. å fig. 417 i Sv K., Uppl., Bd IV. De synas alla tre gjorda av samme mästare. Inskriftsskölden saknas. Mitten av 1600-talet. L. 46 cm. Väggbucklans D. 28 cm. Upphängd å södra väggen under läktaren.

Ljusarm av mässing med driven och punsad ornering. Till formen lik föregående. Inskriftssköld saknas. L. 30 cm. Väggbucklans D. 19 cm. Upphängd på norra väggen under läktaren.

Enligt gåvoförteckningen, förut citerad på s. 102, är den ena ljusarmen skänkt 1689 av stakmakaren Lars

Ljuskrona av malm (se fig. 107) med armar i två kransar, 8 i varje. Omgjuten 1806, ursprungligen med 7 armar, enl. inv 1664 »föräbrat ifrån Norrby» H. 69 cm. Hänger i valv II.

Ljuskrona av malm med 8 armar i en krans. Gåva till minne av kvartermästaren Erik Öberg. Enl. gåvoförteckningen »Effter hans och hans sidsta Sal. Hustrus dödh föräbradt aff sterbhuset En liusserona af malm om otta pipor» 1600-talets slut. H. 55 cm. Hänger i valv III.

Ljuskrona av malm (fig. 121) med armar i två kransar, 6 i varje. På kulan donatorsinskrift: »Iohan Dahl Anna Cath Norijn Anno 1.7.0.8.» H. 61 cm. Hänger i valv IV på läktaren bakom orgeln.

Ljuskrona av glas (fig. 122), stommen av mässing, med gjutna och ciselerade ljusarmar i rokokostil. Enl. inv 1829 skänkt av Herr Christian Fr. Gröning på Tarf. 1700-talets senare hälft. H. 104 cm. Hänger i koret.

Ljusarm av malm med vridbar, 2-pipig tvärm, graverad ornering av drakhuvuden och blad. Väggbucklan saknas. Enl. tillägg i inv 1664 förärad av Olof Jacobsson i Tarf, enl. inv 1752 uppsatt på predikstolen och enl. inv 1787 framför orgelverket. L. 38 cm. B. 23 cm. Förvaras i sakristian.

Fig. 119. Husby-Långhundra.
Kanna av Charles Lemon, Uppsala 1744. Foto Upps.
utst. 1918.

Silberne Kanne aus d. J. 1744.
Silver can (1744).

Fig. 120. Husby-Långhundra. Oblatask av silver, skänkt 1688. Foto Upps. utst. 1918.

Silberne Hostienkapsel, 1688 geschenkt. — Waferbox of silver, presented in 1688.

Pärsson Stöök och den andra av Erik Öbergs sterbhus. Genom förlusten av inskriftssköldarna omöjliggöres bestämmande av vilkendera den ene eller andre skänkt.

Ljusstake av malm (fig. 123), 2-armad och 3-pipig, med inskriftssköldar, på vilka är graverat donatorsnamnen »ERIK ÖBERG IWDIT ÖBERG ANNO 1683» H. 44 cm. B. 58 cm. Står på altaret.

Ljusstake av malm. Ej nämnd i inventarierna. Omkr. 1700. H. 16,5 cm.

Ljusstakar av malm, ett par, tvåarmade. Inköpta 1864. H. 61 cm. Stå på altaret (se fig. 107).

Ljusstake av mässing, bestående av två pipor fästade direkt på en oval bricka med handtag. 1800-talet. Brickans L. 26 cm.

Ännu i 1787 års inv uppräknas tre malmstakar, obrukliga. 1664 stodo de på »ostaltaret», inv 1752 upplyser om deras vikt $10\frac{1}{2}$, $8\frac{1}{2}$ och 8 marker (= 4,5, 3,6 och 3,4 kg.) och meddelar om utseendet, att de voro »effter Munkemanehr»

Ljusstakar av tenn, ett par, sexsidig planform. Nyligen lagade. Äro troligen 2 av de tre tennstakar som funnos 1664. Stämplar Stockholms stadsstämpel

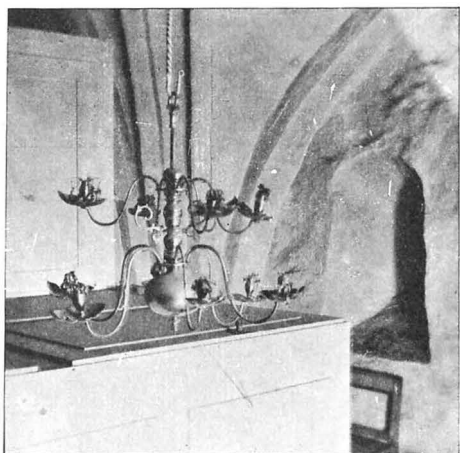

Fig. 121. Husby-Långhundra. Ljuskrona av malm, skänkt 1708. Foto 1912.

Kronleuchter, 1708 geschenkt. — Chandelier, presented in 1708.

och mästarstämpel med E H (= Erik Hindersson, mästare i Sthlm 1644). Mitten av 1600-talet. H. 24,5 cm. Nu på altaret.

Ljusstake av tenn, åttasidig planform. Lång facetterad pip, lös manschett (saknas). Stämpel. mästarstämpel med H M (= Hans Mauritz, mästare i Stockholm 1652). 1600-talets senare hälft. H. 26,5 cm. Nu på altaret.

Ljusstake av tenn, åttasidig planform. Lång facetterad pip, med lös manschett. Nyligen lagad. Stämpel. mästarstämpel med M I (= Måns Jönsson, mästare i Stockholm 1680). 1600-talets slut. H. 24,5 cm. Nu på altaret.

Ljusstakar av tenn, ett par, rund planform, lång vriden pip, den ena saknar manschett. I tillägg efter 1664 års inv läses om dessa stakar. »Wällachtadh Sal. Olof

Jacobzonz arfwingar i Tarf föräradt twänne liusstakar aff teen mz wrijdet arbete och krantz öfwerst oppe» Stämpel. mästarstämpel med V D (= Vieth Viethsson Drenkler, mästare i Stockholm 1637—1686). Slutet av 1600-talet. H. 26,5 cm.

Ljusstake av tenn, rund planform. Nyligen lagad. Stämplrar Stockholms stadsstämpel och otydlig mästarstämpel. H. 18 cm. före lagningen. Nu på altaret.

Ovanstående tennstakar jämte tennkannan hava nyligen undergått reparation hos A.-B. Gamla Santessonska Tenngjuteriet, Stockholm, så till vida väl utförd, att defekta delar skickligt kompletterats, men att beklaga är dock den kraftiga blankskurningen, vilken bidragit att utplåna vissa stämplrar samt inskriften på kannan.

Ljusstakar av tenn, ett par (fig. 124), tresidig fot dekorerad med änglahuvuden och musselornament samt tre konvexa ovala mässingsplåtar. På den enas fot är graverat: »*SENTE PÅNÖST*¹ i hērešta by of schēftuna socken har förärat dessa stakar till denn husby fiyrfia 1760" samt "Nu tackar gud alt folck med hjertans frögd of gaman för stora (ting) then han gör med os allesaman: then af vårt moderslif alt intil tenna stund os mycket got har gjort of en gjør margelund" På den andra är donatorsinskriften upprepade sålunda varierad. " — — förärat dessa sta til den husby fiyrfia 1760" Stämplrar kontrollstämpel, Stockholms stadsstämpel, mästarstämpel med C W (= Carl Weigang, mästare i Sthlm 1740), b (=1760). H. 63 cm. Äga i behåll sin vackra patina. Stå mellan profilörerna och altarpuppens kolonner.

TEXTILIER

Antependium av brokad (se detalj av mönstret fig. 128). Huvudmönstret består av sågade blad, gröna med grön kontur, framträdande mot vit botten.

¹ Om denne se Sv K. UPPL., Bd IV, s. 449, not 2; jfr även a. a. s. 246 och fig. 215.

Blommorna äro vita och röda. Guldgrunden är numera utan glans, dock kan tygets ursprungliga praktfullhet iakttagas i en uppsluppen söm på en mässhake (fig. 126), vilken är gjord av samma stoff. Detta kommer ursprungligen från orienten (Turkiet el. Persien) och torde vara tillverkat under tidigare delen av 1600-talet, möjligen slutet av 1500-talet. Antependiet är fodrat med ljusblått linne. H. 85 cm. B. 246 cm. (Upps. utst. kat. nr 294.) Donatorsinitialerna och året, LFACS /

1709, av pålagda silvergaloner, kunna sammanställas med följande uppgift i gåvoförteckningen. »Anno 1709 d 24 Juny, hafwer Kungl May:ttz Tro Man, Envoyen och Öfwerste Leutnanten Wälbⁿ Herr Ludvig Fabritius¹, föräbradt till Hussby kyrkias prydingh effterskrefne Stycken, n.^{gen} / 1. st. Mässhake / 1. st. Altarkläde, bägge aff Gyllenduk / 1. st. Örnegåth på Altaret aff Gyllenduk, med gullspetsar omkringh. / 1. st. Kalck(k)läde aff Silffwerduk och gullspetsar omkringh. / 1. st. Hwijt Altarduk, medh spetsar omkringh» (LFACS = *L*udvig *F*abritius och *A*нна *C*hristina von *S*chönfelt,

hans hustru i första giftet, † 1710.) Fabritius besökte upprepade gånger Persien för att söka få till stånd handelsförbindelser mellan detta land och Sverige. Sannolikt har gyllenduksvävnaden till den ännu bevarade mässhake och antependiet hemförts av honom själv efter ett dylikt besök, troligen ända från Persien (han återvände från detta land sista gången år 1700) och sedan fått ligga, tills den kom bra till pass, när Husby kyrka skulle ha en stor föräring midsommardagen 1709 — en present i storhetstidens anda fyra dagar före slaget vid Poltava.

Kalkkläde av rött siden, med blomstermönster av pålagda guld- och silvertrådar. I mitten I H S. Foder av gul taft. 56×62 cm. Nämnas första gången i inv 1752.

Kalkkläde av blekgult siden, med bred bård av fina bladslingor broderade med silvertråd. Foder av vitt siden, gulnat. 59×49 cm. Enl. inv 1787 »gifwit af Bonden Jan Jansson i Åby 1780»

¹ LUDVIG FABRITIUS, f. 1648, överstelöjtnant i svensk tjänst 1696, envoyé, † 1729, begravd i Kungsholms k:a i Stockholm (jfr Sv. K., Stockholms k:or, Bd III, s. 106).

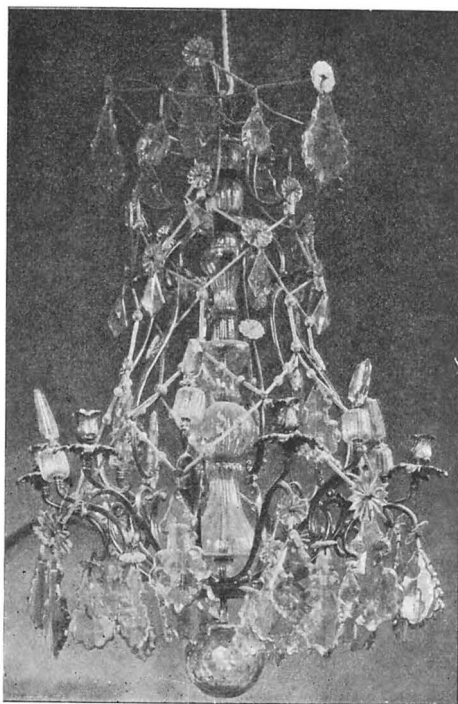

Fig. 122. Husby-Långhundra. Luskrona av glas. 1700-talets senare hälft. Foto 1917

Kronleuchter aus Kristall. 18. Jht.
Lustre. 18th century.

Fig. 123. Husby-Långhundra. Ljustake av malm, skänkt 1683.
Foto 1912.

Leuchter aus Bronze, 1683 geschenkt.
Candlestick of brass, presented 1683.

Mässhake av brokad (fig. 125). Mönstret i guld och vitt mot blå fond av silke (detalj fig. 127). Över sömmarna smala guldgaloner och längs kanterna smal guldfrans. Styvnad av grov väv, rester av grönt sidenfoder. Längst ned på ryggsidan ett vapen i applikationsarbete, blå sköld med röd (färgen urblekt) bjälke, varpå tre vita, 6-uddiga stjärnor. Denna sköld är i sin tur anbragt på en större ornamental sköld av gul färg med initialerna I C. — Inventariet 1664 uppräknar »mässhake aff rödt atlask med guldhspits(ar)» »Rödt atlask» är överstruket och med annan stil är skrivet ovanför »blå gyllendook» Rättelsen synes samtidig (gjord senast på 1670-

talet). Mässhaken är, att döma av vapnet, vilket med all sannolikhet är polskt, och av det karaktäristiska snittet med galoner över sömmarna, ett i Polen taget krigsbyte, hemfört från något av Gustav II Adolfs eller Karl X:s krig På grund av vapnet och galonerna kan den dateras till 1600-talets början. Stoffet är av orientaliskt, troligen polskt ursprung, från senare hälften av 1500-talet eller början av 1600-talet.¹ (Upps. utst. kat. nr 237.)

Mässhake (fig. 126) av samma stoff som ovan nämnda antependium (detalj fig. 128) och skänkt samtidigt. Foder av urblekt taft (röd?). (Upps. utst. kat. nr 238.)

Mässhake av röd sammet (fig. 129), hopsydd av smärre stycken, representerande två olika, helt täckande mönster av pålagda smala guldtrådar (bårdmönstret förekommer dels helt, dels halvt). Foder av linne. Inv. 1752 meddelar »Ett st. Antependium af rödt sammet med påsydda guldsnören, skiänkt af Wälbne Fru Öfwerste Lieutnantskan Brita von Walden² år 1744» Härtill är fogat en anmärkning »gjordt till Mässhake 1769» Det skänkta antependiet torde hava förfärdigats av en bordduk eller ett sängtäcke. Stoffet dateras på grund av guldtråds-mönstrets art till början av 1600-talet. (Upps. utst. kat. nr 243.)

Mässhake av svart sammet med silvergaloner, Guds öga på framsidan och kors på baksidan. Inköpt 1812, reparerad 1855 och fortfarande i bruk.

Bokdyna av röd sammet med påsydda guldtrådar i mönster som den röda mässhaken. Smal guldspets kring kanten, rött sidenfoder. 32×30 cm. Enl. inv 1752 skänkt af Brita von Walden 1744.

Håv med styv läderstomme överklädd med röd sammet och guldgaloner, tofs av guldtråd och silke. Skafthylsa av silver med graverad ornering, L. 12 cm., ringklockan borttagen. Svarvat skaft, svartmålat. På hylsan otydlig inskrift.

¹ Bestämningarna gjorda av intendenten friherre Rudolf Cederström.

² BRITA BRANDT, f. 1665, † 1746, g. m. GEORG FREDRIK VON WALDEN, f. 1654 på Ösel, överstelöjtnant 1719, † 1728 på Husby (jfr s. 114).

»Peter ur Anna Magdalena, borg (= Ulriceberg?) Anno 1717» Total L. 172 cm. Enl. inv 1752 skänkt 1717 och på Major Tilas bekostnad omklädd 1768. Användes varje söndag.

Kyrkvaktareroock av gråbrun vadmal med ståndkrage och ärmuppslag av rött kläde. Stor, dubbel, gråbrun axelkrage, röda, överklädda knappar och sleifer, foder av oblekt linnelärft. Kort sprund baktill. Materialierna inköptes 1827, kappan lagades 1851 och var ännu på 1860-talet vid strängare kyla i bruk. (Upps. utst. kat. nr 409.) Första gången kyrkvaktareroock nämnes är i inv 1787 Till en ny rock skaffas materialier 1803. — I inv 1752 uppräknas »Ett st. kyrkspö af rör», skänkt av Anders Ersson i Endeberga, vilket 1787 kallas »Kyrkowaktarespö af rör»

Vid en sockenstämma 1769 »framvistes för Resp. Socknemännerna en del kyrkans obrukliga kläder, såsom gamla Mösshakar, Antependier, Altardukar m. m. hvilka såsom försletna ej mera till någon tjänst kunna brukas, och frågades om icke alt detta kunde försäljas? Hwartil församlingens ledamöter samtyckte, och skulle kyrkowärdarna wid någon auction bestyra om wärkställigheten häraf» Av jämförelser mellan inv 1664, 1752 och 1787 framgår att bl. a. följande persedlar avyttrades 1769 »Chorkåpa af utskurit grönt sammet med blommor uppå med dertill hörande hängslor med guldkors af galoner uppå», »Brudpäll af taft, röda och gröna wäder», 4 st. mösshakar samt »En st. skrankduk af warndorfter lärft med tråspets omkring» (1664 finnas »2 st. dukar omkringh skranken, med insydt sprijtsilke»).

En runsten, nu inmurad som skilda fragment utan ordning i sakristians västra yttervägg (se fig. 96), låg intill 1881(?) som tröskelplan i portalen mellan kyrkan och vapenhuset. Den var redan före omflyttningen spräckt i fyra delar och saknade nedre delen. Inskriften lyder enl. Klingspor i U F T »- och Ingefast och Ingemund, de voro bröder (och) Ingemunds söner» — En annan runsten är sedan medeltiden inmurad vid marken i norra kyrkmuren strax öster om sakristian (se fig. 96). Dess inskrift lyder enl. Klingspor i U F T »Brynketil lät rita denna sten efter Reginmund (?bro)der sin, (N N:s) arvinge el. Arnfasts -?»

På stora gången ligga i rad åtta gravstenar. Nr 2, 6 och 8 fr. Ö räknat äro släta, nr 3, av röd kalksten, med huvudändan åt V, har dels en bevarad inskrift i ett nedsänkt band löpande stenen runt. »IAGH ÄRR VPSTÄNDELSEN OCH LIFVITT HVILKEN SOM TROR PÅ MIG HAN SKAL LAFVAN OM HAN ÄN DÖDH BLEHVE

KYRKVAKTAREROOCK

ÄLDRE TEXTILIER

Fig. 124. Husby-Långhundra. Ljusstake av tenn. 1760. Foto 1912.

Leuchter aus Zinn. Aus d. J. 1760. Candlestick of tin (1760).

RUNSTENAR

GRAVSTENAR

Fig. 125. Husby-Långhundra. Mässhake av brokad. Trol. krigsbyte från Polen. Omkr. 1600. Foto 1912.

Kasel aus Brokat. Wahrsch. polnische Kriegsbeute. Um 1600.
Chasuble of brocade. Probably a booty of war from Poland. Abt. 1600.

f. $\frac{3}{12}$ 1689, † $\frac{20}{4}$ 1767 (dödsårtalets två sista siffror senare inhuggna), och på nedre fältet fortsättning på densamma (HÄR UNDER HWILAR): »MED DESS FRU» etc. Margaretha von Hirschheid, f. $\frac{15}{7}$ 1675, † $\frac{10}{8}$ 1738. — Nr 7, av grå kalksten, har spårerad ram och endast följ. inskrift. »HÄR HVILAR ÖFVER INSPECTOREN N KOLMODIN MED DESS FRU OCH ANHÖRIGA»

Rörande gravförhållandena inuti kyrkan under 1600-talets senare hälft inhämtas goda upplysningar av efterföljande protokoll, vilket påträffas i en räkenskapsbok (1678—1729). »Anno 1683 jn Martio, anholt kongl. May^{tz} wår allernådigste kz: och hennes trootjänare och wällbestälter qwartermästare af cavalleryet wydh Lyfregemente och vnder dhez Lyf Compag: Erboren och manhafftigh H. Erich Olofzon Öbärgh på Mählsta, att winna ett rum för sigh och sijna effterkommande till Lägerstadh tjänliget vthi Husby kyrkia, hwar oppå heela försambl. enhärligen sigh så förklarade och resolverade Emedhan mehrb^{nte} E: Ö: Ö: åthskillige gånger

IOHAN 11 CAPIT 1652 I H S .», dels därinom tvänne inskriftsfält och mellan dessa en oval lagerkrans innehållande initialerna O I S och K M D samt ett bomärke. På den övre, slitna tavlan läses (kompletteringen efter TILAS inom parentes) »(DENNE STEN OCH LÄGERSTADH HÖRR WÄLATT) OLOF/ IAKOBSSON B(Ä)FELNINGSMAN/ OCH HVST(RU) KARIN MATZ/DOTTER MEDH DERAS ARFVI/(NGER) TIL» — Nr 5, av grå kalksten med huvudändan åt V, har utplånad inskrift, varur blott framträder ANNO 1688. — Nr 4, av grå kalksten med märken efter ringar, är genom enkla linjer begränsad och uppdelad i tre fält omgivna av en spårerad ram. I mellersta fältet förekomma inom en oval lagerkrans initialerna I. I. D. och A. C. N. Översta fältet har bibelspråket »PHILIP CAP. I. V 21.» och i nedersta står »ANNO 1710» TILAS nämner denna sten såsom liggande till vänster om altaret och tillhörande von Waldenska ätten. — Nr 1, av röd kalksten med märken efter ringar i hörnen, har spårerad yttre ram kring nedsänkt band, på vilket läses: WAKERBERGA GRAV Mitt på stenen en lagerkrans innehållande Filip. I. 21, på övre fältet gravskriften över krigsfiskalen Johan Humbla,

icke allenast pänningar till kyrkian förähradt, vthan sydermehra Gudz hus med tiänlige och tarfwelighe ähreskiäncker beprydt och Siradt hafwer, och mehre deelz heela kyrkian till åthskilligaz griffteplatzer intagen ähr, allenast fantz vthi Högh Coret ett rum förbehållet som icke dheth ringaste några andrass grafwar till meen och förfångh pröfwes wara, Ty blef bemälte rum aff heela församlingen offänteligen i kyrkian brde Hr: Öbärgh till en Ewärdeligh, frybrukeligh och oqwaldh lägerstadh för honom och hans effterkommande oplåten och tillstaldt. samma rum är belägedt emillan södra sijdan af Sacrestyan, östra gafwelen af kyrkian, norra ändan af Altaret och stöter i wäster emoot Sal. pastorum graf.» Kyrkoherden och samtliga närvarande sockenmän, som »dheth redeligen medh handh och mun vtlofwade», underskrevo protokollet, efter vilket fogades en förteckning över de Öbergska gåvorna, fullständigad med andra personers senare gåvor. Denna förteckning har i det föregående blivt citerad (se silver, ljusredskap och textilier).

Huvudbanér, begravningsvapen (fig. 130, A) över Johan Bure, bestående av målad träsköld, hjälm med hjälmprydnad av skulpterat trä, lövverk av plåt, målat, inskriftstavla av plåt och bärstång. Kring stängen strax under tavlan finnas rester av svart flor. Inskriften (påmålad, årtalet återges efter TILAS) lyder: »IOHAN BVRE TILL NORBY OCH RANDEN, BLEF SALIGEN DÖDH DEN 19 NOVEMB : AN[N]o 1644» H. 95 cm. (med bärstång 202 cm.). Hänger i 2:dra travéen på norra väggen, förr i koret på samma sida (TILAS).

Huvudbanér, begravningsvapen (fig. 130, C.), över Andreas Bureus¹, fader till Johan Bure (se ofvan), till utseendet likt föregående. Inskrift. »H: K: MTZ TROMANN OCH KRIGSRÅDH EDLE OCH WÄLB: ANDREAS BVREUS. TILL NORBY OCH RANDEN OBIT 24. FEBRVARY A[N]o 1646» H. 102 cm. (med bärstång 200 cm.). Hänger i 2:dra travéen på södra sidan, fordom (enl. TILAS) på norra sidan i koret, där krokas för tvenne begravningsvapen kvarsitta.

Fig. 126. Husby-Långhundra. Mässhake av brokad. Skänkt 1709 av Ludvig Fabritius. Foto 1912.

Kasel aus Brokat, von dem schwedischen Gesandten in Persien Ludvig Fabritius 1709 geschenkt. Chasuble of brocade, presented in 1709 by the Swedish envoy in Persia Ludvig Fabritius.

BEGRAV-
NINGS-
VAPEN

¹ ANDREAS BUREUS, född 1571, var Gustav II Adolfs berömd »generalmatematiker», grundaren av det svenska lantmäteriväsendet och kartografien. Jfr s. 118, not 1.

Fig. 127 Husby-Långhundra. Detalj av mässhake fig. 125. Foto 1917

Detail des Kasels Abb. 125 mit polnischem Wappen.
Detail of the chasuble on fig. 125 with Polish arms.

Huvudbanér, begravningsvapen (fig. 130, B), över Andreas Bureus¹ med vapen-
skölden av skulpterat trä, i övrigt lik föregående. Inskriften (ommålad) återgives
av TILAS sålunda »Här är begrafven uti sin fädernes graf, den Edle och Wälb:

¹ Jfr s. 118, not 1.

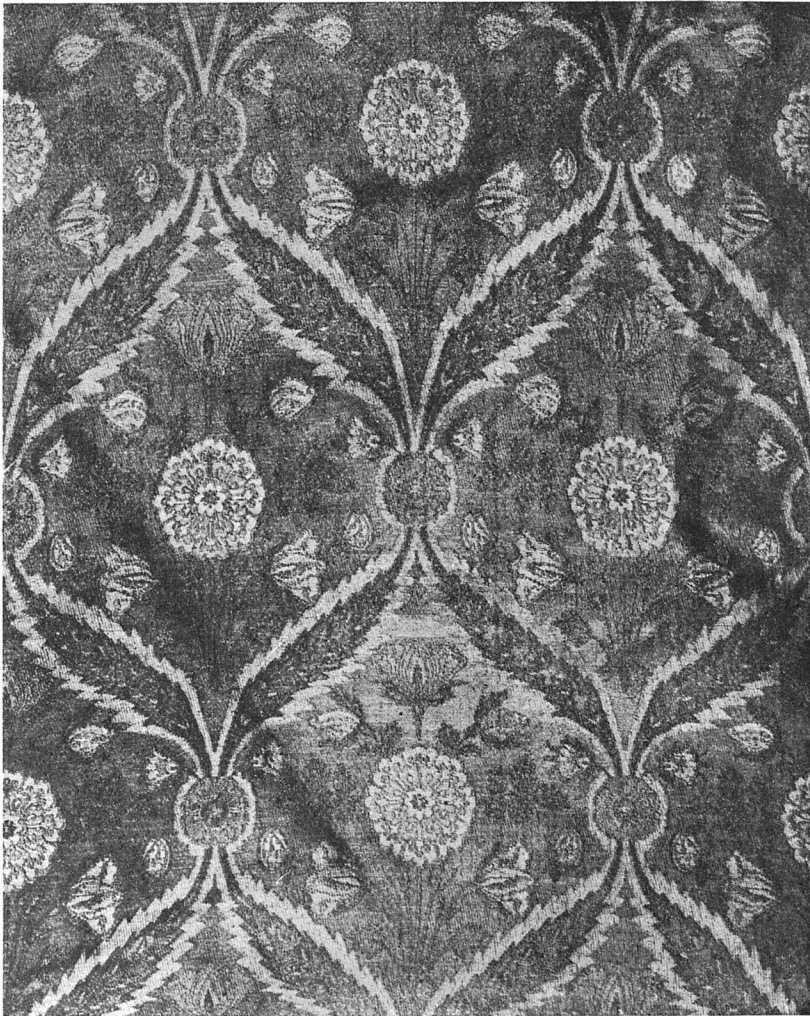

Fig. 128. Husby-Långhundra. Detalj av mässshaken fig. 126. Foto 1917

Detail von dem persischen Stoffe eines Antependiums und des Kasels, Abb. 126.
Detail of the Persian material of an altarcloth and the chasuble on fig. 126.

Herr Andreas Bureus Joha(n)sson, Arfboren till Norby och Randen, hvilken är född hit til verlden Anno 1640. den 21 octobr Men uti sine ungdoms och studerande åhr i Herranom salig afsomnade uti Upsala den 16 September: Anno 1656.» (Dödsåret är nu och i Klingspors läsning, U F T IV, s. 34, 1666.) H. 134 cm. (med bärstång 237 cm.). Hänger i koret på södra sidan, förr (enl. TILAS) på den norra.

SORGFANOR

Fig. 129. Husby-Långhundra. Mässhake förfärdigad 1769 av röd sammet, härstammande från början av 1600-talet. Foto 1912.

Kasel, 1769 verfertigt. Der rote Sammetstoff mit Goldstickereien vom Anfang des 17. Jhts.
Chasuble, made in 1769 of red velvet with golden embroidery from the beginning of the 17th century.

»En sorgéfana hänger och i Choret öfver samme person, med aldeles enahanda påskrift», uppgiver TILAS efter att ha meddelat ovanstående inskrift på Andreas Bureus Johanssons begravningsvapen. Denna fana jämte ännu en, vilken burits vid Clas Planting-Gyllenbågas likfärd, torde ha avlägsnats före 1829, ty de nämnas ej i detta års inv bland vapnen. (I intet av de tidigare inventarierna uppräknas vapnen. De tillhöra nämligen icke kyrkan.) Om den andra sorgfanan har TILAS upptecknat »5. öfver Claes Planting gyllenbåga, En Sorgfana, söder i Choret. Här ligger begrafven den Edle och Wälbördige Claes Erichsson Planting, födder anno 1650. den 10. Januarij och afsomnade den 13. aprilij anno 1655. sedan han 5. år 13. veckor 2. dagar lefvat hafver. Gud förläne honom en frögdefull upståndelse.» Jfr s. 118, not 1.

Huvudbanér, begravningsvapen (fig. 131), öfver Erik Albrekt von Hirschheit (se bilaga I) helt och hållet av skulpterat, krederat och målat trä. På inskriftskartuschen läses »Kongl : Majj:tz Ttrootienare och Lieutenant aff dhess guardie Wälb:

herr Erich Albrecht von Hirschheit födder wppå Lundåhs Anno 1664 den 9 februarij afsomnade i Stockholm Anno 1689 den 8 Juni » H. 180 cm. (med bärstång 295 cm.). Hänger i 2:dra travéen på södra sidan, förr i koret på norra sidan (TILAS).

Huvudbanér, begravningsvapen, öfver Georg Fredrik von Walden, helt och hållet av skulpterat, krederat och målat trä. På inskriftskartuschen läses »Kongl Majjts Troo Tiänare och Öfwerst Lieutnant wälborne Herr GEORG FRIDRICH von Walden Född på Ösel A:o 1654 den 12 Aprill Afsomnade i Herranom den 30 Januari 1728 uppå Huseby » (jfr s. 108, not. 2). H. 205 cm. (med bärstång 273 cm.). Hänger i koret på södra sidan, möjl. på sin ursprungliga plats (»På Wenstra sidan om altaret» enl. TILAS).

Samtliga ovanstående huvudbanér hava (1881?) helt eller delvis överstrukits med fernissa, gul och blå färg samt olika bronser. Särskilt beträffande von

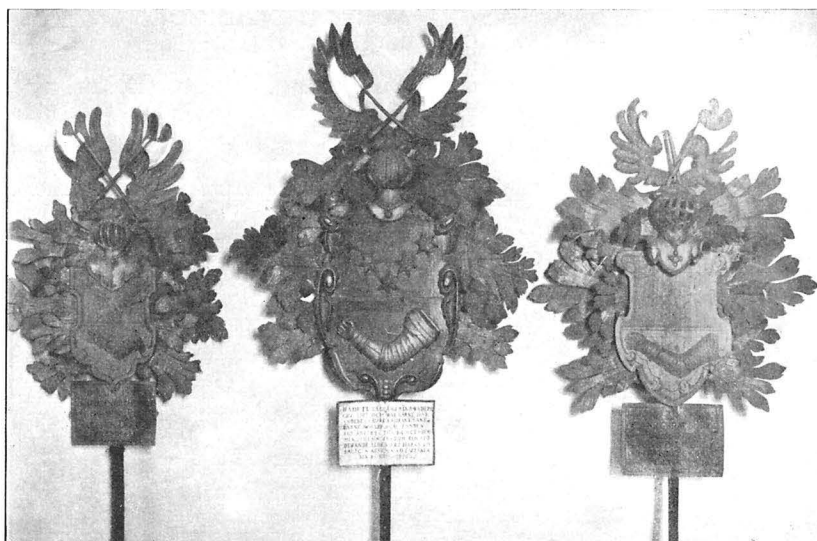

Fig. 130. Husby-Långhundra. Begravningsvapen. Huvudbanér över: (A) Johan Bure, † 1644, (B) Andreas Bureus Johansson, † 1656(?) och (C) Andreas Bureus, † 1646. Foto 1917

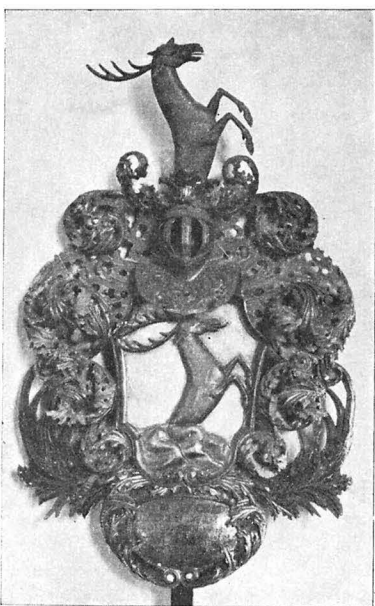
Funeralwappen. Mitte d. 17. Jhs. — Funeral arms. Middle of the 17th century.

Waldenska vapnet måste restaureringen betecknas såsom hårdhänt, eljest äga åtminstone Bureska vapnen kvar något av sin ursprungliga färgverkan.

Ett begravningsminne av samma art som de adliga vapensköldarna är ett bröstharnesk och en värja, upphängda i koret över ingången till sakristian (fig. 132). Utan tvivel är det i enlighet med en riktig tradition, som 1829 års inv tillskriver regementskvartermästaren Erik Olofsson Öberg detta begravningsminne för en man av borgerligt stånd, vilken icke ägde någon vapensköld. Denne erhöi enligt ett ovan (s. 111) citerat protokoll sin gravplats ej långt ifrån sakristidörren och utrustningen måste hava burits av en militär från Karl X:s och Karl XI:s tid. Ytterligare stöd för traditionens riktighet äro icke nödvändiga.

Bröstharnesk av smitt järn (fig. 133), framsidan målad med oljefärg, grönbå med gula kanter och prydd av ett stort, vitt tålt samt Karl XI:s krönta namnchiffer, gult. Vid axlarna och i sidorna äro senare slagna hål för breda, över ryggen korsade bårremmar och längs kanterna ett antal små hål (även sekundära?) för fästande av en stoffering och möjl. hel inre skinnklädsel. Detta bröstharnesk har från början varit avsett att bäras tillsammans med ett ryggharnesk — därpå tyda tvenne knappar för axelremmars påhakande, vilka kvarsitta. Harneskets är av en under 1650-talet vanlig typ och har av märken att döma blivit provskjutet, är »skottfritt», samt har tydligen ändrats till åtlydnad av en omkring 1675 ut-

* 20276. *Långhundra härad*.

TAVLOR

Fig. 131. Husby-Långhundra. Erik Albrekt von Hirschheits huvudbår, 1689. Foto 1917

Funeralwappen aus d. J. 1689.
Funeral arms (1689).

färdad förordning. Harnesket väger 6,750 kg. Stämpel ett C inslaget vid halsen mitt fram. H. 45 cm. B. 39 cm. (Upps. utst. kat. nr 927.)

Värja med tillhörande balja (se fig. 132) av modell från Karl XI:s tid. Klinga spetsig med ås, upptill platt och uthamrad i facetter. L. 89,5 cm. Bygelfäste av järn med hjärtformig, med fina hål genombruten parerplåt, tumring, kavel, lindad med försilvrad mässingstråd av tre grovlekar. Av baljan återstå endast beslagen, bärhake samt dobbsko, fästade på en svartmålad träkäpp av klingans längd. Värjans insida samt baljdelarnas utsida äro alluminiumbroncerade (1881). Värjans hela L. 106,5 cm. (Upps. utst. kat. nr 926.) — Inv 1829 uppgiver, att bredvid harnesket fanns »En i sorgflor och skida hängande Värja» Sorgfloret fanns kvar ännu på 1870-talet.

Minnestavla över firandet av 200-årsminnet av Augsburgska bekännelsen år 1730. Kopparstick av Ambrosius Hedengran, söndrigt, insatt i enkel svart ram. H. 84 cm. B. 62 cm.

Gustav III:s tal 1771 och 1772 inom förgyllda ramar, krönte av kungliga emblem, hänga högt uppe på östra väggen på vardera sidan om altarprydnaden. H. 66 cm. B. 43 cm.

Karl XIII:s tal 1810 och 1817 inom enkla, förgyllda ramar hänga högt uppe ett på vardera av de båda östra hörnplarna i koret. Det förra H. 54 cm. B. 44 cm. Det senare H. 58 cm. B. 43,5 cm.

BRUD- BÄNKAR

Brudbänk av fur med raka ben och rygg, den senare genombruten, med platta dockor. Sitsen nedsänkt 2 cm. under framkanten för kvarhållande av ett hyende. Bänken är övermålad gul med ådring (1881). 1600-talet. Står i sakristian. L. 166 cm., H. 90 cm., B. 40 cm.

Brudbänk av fur med raka ben. Ryggen består av ett smalt stöd. Den ursprungliga, ljusblå färgen kvar. 1700-talet. Står på orgelläktaren. L. 120 cm., H. 98 cm., B. 50 cm.

SAKRISTIANS MÖBLER

Av tre i sakristian befintliga äldre skåp är ett enkelt klädska från 1778 och ett annat skåp med fyllningar i dörrarna från 1746. Ett bord med låda, förr brunmålat, inköpt 1749. — 1748 anskaffades tre nya stolar, i inv 1752 uppräknade som »Ett st. ny stor länstohl, 2 st. karmstolar» 1787 nämnes endast en karmstol. Denna och länstolen finnas ännu kvar. De voro ursprungligen brunmålade. H. resp. 110,5 cm. och 119,5 cm. Ännu en länstol finnes, från senare hälften av

1700-talet, om vilken arkivaliska upplysningar saknas. Den har samma uppbyggnad som den andra, men har både armstöd samt rygg och framben svängda. H. 103,5 cm.

Ett golvur står nu i sakristian, vilket före 1881 hade sin plats vid väggen norr om altaret. Själva träfodret anskaffades av församlingen 1806, men verket är nyinsatt. Det äldre verket enl. tillägg i inv 1887 skänkt av Bonden Mårten Andersson i Philippsbol såsom väggur, förvaras i sakristian. Urtavlan vit med svarta romerska siffror, timvisare av järn, genombruten. Det nya verket är signerat på tavlan. »Johan Marmén / Marma» Fodrets färg ursprungligen ljus blågrå. H. 257 cm. B. 67 cm. Uret hålles i gång.

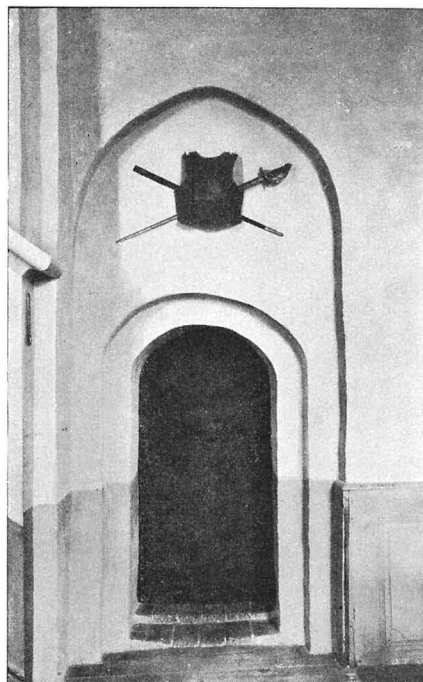
Samtliga ovan förtecknade möbler ommålades 1881 i ekfärg.

En handklove av järn förvarades förr i vapenhuset nu sakristian. Den består av trenne i ena ändan förenade järn, det mellersta gängat, på vilka äro trädde tvenne löpande skivor, som genom en mutter med ögglor kunna föras i hop med varandra och mot ändjärnet kring 2 eller 4 armlader samt fastläsas. I ändjärnet hänger en 145 cm. lång kedja slutande med en järnnagel att slå in i en stock eller en vägg. — »En ny kyrckjostock» inköptes 1739. I 1889 års inv meddelas, att virket i densamma användes vid reparationen 1881. — Bland utgifter 1688 märkes »Anders Matzon i Gunnarsbole för pliktapallen 2: — (dr)» Denna pliktpall finnes ej kvar.

Ett kolvlås av järn, med genombruten och graverad ornering, tillverkat vid 1600-talets början, finnes i Statens historiska museum, dit det såldes år 1891 av herr Grobgeld med uppgift, att det tillhört Husby-Långhundra kyrka. Någon bekräftelse på denna uppgift har icke vunnits. L. 51,5 cm. H. 23 cm. (Inv nr 8860.)

Kisthandtag av järn (fig. 137), jordfynd från kyrkogården. Härstammar från 1600-talets slut eller 1700-talets förra hälft. B. 17 cm.

Nyckel av järn (fig. 102) till någon av kyrkans äldre dörrar, nu ersatta av nya. L. 26 cm.

STRAFFRED-
SKAP

Fig. 132. Husby-Långhundra. Regementskvartermästaren Erik Olofsson Öbergs värja o. bröstharnesk öv. ingången t. sakristian. Foto 1917

Harnisch und Degen zur Erinnerung an einen Quartiermeister aufgehängt. Ende 17. Jht.
Sword and breast-plate, hung up in memory of a quarter master major. End of the 17th century.

KLOCKOR

Fig. 133. Husby-Långhundra. Bröstharnesk, ändrad modell från Karl XI:s tid. Foto 1917
Der Brustharnisch, Abb. 132, von verändertem Modell aus der Zeit Karls XI.
The breast-plate, fig. 132, changed model from the time of Charles XI.

I stapeln hänga tvenne klockor Vid Gustav Vasas uppbörd 1531 förtecknades först en klocka, men antalet är ändrat till 2 klockor, om 2 skpd, 2 lispd.

Den större klockan omgöts av Joh. A. Beckman & Co i Stockholm 1888 för medel donerade av Isak Jansson i Höns-gärde. Dess utseende före omgjutningen framgår av fig. 134. Den hade upptill en omskrift på latin, återgiven i teckning på fig 135. Denna lyder i översättning »Herrens ord varar evinnerligen. Jorgen Singel Brinck. Anno Domini 1541.» Klockan var sålunda gjuten 1541 under Gustav Vasas regering och tio år efter klockupproret. Namnet är troligen klockgjutarens.

Den mindre klockan är skänkt 1674. Den bär på ena sidan Bureska och Planting-Gyllenbågeska vapnen och på den andra följande text. »DENNA KLOCKA ÄHR FÖRÄHRAT TIL HVVSBY LONGHVNDRA SOCKNEKYRCKIA AF DEN ÄDLE OCH WÄL-

BORNE HERR ERICK BVHRE TIL NORBY RANDEN ANUNDTORP OCH MOVESNAVS SÅSOM IT TESTAMENTE EFTR SIN OCH NV HOOS GVDH SALIGE HVVS FRV ANNO 1674»¹

¹ Erik Bures i inskriften omtalade fru var hans styvsyster Brita Planting-Gyllenbåga. I nedanstående släkttavla åskådliggöres släktskapen mellan de förutnämnda jämte övriga medlemmar av släkterna Bure och Planting-Gyllenbåga, vilka nämnts i det föregående. (Jfr även Bilaga I.)

ANDREAS ENGELBREKTSSON BUREUS

(adlad **BURE**),

till Norrby i Husby-Långhundra sn samt
Randen i Dorpts sn Liffland, f. 1571,
† 1646. G. 1604 m. Kerstin Krabbe

ANDREAS,
major i fransk tjänst,
ogift

JOHAN(NES),
† 1644. G. 1637 m. Pir-
gitta Thott av Skedebo,
omgift m.

ERIK PLANTING-GYLLENBÅGA,
generalmajor, förut g. m. en Hebbla
av tysk börd.

ANDREAS,
student i Upsala,
f. 1640, † 1656.

ERIK,
den rike kallad, över-
jägmästare, major,
g. 1 m. sin styvsyster,
g. 2 m. Maria Hedvig
Buxhöfden.

2 barn i 1. g., det ena:
BRITA,
† 1674 (?), g. m. sin
styvbroder.

3 barn i 2. g., det ena:
CLAES,
f. 1650, † 1655.

8 barn i 1. giftet, bland dessa:
Maria, f. 1666, † 1734,
g. 1 m. sin faders kusin **Erik**
Albrecht von Hirschheit, g. 2 m.
Johan Wijnblad (jfr Bilaga I).

Fig. 134. Husby-Långhundra. Storklockan före omgjutningen 1888.
Uptill latinsk inskrift med gjutåret 1541. Foto A. T. A. u. å.

Die ältere Glocke von 1541, 1888 umgegossen. — The old bell from 1541, recast in 1888.

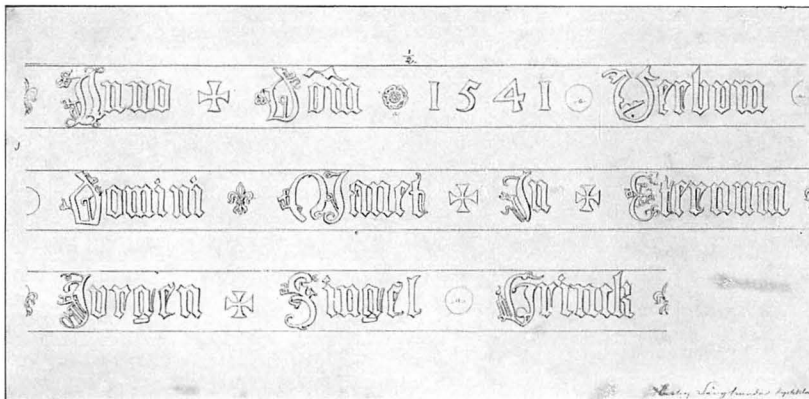

Fig. 135. Husby-Långhundra. Klockans inskrift efter teckning i A. T. A.
Inskrift der Glocke, Fig. 134. — The text on the bell on fig. 134.

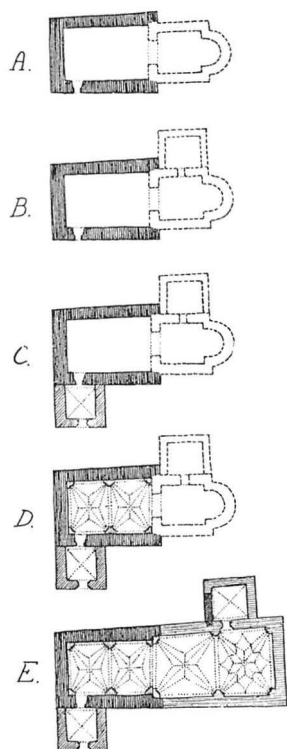

Fig. 136. Husby-Långhundra kyrkas planutveckling.

Entwicklung des Kirchenplans.
Development of the plan of the church.

SAMMANFATTNING AV HUSBY-LÅNGHUNDRA KYRKAS KONSTHISTORIA.

I. Gråstenskyrka med smalare kor och absid (fig. 136, A), tornlös, tre rundbågiga låga fönster med omfattning av gråsten på långhustets sydfasad, platt trätak. 1100-talets slut eller 1200-talets början. Ett triumfkrucifix tillhör detta skede.

II. Två av södra långhusfasadens fönster förstoras och erhålla omfattning av tegel. 1200-talets mitt eller senare hälft. En gottländsk dopfunt är från 1200-talets senare hälft.

III. Sakristia tillbygges (fig. 136, B). 1300-talet eller 1400-talets förra hälft.

IV Vapenhus med valv uppföres och fullbordas enligt inskrift år 1462 (fig. 136, C).

V Långhuset välves med tvenne enkla stjärnvalv (fig. 136, D). Väggar och valv åtminstone i långhuset och vapenhuset dekoreras med kalkmålningar. 1400-talets senare hälft. (Målningarna trol. 1470-t.)

VI. Koret och sakristian rivas (av den senare bibehålles östra muren) och kyrkan tillbygges åt öster med tvenne stjärnvälvda travéer; den östligare kor med sakristia på norra sidan (fig. 136, E). Omkr. 1500. Under detta eller föregående skede hava anskaffats altarskåp och helgonskåp. Storklockan gjuten 1541.

VII. Kyrkliga kärl och ljusredskap (borgerliga donatorer), textilier (bl. a. av stoffer fr. Persien och Polen), gravminnen (huvudbanér, sorgefanor o. gravstenar), 1600-talets senare hälft och 1700-talets början. Klocka 1674.

VIII. Målningarna överkalkas 1750, västra gavelröstet ombygges 1751. Orgel anskaffas (fr. Kungsholms k:a, Stockholm) 1752, predikstol 1753, altarprydnad av Magnus Granlund 1764—66, slutna bänkinredning 1768.

IX. Den äldre, öppna stapeln inbygges 1798. De medeltida sticluckorna rivas. Ingång endast i söder med järngrind och putsade tegelpelare 1814. Ny orgel och läktare 1834.

X. Restaurering 1881 (trägol, öppen bänkinredning, förenkling av altarprydnaden, m. fl. åtgärder). Taket belades med skiffer 1915.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kirche war anfänglich eine kleine romanische Anlage mit schmalerem Chor und Apsis, jedoch ohne Turm. Von diesem Gebäude besteht nur noch das alte Langhaus welches die zwei westlichsten Joche der gegenwärtigen Kirche bildet. Das Chor wurde nämlich um 1500 durch einen breiteren Anbau von zwei Jochen ersetzt, von denen die östlichste das Chor bildet. Schon früher, vielleicht um 1300, wurde dem alten Chor eine Sakristei an der Nordseite hinzugefügt. Beim grossen Umbau wurde dessen östliche Mauer, welche die Westmauer der gegenwärtigen Sakristei bildet, beibehalten. Das Aussehen der romanischen Kirche kann bezüglich der Fenster rekonstruiert werden (Abb. 99). Nach aussen vom Waffenhause verdeckt, von innen jedoch sichtbar (Abb. 121) befindet sich ein kleines rundbogiges Fenster mit grauer Feldsteineinfassung und von diesem östlich

sind die äusseren Konturen zweier höherer rundbogiger Fenster mit Ziegelumfassung zu sehen. Der Unterschied in Bezug auf Grösse und Material dieser Fenster erklärt sich am besten durch die Annahme, dass die zwei wichtigeren Fenster der etwa gegen Ende d. 12. Jhts. oder Anfang d. 13. Jhts. aufgeführten Kirche gegen Mitte d. 13. Jhts. oder etwas später vergrössert wurden. Der gleichmässige obere Abschluss der Putzverkleidung an den Innenwänden oberhalb der später angebrachten Gewölbe im westlichen Teil nebst einigen beibehaltenen Dachbalken (Abb. 100) zeigen, dass die älteste Anlage mit einer flachen Holzdecke versehen war. Diese Decke wurde gegen Mitte d. 15. Jhts. durch ein Ziegelgewölbe zwei Sterngewölbe im Langhaus ersetzt. Im Jahre 1462 (dieses geht aus einer Inschrift an der Mauer hervor) wurde das Waffenhaus vor dem südlichen Portal vollendet. Gleich darauf, wahrscheinlich in der Zeit um 1475, wurden an den Wänden und Gewölben der Kirche Malereien (Abb. 104—106) ausgeführt, die in ihrem Stile mit den gleichartigen Malereien in der Kirche von Tierp im nördlichen Uppland übereinstimmen. Der grosse Anbau gegen Osten war niemals mit Malereien versehen worden. Die Malereien im westlichen Teil wurden 1750 übertüncht, sind aber durch Photographien bekannt, welche aufgenommen wurden, als grössere Partien des Verputzes abgefallen waren.

Die noch erhaltenen mittelalterlichen Inventarien bestehen aus einem Triumphkruzifix aus der Zeit um 1200 (Abb. 112), einem Taufstein aus Kalkstein, gotländische Arbeit aus der späteren Hälfte d. 13. Jhts. (Abb. 116), einem Altarschrank, möglicherweise schwedische Arbeit nach norddeutschem Vorbild (Abb. 110, 112) und einem Heiligenschein (Abb. 113), sicherlich schwedische Arbeit (aus Uppland?). Diese Inventarien befinden sich jetzt mit Ausnahme des Taufsteines in »Statens Historiska Museum« zu Stockholm. 1888 wurde die alte Grossglocke umgegossen (Abb. 134, 135), die laut Inschrift von Jurgen Singel Brink 1541 gegossen wurde. Das Innere der Kirche wurde während neuerer Zeit u. A. mit einer Kanzel und einem Altaraufsatz, aus 1764—1766, von Magnus Granlund, bereichert (Abb. 107, 108). Funeralwappen schmücken bereits seit etwa 1640 die Wände. Vom personengeschichtlichen Gesichtspunkte aus beachtenswert ist das Wappen über Andreas Bureus (Abb. 130, C), † 1646, dem berühmten »Generalmathematiker« Gustav Adolfs II. und Begründer des vortrefflichen schwedischen Landmessereiwesens und der Kartographie. Ein Antependium und ein Kasel, aller Wahrscheinlichkeit nach aus persischem Stoff (Abb. 126, 128), ein Brokatgewebe mit Muster in grün, rot und weiss aufweissem Grund aus der ersten Hälfte von d. 17. Jht. sind Geschenke des Persienfahrers Ludwig Fabritius aus dem Jahre 1709. Ein anderes Chorgewand aus gleichaltrigem oder älterem Brokat (Abb. 125, 127) mit Muster in gold und weiss auf blauem Grunde, ist wahrscheinlich polnische Kriegsbeute. Der auf Abb. 92 sichtbare Glockenturm erhielt sein gegenwärtiges Aussehen durch Bretterverkleidung im Jahre 1798; er war früher offen (vgl. Abb. 90), und vom selben Plan, wie ihn Abb. 93 zeigt.

SUMMARY

The church was, at first, a little Romanesque erection, with a somewhat narrow choir and abside, but without a tower. Of this building there remains the ancient nave, forming the two westernmost traversers of the existing edifice. The choir was replaced about the year 1500 by a wider erection of two traversers, the easternmost of which forms the present choir. At an earlier date, probably already in the 14th century, a sacristy had been added to the northern side of the old choir. On the occasion of the great rebuilding, the eastern wall of this sacristy was retained, and now forms the west wall of the present sacristy. The appearance of the Romanesque church, as far as the windows are concerned, can be reconstructed (Fig. 99). Concealed exteriorly by the porch, but visible interiorly (Fig. 121), there exists a little window with semicircular arch of granite, and, east of this, again, are to be seen the outer contours of two higher semicircular windows of brick-

work. The difference in size and material of these windows can be explained best by the assumption that the church, which had been built at the close of the 12:th century or latest in the beginning of the 13:th, had the more important windows enlarged about the middle of the 13:th century, or somewhat later. The level finish of the plaster at the top of the inner walls above the arches of later construction at the western end of the church, together with some roof-beams (Fig. 100) show, that the earliest building had a flat wooden roof. About the middle of the 15:th century, this wooden roof had been replaced by a stellated brick vaulting in the nave. In 1462, a date that is determined by an inscription on the wall, there was completed the porch in front of the southern doorway. Immediately afterwards, probably during the decade 1470—80, there were executed mural paintings (Fig. 104—106) on the walls and vaulting of the church, the style of this decoration being in agreement with similar paintings in Tierp Church, in northern Uppland. The great eastern extension of the building, erected towards the close of the Middle Ages, was not finished in time enough to be decorated as the intention probably was. The paintings in the western part were covered with whitewash in 1750, but their appearance is known by photographs taken some years ago, when large areas of the coating had fallen off.

The mediæval inventories of the church that still exist consist of a rood cross, dating from about the year 1200 (Fig. 112); a font of limestone which is a specimen of Gotland work from the latter half of the 13:th century (Fig. 116); an altarscreen (Fig. 110, 112), probably Swedish work after a North German model, and a screen (Fig. 113) which is certainly of Swedish origin, perhaps from Uppland. All of these remains, with the exception of the font, are now in »Statens Hist. Museum» in Stockholm. The ancient big bell (Figs. 134, 135) was recast in 1888; according to the old inscription, it had been cast by Jurgen Singel Brink in 1541. The interior of the church has, in later times, been enriched by a pulpit (1753), and altar piece by Magnus Granlund 1764—66 (Fig. 107, 108). Funeral arms, the earliest from 1640—50, adorn the walls, some of them of personal-historical interest, such as that of Andreas Bureus (Fig. 130, C) † 1646, the celebrated »mathematician in general» to Gustavus Adolphus the Great, and the founder of the excellent Swedish Survey Office and Cartography. An antependium and a chasuble, probably of some Persian textile (Fig. 126, 128) brocade, with the pattern in green, red and white on a white ground, dating from the first half of the 17:th century, were donated in 1709 by Ludwig Fabritius, the Persian traveller. Another chasuble (Fig. 125, 127) of brocade of the same, or somewhat older date, the design of which is worked in gold and white on a blue ground, is probably booty taken in one of the Swedish wars against Poland. The bell-tower seen in Fig. 92 was given its present appearance by being lined interiorly with boards in 1798. It was, before that date, an open construction (cfr. Fig. 90), of the plan shown in Fig. 93.

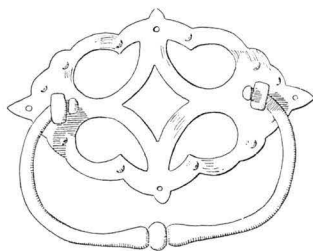

Fig. 137 Husby-Långhundra. Kisthandtag
av järn, jordfynd. Delin. A. Billow 1917

Graff aus Eisen. — Handle of iron.

Av

SVERIGES KYRKOR

föreligga följande delar:

- UPPLAND. Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag*, mellersta delen. Pris 6: 60.
—»— Band II, h. 1. *Häverö och Vaddö skeppslag*. Pris 4: 40.
—»— Band III, h. 1. *Långhundra härad*, norra delen. Pris 15 kr.
—»— Band IV, h. 1. *Erlinghundra härad*. Pris 4: 50.
—»— Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV.
Pris 17 kr.
- GOTTLAND. Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
- VÄSTERGÖTLAND. Band I, h. 1. *Källands härad*, norra delen. Pris 5: 40.
—»— Band I, h. 2. *Källands härad*, sydöstra delen.
Pris 4: 50.
- STOCKHOLMS KYRKOR. Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
—»— Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med
register till Bd III. Pris 14 kr.
- DALARNE. Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
—»— Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. Band I, h. 1. *Bankeinds härad*. 1. (Askeby,
Svinstad.) Pris 14 kr.
—»— Band I, h. 2. *Bankeinds härad*. 2. (Vårdsberg,
Örtomta.) Pris 13 kr.

Under utgivning äro:

- VÄSTERGÖTLAND. Band I, h. 3. *Källands härad*, sydvästra delen.
Med register till Bd I.
- VÄRMLAND. Band I, h. 1. *Grums härad*.
- STOCKHOLMS KYRKOR. Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. I. Bygg-
nadshistoria.
—»— Band I, h. 1. *Storkyrkan*. I. Församlings-
historia.
- DALARNE. Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. 1. Stora
Tuna.

Utdrag ur recensioner:

Arbetet är, kan man säga, ett led i det väldiga verk som påbörjades av Arthur Hazelius.

August Brunius i Svenska Dagbl.

Det stora företaget är att anse som en allmän nationell kulturangelägenhet av vittomfattande betydelse.

Axel L. Romdahl i Göteb. Handelstidn.

Ett betydelsefullt arbete och en viktig insats i svenska kyrkans gärning just nu har tagit sin början i och med utgivandet av det stora verket »Sveriges kyrkor».

Svensk Kyrkotidn.

Sådan det första häftet över Sveriges kyrkor i konsthistoriskt inventarium nu föreligger, är det ett ämne till både stolthet och tacksamhet ur såväl kyrklig som nationell synpunkt.

Ny tidn. för kyrka och skola.

SVERIGES KYRKOR UPPLAND

